

YIL: 9, SAYI: 17 30.03.2024

ISSN: 2587-1811

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

EDİTÖR / EDITOR

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman / Türkiye)

EDİTÖR KURULU (ALAN EDİTÖRLERİ) / SECTION EDITORS

ARKEOLOJİ

Prof. Dr. Bahattin ÇELİK
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

COĞRAFYA

Prof. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP
(Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye)

DİL BİLİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Resul ÖZAVŞAR
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Adana, Türkiye)

EĞİTİM BİLİMLERİ

Prof. Dr. Erdal BAY
(Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye)

FELSEFE

Prof. Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU
(Biruni Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

FİLOLOJİ

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara / Türkiye)

Doç. Dr. Selim SOMUNCU

(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş / Türkiye)

GÜZEL SANATLAR

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ
(Marmara Üniversitesi, İstanbul / Türkiye)

İLAHİYAT

Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK
(Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir / Türkiye)

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
(Bartın Üniversitesi, Bartın / Türkiye)

SOSYOLOJİ

Dr. Öğr. Üyesi Ümmü BULUT KESKİN
(İğdır Üniversitesi, İğdır, Türkiye)

SPOR BİLİMLERİ

Doç. Dr. Mustafa ÖZDAL
(Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep / Türkiye)

TARİH

Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU
(Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye)

DİL EDİTÖRLERİ / EDITORS OF LANGUAGE

ANA DİL EDİTÖRÜ

(NATIVE LANGUAGE EDITOR)

Doç. Dr. Burhan BARAN
(Dicle Üniversitesi, Diyarbakır / Türkiye)

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

(FOREIGN LANGUAGE EDITOR)

Öğr. Gör. Enes ÖÇ
(Batman Üniversitesi, Batman / Türkiye)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar/Türkiye
Prof. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN	Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul / Türkiye
Doç. Dr. Armağan KONAK	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur / Türkiye
Dr. Hassan Abdallah ALZYOUTH	Yarmouk Üniversitesi/Ürdün
Doç. Dr. Blanka KLIMOVÁ	University of Hradec Králové/Çek Cumhuriyeti
Doç. Dr. Amina Siljak JESENKOVIĆ	Saraybosna Üniversitesi, Saraybosna/Bosna Hersek

YAYIN DANIŞMA KURULU / BOARD OF EDITORIAL ADVISOR

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ	Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN	Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye
Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT	Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye
Prof. Dr. Şahmurat ARIK	Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Remziye CEYLAN	Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Yılmaz IRMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye
Doç. Dr. Muhammet Murat ÖZKUL	Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye
Doç. Dr. Ayça KARTAL	Muş Alparslan Üniversitesi, Muş/Türkiye
Doç. Dr. Barış AYTEKİN	Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli/Türkiye
Doç. Dr. Berna FİLDİŞ	Bartın Üniversitesi, Bartın/Türkiye
Doç. Dr. Hayrunnisa TURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin MERTOL	Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye
Doç. Dr. Nur AKCANCA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Doç. Dr. Ömer ÇELİKKOL	Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye
Dr. Hüseyin SARAÇOĞLU	Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye
Dr. Melike KARABACAK	Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin/Türkiye

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Adıyaman / Türkiye
Dergi Web Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mecmua>
Dergi E-Posta: akademikmecmua@gmail.com

&

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Adıyaman University Faculty of Science and Letters
Department of Turkish Language and Literature, Adıyaman / Turkey
Journal Web Address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mecmua>
Journal e-Mail: akademikmecmua@gmail.com

MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nde yer alan yazılardaki fikir ve görüşler tamamen yazarlara ait olup MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi yönetiminin görüşlerini yansıtmazlar. [The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the MEMCUA's owners]

MECMUA İNDEKS BİLGİSİ / MECMUA INDEX INFORMATION

1. EBSCO
2. MLA (Modern Language Association)
3. General Impact Factor
4. SIS (Scientific Indexing Services)
5. J-Gate Indexed
6. Research Bib (Academic Resource Index)
7. Cite Factor (Academic Journal Index)
8. Root Indexing (Journal Abstracting and Indexing Service)
9. DRJI (Directory Research Journal Indexing)
10. IJJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
11. İdeal Online
12. Asos İndeks
13. İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)
14. InfoBase Index
15. Acarindex

EDİTÖRDEN / FROM THE EDITOR

Kıymetli Mecmua Okurları,

MECMUA dergisi olarak bu sayımızda yayın süreçleri titiz bir şekilde gerçekleştirilen filoloji, sosyal, beşeri ve idari bilimler alanından 8 araştırma makalesi ile karşınıza çıkmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimize her geçen gün gösterilen yüksek teveccüh bizleri ziyadesiyle memnun etmektedir. Bu vesileyle bu sayıda yazıları yayımlanan değerli yazarları kutluyoruz. Ayrıca bu sayımızda hakemlik yaparak dergimize katkı sunan değerli hocalarımıza şükranlarımızı sunarız.

Sonraki sayıda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Editör

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz KARAKAYA	Çanakkale Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Cüneyt MARAL	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Emin CENGİZ	Şırnak Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Fikret EFE	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan YAŞAROĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Sabahattin ÇETİN	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan DEMİREL	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Yeliz OKAY	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan İSİ	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhyettin ERDEMLİ	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ER	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra KILIÇ KARATAY	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Adem Üstün ÇATALBAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜRK

6 Şubat 2023 Depremlerinde Sıkça Kullanılan Sözcükler ve Tümce İçerisindeki Kullanımları Üzerine 1-12
On Frequently Used Words During the February 6 Earthquakes and Their Usage in Sentences

Doç. Dr. Sedat AKAY

Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Kasîdetü'l-Bürde'ye Yaptığı Taştîrin İncelenmesi 13-23
An Examination of The Life and Works of Sheikh Hattap Efendi from Siirt and Tashtir for Qasidat Al-Burda

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DEDE

Toplumsal Yaşamda Bir Gelenek Olarak Kırkyama 24-36
Kırkyama as a Tradition in Social Life

Doç. Dr. Hamit ÖNAL - Öğr. Gör. Yaşar SEÇKİN

Almanya'da Türk Müziği Eğitimi: Köln Örneği 37-51
Turkish Music Education in Germany: The Example Cologne

Doktora Mehmet Emin GENLİ

Osmanlı Modernleşme Döneminde Muş Mülki Rüşdiye Mektebi 52-69
Muş Rusdiye School in The Ottoman Modernization Period

Uğur CUMAĞLU- Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

Yeni Bir Tekno-Din Olarak Dataizm 70-80
Dataism as a Digital Faith

Ömer DAMLAYICI - Prof. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN

Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Mobilya Sektörü 81-91
Furniture Industry in the World and Turkish Economy

Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV- Arş Gör. Özge ERSEZER

Gelir Eşitsizliği, Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 92-107
Panel Var Yaklaşımından Kanıtlar
*Relationship With Income Inequality, Renewable Energy Consumption and Economic Growth:
Evidence from Panel Var Approach*

MECMUA (Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi)

AMAC

İsmi dergicilik geleneğinin köklerinden alan **MECMUA**, Türkiye’de sosyal bilimler üzerine yeni ve dinamik bir dergi olma ve söz konusu alanlarda nitelikli ve yenilikçi çalışmaların ilgilileriyle buluşma ortamı sağlama gayesi taşımaktadır.

KAPSAM

MECMUA Dergisi, Sosyal Bilimler alanında her türlü bilimsel makaleler, çeviriler, tanıtma/eleştiri ve anma yazıları ile yazı dizileri yayımlayan; uluslararası, hakemli, ücretsiz, bilimsel bir dergidir. **MECMUA** dergisi, sosyal bilimler alanından yayın kabul etmektedir.

MECMUA - YAYIN İLKELERİ (MECMUA PUBLISHING PRINCIPLES)

1. Genel İlkeler / General Principles

- Yayınlanma kararı verilen makaleler, gerekli düzenlemeleri yapılarak sıraya alınırlar ve yayınlanmayı beklerler. Makalenin hangi sayıda yayınlanacağı konusunda yazarlara bilgi verilir.
- MECMUA Dergisi’nde yazısı yayımlanan bir yazarın, yazı yayımlandıktan sonra en erken takip eden üçüncü sayıda -özel sayılar hariç- Dergimizde başka bir makalesi yayımlanabilecektir. Örneğin Dergimizin Mart 2021 Sayısında yazısı yayımlanan bir yazar, en erken 2022 Ekim Sayısında başka bir makalesiyle Dergimizde yer alabilecektir. Ayrıca bir yazar, devam etmekte olan makalesi ile alakalı süreç tamamlanmadan sisteme başka bir makale yüklememelidir. Böyle bir durumda yüklenen diğer makale ya da makaleler reddedilir.
- Bir sayıda gelen makale yoğunluğuna göre aynı üniversiteden öğretim üyelerine veya aynı kurumdan yazarlara kota sınırlaması uygulanmaktadır.
- Bir yazının MECMUA dergisinde değerlendirmeye alınabilmesi ve yayımlanabilmesi, öncelikle editörlerin makale hakkında dergiye uygunluk kararı vermesine bağlıdır. Editörler, şekil veya içerik bakımından uygun görmedikleri ya da yetersiz buldukları bir makaleyi hakem sürecine geçirmeksizin doğrudan reddedebilir. Değerlendirme sonucunda bir makalenin hakemlerden olumlu rapor alması o makalenin kesin olarak yayımlanacağı anlamına gelmemektedir. Editör, yayın kurulu ya da alan editörü, hakemlerden olumlu rapor gelse bile bir makalenin yayımlanmamasına karar verebilir. Ancak böyle bir durumda editör gerekçeyi yazara bildirmekle yükümlüdür.
- Dergimizin her sayısında lisansüstü tezlerden üretilen makaleler ve yayın değerlendirme / kitap tanıtımı için o sayıdaki makale sayısı dikkate alınarak kota uygulanmaktadır.
- Dergimize gönderilen makalelerin 12.000 sözcük ve 40 sayfayı aşmaması önerilmektedir. Ancak zorunlu olarak bu sözcük ve sayfa sayısının aşılması gerektiği durumlarda dergi editörlüğünün önceden haberdar edilmesi gerekmektedir.
- Dergiye gönderilen yazılar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada belirtilmelidir.
- Daha önce, ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar, bu nitelikleri belirtilerek gönderilmelidir.
- Yayımlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur.
- Dergide yayımlanması için gönderilen çalışmalar yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez.
- Bir sayıda aynı yazara ait birden çok makale yayımlanamaz.
- Yazar(lar), makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını çalışma ile ilgili (varsa) ihtiyaç duyulan tüm izinlerin alındığını taahhüt eder.
- Dergi yazar(lar)ı yazılarının yayımlanması durumunda, etik kurallara uygun hareket edildiğini ve etik kuralların gözetildiğini ve bu konuda tüm sorumluluğun yazar(lar)da olduğunu taahhüt etmiş olurlar.
- Dergimizde Düzeltme Makalesi yayımlanmamaktadır. Bundan dolayı yazarların makalelerini yayımlandıktan sonra titizlikle kontrol etmesi varsa makaleleri ile ilgili küçük düzeltme taleplerini dergi yayımlandıktan üç (3) gün içerisinde dergi editörüne iletmeleri gerekmektedir.

2. Açık Erişim Politikası / Open Access Policy

MECMUA, açık erişimli bir dergidir. Açık erişim, tüm içeriğin kullanıcıya veya kurumuna ücretsiz olarak serbestçe erişilebileceği anlamına gelir. Yayıncı veya yazarın önceden izni alınmadan kullanıcılar, makalelerin tam metinlerini okumak, araştırmalarında kullanmak üzere indirebilir, kopyalayabilir, yazdırabilir, arama yapabilir, bağlantı kurabilir veya diğer yasal amaçlarla kullanabilir.

3. Ücret Politikası / Wage Policy

MECMUA dergisi 2016 yılında, ücretsiz “Uluslararası Hakemli Dergi” olarak yayın hayatına başlamıştır. Dergimize yayımlanmak üzere gönderilen ve dergimizde yayımlanan makalelerden hiçbir şekilde ücret talep edilmemektedir.

4. Yayın Sıklığı / Publication Frequency

Dergi, Mart ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda iki defa “online” olarak yayımlanır. Yayın Kurulunun uygun görmesi halinde Özel Sayı da yayımlanabilir

5. Kapsam / Scope

Dergide, Sosyal Bilimler alanında her türlü bilimsel makaleler, çeviriler, tanıtma/eleştiri ve anma yazıları ile yazı dizilerine yer verilmektedir.

6. Yayın Dili ve İmla / Publication Language and Spelling

- Derginin yayın dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte dergi, farklı dillerde yazılmış çalışmalara da yer vermektedir. Yabancı dilde yazılan çalışmaların özeti Türkçe olmalıdır.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme zorunluluğu vardır. Yazım ve noktalamadan kaynaklanan problem ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. İmla ve noktalama açısından, çalışmanın ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

7. Dergi İntihal Politikası / Journal Plagiarism Policy

Dergimize gönderilen çalışmalarla birlikte benzerlik raporu da sisteme yüklenmelidir. İntihal tespiti için tercihen iThenticate programı kullanılmalıdır. Bu sistem aracılığıyla makalelerin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmadığı veya herhangi bir intihal içermediği teyit edilir. Özel durumlardan dolayı (tezden türetilme vb.) intihal raporunun yüksek çıktığı durumlarda bu durum önceden dergi editörlüğüne bildirilmeli, dergi editörünün onay vermesi durumunda makale sisteme yüklenmelidir. Bunun dışında benzerlik oranı %20'den fazla olan makaleler intihal olarak kabul edilir ve reddedilir.

8. Telif Hakkı Devri / Copyright Transfer

- Telif hakkı devri formu makaleyi kaleme alan yazar veya yazarlar (Bundan sonra yazar olarak anılacaktır) tarafından imzalanıp dergi editörlüğüne yollandıktan sonra yürürlüğe girer. Yazar makalenin, yayıma kabul edilmesi durumunda makalenin tüm yayın haklarının süresiz olarak MECMUA dergisine ait olduğunu kabul eder.
- Yazar, sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dâhil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını süresiz olarak MECMUA dergisine devrettiğini kabul ve taahhüt eder.
- Yazar yukarıda başlığı ve yazarı belirtilen makalenin daha önce hiç bir yerde yayımlanmadığı, yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmediğini, eğer makalenin tümü ya da bir bölümü yayımlandı ise MECMUA dergisinde yayınlanabilmesi için gerekli her türlü iznin alındığını ve orijinal telif hakkı devri formu ile birlikte MECMUA dergisi editörlüğüne gönderildiğini beyan ve taahhüt eder.
- Yazar yukarıda başlığı ve yazarı belirtilen makale içeriği, sunduğu sonuçları ve yorumları konusunda, MECMUA dergisi editörlüğünün hiç bir sorumluluk taşımadığını, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul eder. Ayrıca yazar telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda MECMUA dergisinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarda olduğunu kabul eder.
- Yazar makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını çalışma ile ilgili (varsa) ihtiyaç duyulan tüm izinlerin alındığını taahhüt eder.
- Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını taahhüt eder.
- Makalenin tümünün veya herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılması için MECMUA dergisi yönetiminden yazılı izin alınması gerekir. İzin verilmesi durumunda MECMUA dergisinin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve Dergi Adı, Makale Adı, Yazar(lar)ın Adı, Soyadı, Sayı No ve Yıl gibi bilgilerle dergiye atıfta bulunulması gerekmektedir.

MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Makale Değerlendirme Süresi (Article Evaluation Period)

Makale değerlendirme süresi ortalama 3 aydır. Ancak bu süre hakemlerin geri bildirimlerine, gönderilen yazı ile ilgili hakemlerin düzeltme isteyip istememelerine, yazarların istenilen düzeltmeleri yerine getirmelerine vb. pek çok duruma göre azalıp artabilmektedir.

2. Kör Hakemlik ve Değerlendirme (Blind Referee and Evaluation)

Kör hakemlik, bilimsel yayınların en yüksek kalite ile yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların nesnel (objektif) bir şekilde değerlendirilme sürecinin temelini oluşturmaktadır ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilmektedir. Hakem görüşleri, MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi yayın kalitesinde belirleyici bir yere sahiptir.

MECMUA'ya gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir. Çift-körleme yönteminde çalışmaların *yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir*. Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.

3. İlk Değerlendirme Süreci (Initial Evaluation Process)

- MECMUA'ya gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.
- Yazılar, yayın kuruluna gelmeden önce kurallara uygun yazılıp yazılmadığı editör(ler) tarafından makale şablonu, literatür, yöntem, bulgular ve sonuç açısından kontrol edilir; bir eksik ve/veya yanlış belirlendiğinde, düzeltilmesi için 15 gün içerisinde yazara iade edilir. Yazarın ön değerlendirme sürecinde Telif Hakkı Devir Formu ve gerekiyorsa "Etik Kurul Onay Formu" nu sisteme yüklemiş olmalıdır.
- Ön değerlendirme sürecinde editör çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Ayrıca MECMUA dergisi makaleyi şekil açısından inceler. Düzeltilmesi gerekenler için makale yazarı ile iletişim kurarak talep edilen düzeltmeleri en geç 7 gün içerisinde göndermesini ister. Verilen sürede gönderilmeyen çalışmalar sistemden silinir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.
- Yazar editör(ler)in belirttiği düzeltmeleri yapmakla yükümlüdür. Ön değerlendirme sürecinde bir sorunla karşılaşılmayan ve dergi ilkelerine uygun olan yazılar hakemlendirme sürecine alınır.

4. Hakemlendirme Süreci / Refereeing Process

- Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen editör ve yayın kurulu, MECMUA Editör Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir.
- Alanına uygun hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermek zorundadır.
- Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre 6 haftadır. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından "düzeltme yönergesi" doğrultusunda 10 gün içerisinde tamamlanması zorunludur. Hakemlerin istemesi durumunda editör tarafından bu süre uzatılabilir.
- Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekliyse birden çok defa düzeltme talep edebilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayımlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.

- Hakemlerin makaleyi incelemeleri için verilen süre 10 gündür. 10 gün içerisinde bildirimde bulunmayan hakemlere hatırlatma mesajı gönderilir. Hatırlatma mesajı gönderildikten 5 gün içerisinde bildirimde bulunmayan hakem, yayının hakem listesinden ve derginin hakem havuzundan silinir. Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı bir hakeme gönderir.
- Hakemler dergiye gönderilen yazıyla ilgili birden çok kez düzeltme isteyebilir. Yazar(lar), yazıların yayımlanabilmesi için hakem ve yayın kurulunun görüş ve önerilerini yerine getirmek zorundadırlar.
- Yazar(lar)dan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 10 gün içinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü hallerde değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.
- Hakemler değerlendirmelerini şu seçeneklere göre karara bağlarlar:
  - a) Kabul
  - b) Ret
  - c) Minor revizyon
  - d) Major revizyon

Hakem değerlendirmesi sonucu iki ret veya bir ret, bir majör revizyon alan makaleler editör tarafından ikinci bir değerlendirme gerekmeksizin reddedilir.

- İki majör veya bir major revizyon alan makaleler gerekli düzeltmeler yapılması için yazara gönderilir. Yazar düzeltme dosyasını yükledikten sonra ilgili makale tekrar değerlendirilmek üzere majör revizyon isteğinde bulunan hakem/hakemlere gönderilir.
- Kabul veya minör revizyon seçeneğini işaretleyen hakem(ler) makaleyi tekrar görmek istediklerini belirtmişlerse makale kendisine/kendilerine gönderilir.

5. Hakem Raporları (Referee Reports)

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların özgünlük, kullanılan yöntem, etik kurallara uygunluk, bulguların ve sonuçların tutarlı bir şekilde sunumu ve literatür açısından incelenmesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara göre yapılır:

a. Giriş ve literatür: değerlendirme raporu çalışmada ele alınan problemin sunumu ve amaçları, konunun önemi, konuyla ilgili literatür kapsamı, güncelliği ve çalışmanın özgünlüğü, başlık, özet ve makale içeriği uyumu hakkında görüş içerir.

b. Yöntem: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili bilgilerin yanı sıra veri toplama ve analiz süreci hakkında görüş içerir.

c. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ile erişilen bulguların tutarlılığı, ihtiyaç duyulan tablo, şekil ve görsellerin verilmesi, kullanılan testlerin kavramsal açıdan değerlendirilmesine yönelik görüşler içerir.

ç. Değerlendirme ve tartışma: Değerlendirme raporu, bulgulara dayalı olarak konunun tartışılması, araştırma sorusuna/larına ve hipoteze/lere uygunluk, genellenebilirlik ve uygulanabilirlik ile ilgili görüş içerir.

d. Sonuç ve öneriler: Değerlendirme raporu literatüre katkı, gelecekte yapılabilecek çalışmalara ve alandaki uygulamalara yönelik öneriler hakkında görüş içerir.

e. Stil ve anlatım: Değerlendirme raporu, çalışma başlığının içeriği kapsamı, Türkçe'nin kurallara uygun kullanımı, gönderme ve referansların APA 6 kurallarına uygun olarak tam metnin diline uygun verilmesi ile ilgili de görüşler içerir.

f. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu çalışmanın bir bütün olarak özgünlüğü, eğitim literatür ve alandaki uygulamalara sağladığı katkı hakkında görüş içerir.

6. Hakem Raporlarına İtiraz / Objection to Referee Reports

Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.

7. Editör Değerlendirme Süreci / Editor Evaluation Process

Hakemlerden gelen görüşler doğrultusunda editör, yayın kurulu ile birlikte nihai kararını 1 hafta içerisinde verir. Editör, dergiye gönderilen yazılarda gerekli yazım düzeltmelerini, yabancı bir dilde yazılan özet ile ilgili düzeltmeleri ve gerekli gördüğü diğer düzeltmeleri yapma hakkına sahiptir.

8. Yayın Kurulu Değerlendirme Süreci / Editorial Board Evaluation Process

Editörler, hakem görüşlerine dayanarak verdikleri kararı 1 hafta içerisinde yayın kuruluna sunarlar. Yayın kurulunda yayımlanması uygun görülmeyen yazılar intihal programında taranmaksızın reddedilir. Yayımlanması yönünde olumlu karar verilen yazılar intihal programında taranır. İntihal programından olumlu sonuç alınması durumunda yazının mizanpajı yapılır. Ardından makale sorumlu yazara son okuma için gönderilir. Yazarın son okumada metnin değerlendirme süresi 3 gündür. Son okumanın ardından yazıya DOI numarası temin edilir. Yazılar yayın kurulunun belirlediği sıraya göre yayımlanır.

9. Yazar için Geri Çekme Süreci / Withdrawal Process for Author or Authors

- Yazar(lar)ın yayımlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, geri çekme işlemlerinde dergi editörüyle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayım sürecinde olanlar hariç yazar tarafından sistem üzerinden geri çekilebilir.

10. Editör için Geri Çekme Süreci / Editor Withdrawal Process for

Yayın kurulu; yayımlanmış, erken görünümdeki veya değerlendirme aşamasındaki bir çalışmaya ilişkin telif hakkı ve intihal şüphesi oluşması durumunda çalışmayı ilişkin bir inceleme başlatır. Yayın kurulu yapılan inceleme neticesinde değerlendirme aşamasındaki çalışmada telif hakkı ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda çalışmayı değerlendirmeden geri çeker ve tespit edilen durumları detaylı bir şekilde kaynak göstererek yazarlara iade eder.

Yayın kurulu, yayımlanmış veya erken görünümdeki bir çalışmada telif hakkı ihlali ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda, en geç 15 gün içerisinde aşağıdaki geri çekme ve bildiri işlemlerini gerçekleştirir. Etik ihlali tespit edilen çalışmanın;

- Elektronik gösterimdeki başlığının başına "Geri Çekildi:" ibaresi eklenir.
- Elektronik gösterimdeki *Öz* ve *Tam Metin* içerikleri yerine çalışmanın geri çekilme gerekçeleri, detaylı kanıt kaynakları varsa yazar(lar)ın bağlı olduğu kurum ve kuruluşların konu hakkındaki bildirimleri ile birlikte yayımlanır.
- Dergi web sitesinin ana sayfasından geri çekme bildirimini ilan edilir.
- Geri çekme tarihinden itibaren ilk yayımlanacak sayının elektronik ve basılı kopyasının içindekiler listesine "Geri Çekildi: Çalışma Başlığı" şeklinde eklenir, birinci sayfasından başlamak koşuluyla geri çekme nedenleri ve buna kaynak gösterilen orijinal alıntılar kamuoyu ve araştırmacılarla paylaşılır.
- Yazar(lar)ın bağlı olduğu kuruluş(lar)a yukarıdaki geri çekme bildirimleri iletilir.

Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı (Publication Ethics and Abuse Statement)

1. Yayın Etiği / Publication Ethics

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) tarafından yayımlanan öneri ve kılavuzlar temel alınarak hazırlanmıştır. Dergimiz aşağıda belirtilen etik ilkelerine uymayı taahhüt eder.

2. Yayıncıların Etik Sorumlulukları / Publishers' Ethical Responsibilities

- Yayıncı dergiyi yayımlamakla hiçbir maddi kâr amacı gütmemektedir.
- Yayıncı, dergiye gönderilen yazılarla ilgili editörlerin bağımsız kararlar almalarını taahhüt eder.
- Yayıncı, editörlere ilişkin her türlü bilimsel suistimal, atfı çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.
- Dergimize gönderilen makalelerin fikir özgürlüğü ve mülkiyet hakları gibi hususlar saygındır. Yayıncılar dergide yayımlanmış her yazının fikri mülkiyet ve telif hakkını korur. Dergi yönetimi olası ihlallerde derginin ve yazarların haklarını savunur.

3. Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları / Editors' Ethical Duties and Responsibilities

3.1. Editörlerin Genel Görev ve Sorumlulukları / General Duties and Responsibilities of Editors

- Editör, dergide yayımlanan yazıların derginin yayın politikasına, derginin amaç ve kapsamına uygunluğunu sağlamalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılardaki kişisel verilen korunmasına özen göstermeli ve bu kişisel verileri, bireylerin açık rızası olmadan yayımlamamalıdır. Editör, dergiye gönderilen yazı ile ilgili tüm bilgilerin yayımlanana kadar gizli tutulmasını sağlamalıdır.
- Editör, dergide yayımlanan yazılarla ilgili eleştirileri titizlikle dikkate almalı ve bu konuda yapıcı bir tutum sergilemelidir.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarla ilgili yazışma, dosya ve diğer kayıtları elektronik ortamda veya basılı olarak saklamalıdır.
- Editör, derginin ve yayının kalite standartlarını yükseltmek için gerekli çalışmaları yapmalıdır.
- Editör, akademik fikir çeşitliliğini ve bilimsel düşünce özgürlüğünü savunmalıdır. Aynı zamanda fikri mülkiyet hakları ile etik standartları gözeterek dergi işleyişini sürdürmelidir.
- Editör, dergiye gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, tabiiyet, dini inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel içerik açısından değerlendirmelidir.
- Editör, yayın politikası gereği tüm yayın süreçlerinde (yayında herhangi bir sebeple düzeltme, değiştirme ve açıklama gerektiren konularda) şeffaflık ilkesini ön planda tutmalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlamalıdır. Editör, makalelerde kullanılan deneklerle ilgili etik kurul onayı veya deneysel araştırmalarla ilgili yasal izinlerin olmadığı durumlarda söz konusu makaleyi reddetmelidir.
- Editör, kör ve çift hakemlik süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamalıdır.
- Yazılarla ilgili hakem atamasında sadece editör ve editör kurulu tam yetkiye sahip olup yazıların yayımlanması ile ilgili sonuç kararından da editör ve editörler kurulu sorumludur.

3.2. Editörlerin Dergi Sahibi ve Yayıncı ile İlişkileri / Relations of Editors with the Journal Owner and Publisher

- Editör ve yayıncı arasında editöryal bağımsızlık ilkesi bulunmalıdır.
- Editör ile yayıncı arasındaki ilişki yazılı bir sözleşmeye dayanmalıdır.
- Editörün dergideki yazılarla ilgili alacağı kararlar yayıncı ve dergi sahibinin müdahalesine açık olmayıp bağımsız olmalıdır.

3.3. Editörlerin Yayın Kurulu ile İlişkileri / Relations of Editors with the Editorial Board

- Editör, yayın kurulu ile iletişim halinde olmalıdır.
- Editör, yayın kurulunun dergiye katkı sağlayan ve dergi alanıyla uyumlu aktif üyelerden oluşmasını sağlamalıdır.
- Editör yayın kurulunun değerlendirmelerinde nesnel ve tarafsız olmalarını sağlamalıdır.

3.4. Editörlerin, Editör Kurulu ile İlişkileri / Relations of Editors with the Editorial Board

- Derginin editör kurulunda yer alan kişiler derginin gelişimine aktif olarak katkı sunmalıdır.
- Editör, editör kurulunu alanlarıyla ilgili yazı ve çalışmalarla ilgili bilgilendirmelidir.
- Editör, derginin yayın politikasını editör kurulunun da görüş ve önerilerini dikkate alarak şekillendirmelidir.

3.5. Editörlerin Yazarlarla İlişkileri / Relations of Editors with Authors

- Editör, yazarların derginin yayın ve yazım ilkelerinin ve makale şablonunun güncel haline ulaşmalarını sağlamalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarda çok önemli bir sıkıntısı olmadığı sürece yazıları ön değerlendirme aşamasına almalıdır.
- Editör, yazarlara, yazılarının tüm aşamaları ile ilgili doğru, açıklayıcı ve bilgilendirici şekilde bildirim ve dönüş sağlanmalıdır.
- Editör, olumlu yöndeki hakem önerilerini göz ardı etmemelidir. Olumlu yöndeki hakem önerilerinin reddi durumunda ret nedeni bilimsel, etik, yasal vb. normlar çerçevesinde değerlendirmelidir.
- Editör, yazılara gelen eleştirilerle ilgili yazarlara cevap hakkı tanınmalıdır.
- Editör, hakemlerin istedikleri düzeltme önerilerini ivedilikle yazara iletmelidir.

3.6. Editörlerin Hakemlerle İlişkileri / Relations of Editors with Referees

- Editör, dergiye gönderilen yazılar için çalışmanın alanına ve muhtevasına uygun hakemler belirlemelidir.
- Editör, hakemlere yazıların değerlendirilmesi ile ilgili gerekli form ve dosyaları süresi içerisinde göndermelidir.
- Editör, süresi içerisinde dönmeyen veya hakemlik etiğine uymayan hakemleri hakem havuzundan çıkarmalıdır.
- Editör, yazarın yazı dosyalarında yaptıkları düzeltmeleri ivedilikle hakemlere iletmelidir.
- Editör, yayın değerlendirme sürecinde hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutmalıdır.
- Editör, bilim etiğine uymayan ve kırıcı değerlendirmeleri yazara ulaşmadan engellemelidir.
- Editör, derginin hakem havuzunu daima güncelleyip geniş bir yelpaze oluşturmalıdır.
- Editör, yazıları farklı hakemlere gönderme konusunda çaba sarf etmelidir.
- Editör, dergiye gelen yazıları aralarında çıkar çatışması-çıkarcılığı olmayan hakemlere yönlendirmelidir.
- Editör, hakemlerin yazıları tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri için teşvik etmelidir.

3.7. Editörlerin Okuyucularla İlişkileri / Relations of Editors with Readers

Editör; okuyucu, araştırmacı ve uygulayıcılardan gelen geri bildirimleri dikkate almak ve bu geri bildirimler konusunda okuyucu, araştırmacı ve geri bildirimcilerle sağlıklı geri bildirim vermekle yükümlüdür.

4. Hakemlerin Etik Sorumlulukları / Ethical Responsibilities of Referees**4.1. Çift, Kör Hakemlik / Double, Blind Referee**

Hakemler, kör değerlendirme sürecine uygun olarak tarafsızlık ve gizlilik içerisinde hareket etmelidir.

4.2. Gizlilik / Privacy

Değerlendirme için hakemlere gönderilen çalışmalar gizli tutulmalıdır. Çalışmalar başkalarına gösterilmemeli ve içerikleri tartışılmamalıdır. Gizlilik kuralı, hakemlik yapmayı reddeden kişileri de kapsamaktadır.

4.3. İvedilik / Urgency

Hakem değerlendirmesi yapmak üzere davet alan bir hakem, ilgili çalışma için hakemlik yapıp yapamayacağını 10 gün içinde editöre bildirmelidir. Hakem değerlendirme sürecini 10 gün içinde tamamlamalı ve yazarlar da sorumlu yazara bildirilen değişiklikleri 15 gün içinde tamamlamalıdır.

4.4. Kaynak Belirtme / Specifying a Resource

Hakemler, atıf yapılmamış yayımlanmış yayın tespiti, yazar tarafından yapılan telif hakkı ihlali ve intihal durumlarının farkına varmaları durumunda konuyu dergi editörlüğüne iletmelidir.

4.5. Tarafsızlık / Impartiality

Hakemler, çalışmayı tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille değerlendirmelidir. Hakemler hakaret ve kişisel yorumlardan kaçınmalı, asgari nezaket kurallarına uygun değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, ilgili makaleyi bilimsel ölçütleri göz önünde tutarak değerlendirmelidir.

4.6. Nezaket / Kindness

Hakemler, ilmi olmayan veya hukukî sonuçları olabilecek mesnetsiz değerlendirmelerden kaçınmalıdır.

4.7. Uzmanlık / Expertise

Hakemler, uzmanlık alanı ile ilgili çalışmaları kabul etmeli, uzmanlık alanı dışındaki çalışmaları reddetmelidir.

4.8. Çıkar Çatışması-Çıkar Birliği / Conflict of Interest-Union of Interest

Hakemler, değerlendirdiği çalışma ile ilgili çıkar çatışması-çıkarcılığı fark ederse hakemlik yapmayı reddederek bunu dergi editörlüğüne bildirmelidir.

5. Yazarların Etik Sorumlulukları / Ethical Responsibilities of Authors

- Yazar(lar) dergide yayımlanan çalışmanın her türlü yayın hakkının gönderdikleri dergiye ait olduğunu kabul eder. Yazar(lar) dergimize gönderdikleri yazılar için telif hakkı talep edemez.
- Yazar(lar) dergiye gönderdikleri yazıları derginin yayın ve yazım kuralları ile makale şablonuna uygun olarak sisteme yüklemelidir.
- Yazar(lar) dergiye yayımlanmak üzere gönderilen makalenin daha önce herhangi bir yerde, herhangi bir dilde yayımlanmadığını, yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmediğini, ya da yayımlanmak için değerlendirilmeye alınmış olmadığını; eğer makalenin tümü ya da bir bölümü yayımlandı ise dergimizde yayımlanabilmesi için gerekli her türlü iznin alındığını ve orijinal telif hakkı devri formu ile birlikte dergi editörlüğüne gönderildiğini beyan ve taahhüt etmelidir.
- Yazar(lar), aynı sayıda yayımlanmak üzere dergimize birden fazla yazı göndermemelidir.
- Yazar(lar), makaleye yazar olarak katkı sunmayan kişilerin ismini yazar olarak eklememelidir.
- Yazar(lar), dergiye gönderdikleri yazıların özgünlüğü temin etmelidir
- Yazar(lar), dergimizde her türlü telifli materyal (tablo, şekil, katkı sunan alıntılar vb.) ile ilgili tüm sorumluluğu üstlenmelidir.
- Yazar(lar); başka yazarlara, katkıda bulunanlara veya kaynaklara uygun bir şekilde atıf yapmalı ve ilgili kaynaklar mutlaka belirtilmelidir.
- Yazar(lar), dergimize gönderilen çalışma ile ilgili bilinmesi gereken ve çalışmanın bulgularını ya da bilimsel sonucunu potansiyel olarak etkileyebilecek varsa mali ilişkiyi ya da çıkar çakışması (conflict of interest) veya rekabet (competing interest) alanlarını bildirmeli; çalışmaya yapılan tüm mali katkıları, sponsorlukları ya da proje desteklerini yazılı olarak belirtmelidir.
- Yazar(lar), dergiye gönderilen yazılar ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar ise bu niteliklerini belirtmelidir.
- Yazar(lar), dergimizde yayımlanmış olan yazısında anlamlı bir bilimsel hata ya da uygunsuzluk tespit ettiğinde, yazısını geri çekme ya da yazıdaki hatayı düzeltme amacıyla hızlı bir şekilde editör ile temasa geçmelidir.
- Yazar(lar), dergimize gönderilen çalışmaların, bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygunluğunu sağlamalıdır. Bu konuda YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde belirtilen kurallara titizlikle riayet etmelidir.
- Yazar(lar), dergi editörlüğünün, bir yazının ön kontrol, değerlendirme süreci ve düzenleme süreci devam ederken yazar(lar)dan makalenin etik durumuna ilişkin istediği ek belgeleri süresi içerisinde vermelidir.
- Yazar(lar), değerlendirme süreci başlamış bir yayını ile ilgili sorumluluklarını değiştirmemelidir. (yazar ekleme/çıkarma, sıra değiştirme)
- Yazar(lar), dergiye yayımlanmak üzere gönderdikleri yazılarda temel insan haklarına ve hayvan haklarına saygıyı esas tutmalıdır. Bu çerçevede makalelerde kullanılacak deneklere ilişkin etik kurul onayını mutlaka almalıdır.
- Dergi yönetimi, editör ve editör kurulu dergimize yayımlanmak üzere makale gönderen yazarların, yukarıda belirtilen koşullara uymayı kabul ettiklerini var saymaktadır.

6. YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ne Uygunluk / Compliance with YÖK Scientific Research and Publication Ethics Directive

YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8'deki "Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler" başlığında aşağıda verildiği gibidir. Yazarların aşağıda ayrıntıları verilen hususlardan ciddiyetle sakınmaları gerekir:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.

ç) Tekrar yayım: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.

d) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.

f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek. İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

Etik İlkelere Uymayan Durumun Editöre Bildirilmesi / Notifying the Editor of Non-Compliance with Ethical Principles

Editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkeler uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik olmayan bir durumla karşılaşılması durumunda **akademikmeczua@gmail.com** adresine bildirilmesi gerekmektedir.

ETİK KURUL ONAYI / ETHICS COMMITTEE APPROVAL

TR Dizin 2020 yılı Dergi Değerlendirme Kriterleri Madde 8’de sosyal bilimler de dâhil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için “Etik Kurul Onayı” alınmış olmasını, bu onayın makalede belirtilmesini ve belgelenmesini talep etmektedir. TR DİZİN Değerlendirme Kriterleri kapsamında Madde 8’de yer alan bu değişiklik üzerine süreci 2020 yılında başlayan etik kurul izni gerektiren çalışmalarda Etik Kurul Onayında yer alan izinle ilgili bilgilerin (etik kurul adı, tarih ve sayı numarası) makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin ilk/son sayfasında yer alması zorunlu kılınmaktadır. TR Dizin’in “Etik Kurul Onay” belgesi için belirlediği kriterler şunlardır:

1. Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
2. Bu başlık altında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
3. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
4. Ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)’un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
5. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.
6. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda dergimize bundan sonraki süreçte yayımlanması için gönderilecek yazılarda;

1. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen bütün araştırmalarda;
  2. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı araştırmalarda;
  3. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalarda;
  4. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda;
  5. Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif araştırmalarda etik kurula ilişkin bilgilere ilgili bölümlerde yer verilmesi ayrıca araştırma ve yayım etiğine uyulması gerekmektedir.
- Araştırma makaleleri dışında gönderilecek olgu sunumlarında ise;
6. Aydınlatılmış onam formunun alındığının belirtilmesi;

7. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi ve kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Derleme makaleler için Etik Kurul Onayı istenilmeyecektir.

Dergiye gönderilen makaleler yayımlanması kabul edildikten sonra sorumlu yazarın makalenin son sayfaya “..... başlıklı çalışmada karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ‘Mecmua Dergisinin hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğunu taahhüt ederim.’ şeklinde bir ifade ekleyerek imzalaması gerekmektedir. Üniversite mensubu olmayan araştırmacılarımız da etik kurul onayı gerektiren araştırmaları için bölgelerinde bulunan Etik Kurullara başvurarak Etik Kurul Onayını almaları gerekmektedir.

MECMUA DERGİSİ YAZIM KURALLARI (MECMUA JOURNAL OF WRITING RULES)

Yazı, Dergipark üzerinden Makale Takip Sistemi aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi beklenmelidir.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.

Özel bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, kullanılan yazı tipi de yazıyla birlikte gönderilmelidir.

Makale Sayfa Düzeni: Makale A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıda, 2010 ve üzeri Word programında, 2,5 sayfa kenar boşluklarıyla Times New Roman Yazı Tipi, 11 Punto, paragraf önce 0, sonra 6, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla paragraf başlarında boşluk bırakılmadan yazılmalıdır.** Makale sayfaları numaralandırılmamalıdır.

Türkçe Başlık: Times New Roman yazı tipi, tamamı büyük kalın (bold) harflerle, 10 punto, ortalı

Öz (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, İlk harf büyük

Öz (Metin): Times New Roman Yazı Tipi, 9 punto, önce 0, sonra 6, iki yana yaslı, tek satır aralıklı, (150-200 kelime)

Anahtar Kelimeler (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, iki yana yaslı, sadece ilk harf büyük, (en az 5 en fazla 10 kelime)

İngilizce Başlık: Times New Roman yazı tipi, İlk harfleri büyük kalın (bold) harflerle, italik, 10 punto, ortalı

Abstract (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 10 punto, İlk harf büyük

Abstract (Metin): Times New Roman Yazı Tipi, 9 punto, önce 0, sonra 6, iki yana yaslı, tek satır aralıklı, (150-200 kelime)

Keywords (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, iki yana yaslı, sadece ilk harf büyük, (en az 5 en fazla 10 kelime)

Giriş: Makalenin başında mutlaka “Giriş” kısmı bulunmalıdır. Giriş başlığı numaralandırılmamalıdır.

Başlıklar: Times New Roman, 11 punto, 1 no’lu başlıklar büyük harfle diğer başlıklar sadece ilk harfleri büyük, italik kullanılmayacak. “Giriş” ve “Sonuç” başlıklarına numara verilmeyecek. Başlıklar aşağıdaki şekilde numaralandırılarak düzenlenmelidir.

1. BÜYÜK HARF

1.1. İlk Harfleri Büyük

1.1.1. İlk Harfleri Büyük

1.1.1.1. İlk Harfleri Büyük

Ana Metin: Times News Roman yazı tipi, 11 punto, paragraftan önce 0, paragraftan sonra 6 nk boşluk, 1,15 satır aralıklı, iki yana yaslı, ilk satır girinti yok

Metin İçi Alıntılar: Metin içi alıntılar APA-7 Atıf Sistemine Göre (APA-7 Yazım Kurallarına bakılabilir) düzenlenmelidir. Doğrudan alıntılar üç satırdan az ise tırnak işareti içinde, italik olarak, metin içinde yazılır. Doğrudan alıntılar üç satırdan fazla ise soldan ve sağdan birer satır içeride, 10 punto ve tek satır aralıkla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, tablo ve şekillerdeki kurallara uyulmalıdır.

Dipnot: Dipnotlarda otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotta yer alan bütün bilgiler 10 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Sonuç: “Sonuç” başlığı altında Times News Roman yazı tipi, 11 punto, paragraftan önce 0, paragraftan sonra 6 nk boşluk, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla**, iki yana yaslı, ilk satır girinti yok

Kaynakça: Times New Roman Yazı Tipi, 11 Punto Paragraf önce 0, sonra 6, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla**, paragraf başlarında ve ilk satırda boşluk bırakılmamalıdır. Kaynakça APA 7 Atıf sistemine göre hazırlanmalıdır. Kaynakçada asılı sistem 1,15 değer kullanılacaktır.

YAZIM KURALLARI (APA 7)

01.01.2022 tarihinden itibaren dergimizde değerlendirmeye alınacak makalelerin APA-7 kurallarına göre düzenlenmesi gerekmektedir. Buna göre dergimizde makale hazırlanırken esas alınacak metin içi ve metin sonu kaynakça kuralları ve örnekleri aşağıda yer almaktadır. Aşağıda verilen şablonda yer almayan hususlar ve APA-7 ile ilgili daha detaylı bilgi için aşağıdaki linke tıklayınız.

(<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>)

KİTAPLAR	
1. Tek Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Uçan, H. (2006). <i>Yazınsal eleştiri ve göstergebilim</i> . (1. Baskı). Hece Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Uçan, 2006, s. 22-27)
2. İki Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2021). <i>Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı tarihi</i> . (19. Baskı). Dergâh Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Şentürk, A. A. ve Kartal, A. 2004, s.)
3. İki'den Çok Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi., Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Okuyucu, C. Kartal, A. ve Köksal, F. (2012). <i>Klasik dönem Osmanlı nesri</i> . (3. Baskı). Kesit Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Okuyucu vd., 2012, s. 55)
4. Editörlü Kitapta Bölüm	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitap bölümünün adı</i> . Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı, sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, A. (2021). <i>Arketipçi eleştiri</i> . U. Bingöl ve E. Yılmaz (Ed.), <i>Edebiyat yazıları II – eleştiri kuramları ve metin tahlilleri</i> (1. Baskı, s.111-129) içinde. DBY yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2021, s. 111)
5. Çeviri Kitap	
Kaynakçada Kural	Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi)
Kaynakçada Örnek	Deny, J. (2013). <i>Türk Dili gramerinin temel kuralları</i> .(4. Baskı). (O. Şahin, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Metin İçinde Örnek	(Deny, 2013, s. 25)
MAKALELER	
1. Süreli Yayınlarda Tek Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Ciğa, Ö. (2020). Deneysel edebiyat yönüyle müstakil bir şiir risâlesi: Cemâlî'nin (Bâyezîd) er-risâletü'l-'acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi' adlı eseri. <i>Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , 8(16), 431-480. https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/58684/838409
Metin İçinde Örnek	(Ciğa, 2020, s. 435)
2. Süreli Yayınlarda İki Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Kılınççeker, Ö. ve Gök, S. (2021). Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden Türk ordusuna yapılan yardımlarda Türk Kızılayı'nın rolü (1940-1943). <i>Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 6 (11), 274-294. https://doi.org/10.32579/mecmua.849277
Metin İçinde Örnek	(Kılınççeker ve Gök, 2021, s. 275)
3. Süreli Yayınlarda İki'den Çok Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi., İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Üçüncü yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Gönen M., Çelebi Öncü, E. ve Isıtan, S. (2004). İlköğretim 5. 6. 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi. <i>Milli Eğitim Dergisi</i> , (164), 7-35.
Metin İçinde Örnek	(Gönen vd., 2004, s. 30).
4. Gazetelerde Yayımlanan Makaleler	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün.). Makalenin başlığı. <i>Gazetenin Adı</i> .
Kaynakçada Örnek	Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? <i>The New York Times</i> .
Metin İçinde Örnek	(Carey, 2019, s.)
BİLİMSEL TOPLANTI VE SEMPOZYUM	
Kaynakçada Kural	Katılımcının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl, Gün, Ay). Sunumun başlığı. <i>Konferans /Sempozyum adı</i> , Konferans / Sempozyumun Gerçekleştiği Şehir, Ülke.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, İ. H. (2012). 18. yüzyıl şairlerinden Ali Rızâullâh Efendi: Hayatı, divânı ve edebî kişiliği. <i>VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu</i> , Diyarbakır, Türkiye.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2012, s. 123)
TEZLER	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Tezin başlığı</i> . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi / Yayımlanmamış doktora tezi]. Üniversitenin adı.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, İ. H. (2007). <i>Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, eserleri, edebî kişiliği, Divanı'nın tenkitli metni ve incelemesi</i> . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2007, s. 13)
SÖZLÜK	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Karaağaç, G. (2013). <i>Dil bilimi terimleri sözlüğü</i> . Türk Dil Kurumu Yayınları.

Metin İçinde Örnek	(Karaağaç, 2013, s. 45)
ANSİKLOPEDİ	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Madde adı. <i>Ansiklopedinin Adı</i> .(C., ss.). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i> (C.3, ss.112-115). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Akün, 1994, s. 160)
ARŞİV KAYNAKLARI	
Kaynakçada Kural	Arşiv Adı Kısaltması, Arşiv Adı. <i>Defter Adı [Defter Kodu]</i> . No. Numarası, (varsa) Gömlek No. Numarası. (varsa) Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	BOA, Osmanlı Arşivi. <i>Mühimme-i Asâkir Defterleri [A.DVNS.ASK.MHM.d]</i> . No. 989, Gömlek No. 7. https://katalog.devletarsivleri.gov.tr
Metin İçinde Kural	Defter Kodu, No. Numarası, (varsa) Gömlek No. Numarası
Metin İçinde Örnek	(A.DVNS. ASK.MHM.d, No. 989, Gömlek No. 7).
YAZMA ESERLER	
1. Müellifi Bilinmeyen Yazma Eserler	
Kaynakçada Kural	<i>Yazma Eser Adı</i> . Kütüphanenin Bulunduğu Şehir: Kütüphane Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası, Varak Aralığı. Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	<i>Tefsîru suveri'l-Kur'ân</i> . Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 363/2, 48a-72b. http://yazmalar.gov.tr/ eser/tefs%C3%A9ru-suveril-kuran/4084
Metin İçinde Kural	(Yazma Eser Kısa Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası)
Metin İçinde Örnek	(Tefsîru suveri'l-Kur'ân, Yazmalar, 363/2).
2. Müellifi Bilinen Yazma Eserler	
Kaynakçada Kural	Yazar Soyadı, Adı. <i>Yazma Eser Adı</i> . Kütüphanenin Bulunduğu Şehir: Kütüphane Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası, Varak Aralığı. Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	Birgiwî, Meħmed ibn Pîr 'Alî. <i>Kitâb al-Ŧarîğah al-Muħammadîyah</i> . Copenhagen: The Royal Library, Danish Collection, Cod. Arab. A.C. 5, 1a-227b
Metin İçinde Kural	(Yazar Soyadı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası)
Metin İçinde Örnek	(Birgiwî, Danish Collection, Cod. Arab. A.C. 5)
TÜZEL YAZARLI ÇALIŞMALAR	
Kaynakçada Kural	Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). Raporun adı (Yayın no.). Yayınevi. Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). Raporun adı (Yayın no.). İnternet adresi
Kaynakçada Örnek	Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle çocuk (Yayın no. 4581). https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zu
Metin İçinde Kural	İlk gönderme: (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019, s.)
Metin İçinde Örnek	İkinci ve sonraki göndermeler: (TÜİK, 2019, s.)
İNTERNET SAYFASI KAYNAKLARI	
Kaynakçada Kural	Yazar Soyadı, Adının baş harfi veya Grup adı. (Yıl). <i>Çalışmanın başlığı</i> . İnternet sitesinin adı. URL adresinden .... tarihinde alınmıştır.
Kaynakçada Örnek	Pilav, S. (2013) <i>Âkîf Paşa</i> . Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1003 adresinden 12.04.2015 tarihinde alınmıştır.
Metin İçinde Örnek	(Pilav, 2013, s. 2)

DİĞER

1. Aynı Yazarın Farklı Yıllarda Yayınlanan Eserlerine Gönderme:	(Arslan, 2007, s. 16; 2008, s. 28-44)
2. Aynı Gönderme Aynı Yazarın Aynı Yılda Yayınlanan İki Farklı Yayınına Yapılırsa:	(Akıncı, 2011a, s. 24-31; 2011b, s. 3-20)
3. Aynı Gönderme Ayrı Yayınlarla Yapılırsa:	(Demir, 2010, s. 37-44; Güneş, 2012, s. 55)

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNDE SIKÇA KULLANILAN SÖZCÜKLER VE TÜMCE İÇERİSİNDEKİ KULLANIMLARI ÜZERİNE

On Frequently Used Words During the February 6 Earthquakes and Their Usage in Sentences

Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜRK

Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı. osmanturkgau@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received

27.02.2024

Kabul/Accepted

26.03.2024

Sayfa/ Page

1-12

Öz

Deprem, yer kabuğunda meydana gelen ve insan hayatını olumsuz yönde etkileyen bir doğal afettir. Tarih boyunca birçok yıkıcı deprem yaşanmış, insanlar bu afetlerden ötürü ya hayatlarını kaybetmişler ya da mal kaybına uğramışlardır. Öyle ki insanlığı etkileyen deprem afetinin; sosyal, psikolojik, ekonomik ve yaşamsal yönde birçok etkisi söz konusu olmuştur. Bu etki şiirlere, destanlara ve birçok edebî metne yansımıştır. Buna bağlı olarak depremle ilgili birçok sözcük hem sözlü hem de yazılı olarak insan hayatında yerini almıştır. Günümüzde yaşanan, on bir ilimizi derinden etkileyen ve "asrın felaketi" olarak adlandırılan 6 Şubat 2023 depremleri ise birçok can ve mal kaybına neden olan bir afet olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu depremin etkisi sadece deprem anında değil deprem sonrasında devam eden süreçte de varlığını hissettirmiştir. İnsanların yaşam mücadelesi, hayatta kalma çabası ve yaşanan türlü sorunlar depremin tesir ettiği unsurlardır. Bu çalışmada 6 Şubat 2023 depremlerinde sıkça kullanılan sözcükler belirlenerek bu kelimelerin tümce içerisindeki kullanımlarında hareketle, deprem felaketinin olumsuz etkileri dilsel yönden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, 6 Şubat 2023 Depremleri, Depremle İlgili Sözcükler, Tümce, Söz Varlığı.

Abstract

An earthquake is a natural disaster that occurs in the earth's crust and negatively affects human life. Throughout history, there have been many devastating earthquakes, and people have either lost their lives or lost property due to these disasters. So much so that the earthquake disaster affecting humanity; It has had many social, psychological, economic and vital effects. This influence is reflected in poems, epics and many literary texts. Accordingly, many words related to earthquakes have taken their place in human life both verbally and in writing. The earthquakes of February 6, 2023, which are experienced today, deeply affecting eleven provinces and called the "disaster of the century", emerge as a disaster that causes many lives and property losses. The effect of this earthquake made its presence felt not only at the time of the earthquake but also in the process that continued after the earthquake. People's struggle for survival, their efforts to survive and various problems are the factors affected by the earthquake. In this study, the words frequently used in the earthquakes of February 6, 2023 will be determined and the negative effects of the earthquake disaster will be evaluated linguistically based on the use of these words in sentences.

Keywords: Earthquake, February 6 Earthquakes, Words Related to Earthquake, Sentence, Vocabulary.

Giriş

Türkçe Sözlükte *deprem* sözcüğü “Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, yer sarsıntısı, hareket, zelzele.” (2011, s. 632) biçiminde tanımlanmıştır. Tarihî metinler tanıklığında Türkçe *deprem* sözcüğü dışında depremle ilgili “âfât-ı ‘arziyye” (deprem, yangın gibi felaketler), “deprem-zede”, “hareket-i ‘arz” (deprem), “ihfik” (depremin yer yüzeyinde veya konutlarda oluşturduğu çatlaklar), “recfe” (deprem), “recefât”(depremler),“sallanma”,“sarsındı”,“tezelzülât”(depremler),“tezelzülü”(depremlerile ilgili),“zelzâl” (deprem),“zelzele” (deprem), “zelâzil” (yer sarsıntıları) gibi kelimeler de söz konusudur (Parlatır, 2006, s. 46).

Deprem, doğal afetler içerisinde yer alan ve önceden tahmin edilemeyen bir doğa olayıdır. Dünyanın oluşumundan beri, sismik yönden aktif bulunan bölgelerde depremlerin ardışıklı olarak oluştuğu ve sonucundan da milyonlarca insanın ve barınakların yok olduğu bilinmektedir (İşçi, 2008, s. 959). İnsanlık tarihinde birçok deprem meydana gelmiş olup insanoğlu bu depremlere şahitlik etmiş ve bir şekilde depremden etkilenmiştir.

Tarih öncesi devirlerde insanlar, yaşanan doğal afetlerin bazı güçlerin tarafından meydana getirildiğine inanmış, bazen de yoldan çıkan insanlara bir ceza olduğunu düşünmüşlerdir. Eski bir Türk halk şiirinde sellerin böğüren boğaya, bulutların kükreyen aslana benzetilmesi, Altay destanlarında, ateşi yaratanın “Tanrı Ülgen” olarak kabul edilmesi (Ögel, 2010, s. 501). Söz konusu batıl inançlardan bazıları şöyledir: Hindistan: Kaplumbağanın üzerinde 4 fil, Sibiryaya: Dünya kızak üzerinde, Meksika: El Diablo'nun yarıkları, Mozambik: Ateşlenen ve üşüyen dünya, Belçika: Kızgın melek günah savuruyor (İşçi, 2008, s. 965-966).

Öyle ki depremler, kutsal kitaplara konu olmuş ve Kur‘ân-ı Kerim’de *Zilzâl” (Zilzâl, 99)* suresinde geçmiştir. Bu surede yeryüzünün deprem nedeniyle sarsılacağı ve kıyametin gerçekleşeceğinden bahsedilmiştir. Sürecin ilerlemesiyle bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler neticesinde doğal afetler hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Doğal afetler içerisinde en fazla araştırılan ve incelenen afet deprem olmuştur. Depremler insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkilemektedir (Ergünay, 2008, s. 1; Varol ve Gültekin, 2016, s. 1432). İnsanoğlu, doğanın işleyişinde yer alan bu olaya karşı çaresiz kalmış ve teknolojik anlamda ilerleme yoluna gitmiştir. Ancak hâlen depremin önceden bilinme konusunda bir çözüm bulunamamıştır. Depremden en az düzeyde etkilenilmesi için hem devletin hem de bireyin yeterli ölçüde tedbir alması gerekmektedir. Gerekli tedbirlerin alınması hâlinde can ve mal kayıplarının önüne geçilebilecektir.

Tarihte yaşanan depremler, insanlar tarafından bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Korkutucu ve gizemli bir afet olarak görülen deprem, gerek sözlü gerekse yazılı olarak kaydedilmiştir. Deprem; destanlar, sözlü anlatılar, ağıtlar, şiirler vb. edebî metinlere hem duygusal hem de kültürel anlamda yansımıştır. İnsan ırkının karşılaştığı doğal afetler böylece kayıt altında alınmaya başlanmış ve toplumsal hafızalarda yer eden bu metinler nesilden nesle aktarılmıştır (İnan, 2021, s. 287). Her toplumun kendine özgü bir edebiyat anlayışı olmakla birlikte yaşadığı duygusal travmalar da öznel bir şekilde metinlerde yer edinmiştir. Türk edebiyatının tarihî dönemlerinde deprem konusu metin türlerinin özellikleri çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Türk Halk Edebiyatında destanlar ve ağıtlar, Klasik Türk Edebiyatında kasidelerle ve belirli çağrışımlarla, Yeni Türk Edebiyatında ise şiirlerle deprem teması aktarılmıştır. Özellikle can kaybının çokça yaşandığı depremler, vefat eden kişilerin ailelerinin ağıtların yakılmasına sebep olmuştur. Böylelikle sözlü kültür içerisinde de depremin duygusal etkilerini görmek mümkündür. Her insanın hayat hikâyesinin tarihin bir parçası olduğu önermesinden hareket eden sözlü tarih disiplinleri arası işbirliğini daha da artıran yönü ile sosyoloji, antropoloji, etnoloji, folklor, psikoloji, sosyal psikoloji, coğrafya gibi beşeri bilimlerin tüm imkânlarından yararlanmaktadır (Metin, 2002, s. 289).

İnsanlığın yaşadığı süreç içerisindeki olaylar, söz hazinesinin oluşumunu da hızlandırmıştır. Geçmişten geleceğe aktarılan birçok sözcük temelde insanların yapıp etmelerini yansıtmaktadır. Toplumların hafızasında yer alan ortak hazine nesilden nesile aktararak o toplumun düşünce yapısını hakkında bilgi sunmaktadır (Türk, 2021, s. 137).

Toplumu doğrudan etkileyen olaylar, hafızalarda yer bulur ve üzerinden zaman geçse de yaşanmışlıkların acısı hep kalır. Tarih boyunca yaşanan doğal afetler, savaşlar, salgın hastalıklar ve göçler gibi birçok toplumsal olay edebiyata da konu olur. Türk edebiyatının hemen hemen her dönem aralığında insanlığı derinden etkileyen olaylar ele alınmıştır. Bahse konu olan metinlerin en eskilerinden “Gılgamış Destanı”, Sümerlerin maruz kaldığı olağanüstü sel ve su baskını anlatır (Geçer, 2023, s. 113).

1. 6 Şubat 2023 Depremlerine Genel Bir Bakış

Türkiye coğrafi konumu itibariyle deprem kuşağında bulunan bir ülkedir. Bu nedenle çok sayıda kırıklarla parçalanmış olan Anadolu, geçmişte çok şiddetli ve yıkıcı depremler yaşamış, bugün de yaşamaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002, s. 39).

6 Şubat 2023'te yaşanan ve *asrın felaketi* olarak adlandırılan Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinin merkez üssü olduğu depremde birçok can ve mal kaybı yaşanmış olup depremin yaşandığı coğrafyanın yer kabuğunda değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan büyük depremden sadece saatler sonra bir büyük deprem daha meydana gelmiş ve hasar durumu ikiye katlanmıştır. İkinci depremin merkez üssü ise Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesidir. 6 Şubat 2023 depremi Güney Anadolu'yu ve Güneydoğu Anadolu'yu etkisi altına almış ve on bir il üzerinde etkili olmuştur. Büyük depremlerden sonraki süreçte ise bir kısmı büyük depreme yakın ölçekte olmak üzere birçok artçı deprem kaydedilmiştir.

Depremden sonra bölgede hayatta kalanlar için bir yandan çadırlar kurulmuş bir yandan ise konteyner inşası için çalışmalara başlanmıştır. Tüm bu çalışmalar devam ederken hasar gören ve yıkılan binaların enkazında kalan insanlarımız arama kurtarma ekipleri tarafından çıkarılmaya çalışılmıştır. Bölgeye yardım göndermek için harekete geçilmiş ve yardım için çağrılarda bulunulmuştur. Yakınlarını ve ailelerini kaybeden insanlarımız ise cenazelerini beklemekle birlikte defnetmeye çalışmışlardır. Bulunabilen ve çıkarılabilen cenaze sahipleri kendilerini şanslı görmüşlerdir. Çünkü enkaz altında bulunamayan veya enkazdan çıkarıldığı hâlde kimliklerine ulaşılamayan cenazeler de bulunmaktaydı. O süreçte yaşanan acının boyutunu tarif etmek olanaksızdı. Hayatta kalanlar hem hayatı ihtiyaçları için yardım beklemekte hem de kayıpların acılarını yaşamaktaydı. Deprem yaşayan şehirler karanlık, ıssız ve yıkıntılardan oluşan ölü şehirlere dönüşmüşlerdi. Yaşananlar adeta küçük bir kıyametin manzarasıydı.

Depremden sonraki süreçte bölgede barınma sorunu ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak kalıcı konutların yapımına başlanmıştır. Süreç devam ederken bölgenin ekonomisini canlandırmak adına esnafın dükkânlarını açmış ve memleketlerinde yaşanan acının yaralarını yavaş da olsa sarmaya çalışmışlardır. Birkaç ay sonra ise zorunlu olarak göç eden vatandaşlarımız, memleketlerine geri dönmeye başlamışlardır. Yaşanan 6 Şubat 2023 depremlerini sözlerle ifade etmek oldukça yetersiz kalmaktadır.

Deprem can ve mal kaybına neden olmakla birlikte sosyal, mimarî, ekonomik, psikolojik yönlerden de etkili olmuştur. İnsanların bilinçaltında sürekli *deprem olacak mı* korkusu yer edinmiş ve psikolojik bir hasar meydana gelmiştir. Ekonomik olarak insanlar zor durumda kalmış ve deprem nedeniyle iş yerlerini kaybetmişlerdir. Sosyal anlamda ise birçok insan, memleketini bırakıp zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır. Mimarî açıdan ise, deprem yaşayan şehirlerin düzeni yerle bir olmuş ve şehirler adeta bir harabeye dönüşmüştür. Tüm bunlar göz önüne alındığında deprem deyip geçmemenin gerekli olduğu gibi deprem sonrasında ortaya çıkan problemlerin de varlığının bilinmesi gerekmektedir.

Deprem kuşağı içerisinde konumlanan Anadolu'da tarih boyunca birçok deprem yaşanmış ve yaşanan acı sonuçlar, toplumun bünyesinde ortak bir hafıza meydana getirmiş olup bunu nesilden nesile aktarılmıştır.

2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada 6 Şubat 2023 depremlerinde sıkça kullanılan ve gündeme gelen sözcükler tespit edilmiş ve üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sınırını 6 Şubat 2023 depremlerinde sıklıkla gündeme gelen sözcükler oluşturmaktadır. Tespit edilen sözcükler hem anlamları bakımından hem de tümce

içerisindeki kullanımları bakımından incelenmiştir. Çalışmanın amacı deprem afetinde kullanılan sözcüklerin afet bağlamındaki anlamlarını ortaya koymak ve tümce içerisindeki kullanım şekillerini belirtmektir. Tespit edilen sözcüklerin kökenleri belirlenmiş ve deprem afeti minvalindeki anlamları açıklanmıştır. 6 Şubat 2023 depremlerinde deprem ve onun etkilediği birçok alana ait sözcük sıkça gündeme gelmiş ve günlük dilde de yer edinmeye başlamıştır. Bu bağlamda tespit edilen sözcükler ortaya konmuş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

6 Şubat 2023 depremlerinde sıkça kullanılan sözcükler ve bu sözcüklere ilişkin açıklamalar şu şekildedir:

afet (Ar.): *Afet*, Arapça kökenli bir sözcük olup “belâ, felaket, salgın hastalık” anlamlarını taşımaktadır. *Afet* sözcüğü, büyük zararlara yol açan felaket olarak anlamlandırılmaktadır. A. Tietze (2002, s. 104) kelimenin Arapçadan Farsçaya (Ar. āfa (awf kökünden) > Fars. āfat) geçtiğini belirtir ve kelimeyi şöyle tanımlar: Ar. āfa (awf kökünden) > Fars. āfat: (I.) Felâket (II.) Deprem, sel, kasırga, heyelan, erozyon, çığ, volkanik olaylar, hortum gibi büyük zararlara yola açan olaylar için *afet* sözcüğü kullanılmaktadır. Yaşanan afet olayları fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplara yol açmaktadır. İnsan kontrolü dışında gelişen ve önceden bilinme imkânı olmayan afetler, toplu can ve mal kayıplarına neden olabilmektedir. Bir afetin yaşanması durumunda insanlar farklı yerlere göç edebilir ve yaşam şeklini değiştirebilir. 6 Şubat 2023 depremlerinde de bunu görmek mümkündür. Göç olayı, insanların kitlesel olarak başka bir yere gitmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olay, depremin sosyal hayat üzerindeki yansımalarının sonucudur. Ayrıca deprem sebebiyle insanlar işlerini kaybederek ekonomik anlamda sıkıntıya düşebilmektedirler. Bu durum, deprem afetinin ekonomi üzerinde bıraktığı olumsuz etkinin bir neticesidir. Çevresel açıdan değerlendirildiğinde ise yaşam alanlarının yıkımı ve yok olması söz konusudur. İnsanların afet sonrası devam eden süreçte yaşama tutunabilmesi ve hayatî ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, onların psikolojilerine bağlıdır. Bu süreçte ruhsal bakımdan dik durabilmek ise oldukça güç olabilmektedir. Tüm bu etkiler göz önüne alındığında afet, çok yönlü etkiler bırakan ve büyük kayıplara yol açan bir hadise olduğu görülmektedir.

Afet sözcüğü *afet yaşama*, *afet yaşanma*, *afet meydana gelme*, *afete neden olma* biçimlerinde tümce içerisinde yer almaktadır.

afet + yaşama

afet + yaşanma

afet + meydana gelme

afet+e + neden olma

afet + oluşma

arama (T.): *Arama* ifadesi Türkçe kökenli olup *ara-* fiilinden türemiştir. *Herhangi bir şeyi bulmaya çalışma* anlamını taşımaktadır. *Arama* ifadesi, yaşanan deprem afeti açısından değerlendirildiğinde depremin yol açtığı yıkıntılar altında kalan insanları ve diğer canlıları bulma çabası olarak anlamlandırılmalıdır. Bunun yanı sıra *arama* sözcüğü *arama kurtarma* olarak adlandırılan bir ekibin adı olmuştur. 6 Şubat 2023 depremlerinde yıkılan evlerde bulunan insanların çıkarılabilmesi ve bulunabilmesi için gösterilen çaba *arama* olarak adlandırılmıştır.

Arama sözcüğü; *canlı aramak*, *kayıp aramak*, *cenaze aramak*, *eşya aramak* biçimlerinde tümce içerisinde yer almaktadır.

canlı + aramak

kayıp + aramak

cenaze + aramak

eşya + aramak

artçı (T.): *Artçı* sözcüğü, Türkçe kökenli olup *art* ismine +*çı* isimden isim yapma ekinin eklenmesiyle türemiştir. *Art*, bir yerin arka tarafı anlamında kullanılan bir sözcüktür. Birbirinin arkasından gelen depremler *artçı* olarak adlandırılmaktadır. Depreme afeti açısından değerlendirildiğinde artçı, depremlerden sonra belirli aralıklarla devam eden deprem olarak anlamlandırılmalıdır. Şiddeti yüksek

olan depremin bitmesi ve sonrasında meydana gelen yer hareketleri *artçı* veyahut *artçı deprem* olarak adlandırılmaktadır.

Artçı sözcüğü; *artçı deprem*, *artçı şok*, *artçı ol-*, *artçı meydana gel-* biçimlerinde tümce içerisinde yer almaktadır.

artçı + deprem

artçı + şok

artçı + ol-

artçı meydana + gel-

asrın+felaketi (Ar.): Arapça kökenli *asır* ve *felaket* sözcüklerinin ek alarak bir araya gelmesiyle oluşan belirtili isim tamlaması biçimindeki kelime grubudur. *Asır* sözcüğü, dönem, çağ, devir anlamlarını taşıyan zaman aralığı temasını içeren bir ifadedir. *Felaket* sözcüğü ise korkunç bir olay, telafi edilmesi güç olan zarar durumu anlamlarını taşıyan bir ifadedir. 6 Şubat 2023 depremlerinin *asrın felaketi* olarak adlandırılmasının sebebi tüm zamanları aşan ve onarılması güç bir zararlara yol açmasıdır. Yer kabuğunda meydana gelen ilerlemeler, oluşan fay kırıkları, büyük yıkımlar, can ve mal kayıpları, on bir ilimizi kapsayacak şekilde gerçekleşmesi nicelik ve nitelik olarak büyük zararlara ve yok oluşlara neden olmuştur. Söz konusu zararın büyüklüğünü vurgulamak amacıyla bu büyük afet, *asrın felaketi* olarak ifade edilmiş olup adeta hafızalara kazınmıştır.

Tümce içerisindeki görünümü daha çok *asrın+felaketi meydana gel-* şeklindedir.

çökme (T.): *Çökme* sözcüğü, Türkçe kökenli olup *çök-* fiiline *-me* fiilden isim yapma ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. *Çökme*, mimarî bir yapının zarar görerek yere doğru parçalanması anlamını taşımaktadır. Depremin sonuçları içerisinde yer alan *çökme* olayı, afet açısından değerlendirildiğinde yer kabuğunun hareket etmesi sonucu sallanmanın etkisiyle birçok mimarî yapının yıkılması ve fiziksel olarak zarar görmesi anlamına gelmektedir.

Sözcüğün tümce içerisindeki görünümü ise *binanın/yapının çökmesi*, *çökme meydana gelmesi*, *çökme oluşması* biçimlerinde yer almaktadır.

binanın/yapının + çökmesi

çökme +meydana gelmesi

çökme + oluşması

deprem (T.): Türkçe kökenli olan *deprem* sözcüğü, *tepre-* fiilinden türemiş olup yer kabuğunun hareket etmesiyle oluşan ve şiddetine göre zarar meydana getiren bir doğal afettir. Tarama Sözlüğü'nde (2009, C VI, s. 4535) *deprem* biçiminde tek bir kelime yoktur, onun yerine *yer deprenmesi* "zelzele, hareket-i arz" ifadeleri yer almaktadır. Tepreme, teprenme gibi hareket bildiren deprem sözcüğü, bir afet olayına ad olmuştur. Yerin altında mevcut olan veya biriken enerjinin açığa çıkmasıyla meydana gelen hareket deprem afettir. Deprem, sadece yer ile ilgili zararlara değil insan hayatının her alanını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bir afettir. 6 Şubat 2023 depremlerinde geniş bir coğrafyada etkili olan asrın felaketi, birçok can ve mal kaybına yol açarak insan hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. İnsan hayatını derinden etkileyen deprem; sosyal, ekonomi, psikoloji ve insani ihtiyaç noktasında birçok eksikliklere yol açmıştır. Bu durum sadece depremin yaşanıp sona ermesiyle değil depremden sonraki sürecin yönetilmesini de güçleştirmiştir. İnsanları doğrudan etkileyen 6 Şubat 2023 depremlerinde insanların dilinden düşmeyen sözcüklerden biri doğal olarak deprem sözcüğü olmuştur. Bunun yanı sıra depremle ilgili diğer sözcükler de sıkça kullanılarak gündemde kalmıştır. Deprem sadece afet teması içeren bir sözcük değil yol açtığı sonuçlar nedeniyle birçok farklı temayı içermektedir.

Deprem sözcüğünün tümce içerisindeki kullanımları *deprem + meydana gelme*, *deprem + oluşma*, *depremin + yıkması*, *depremin + etkisi*, *deprem + sonucu* şekillerindedir.

deprem + meydana gelme

deprem + oluşma

deprem+in + yıkması

depremin + etkisi

deprem + sonucu

deprem+in nedeni

depzemzede (T. + Far.): *Depremzede* sözcüğü Türkçe ve Farsça yapıların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Farsça *zade* “vuran, vurulan” sözcüğünden alıntıdır.¹ *Depremin vurması, depremin vurduğu* anlamlarını taşımaktadır. Herhangi bir olaydan zarar gören birinin ifade edilmesinde *zede* sözcüğü kullanılır. Kazazede, afetzede vb. Deprem afetinden herhangi bir şekilde zarar gören insanları belirtmek için *depzemzede* sözcüğü kullanılır. 6 Şubat 2023 depremlerinde depremi yaşayan ve depremden zarar gören insanları ifade etmek için *depzemzede* sözcüğü kullanılmıştır.

Depremzede sözcüğü, *depzemzede+ler*, *depzemzedelerin + göç etmesi*, *depzemzedelerin + yaşamı* vb. biçimlerde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

depzemzede+ler

depzemzedelerin + göç etmesi

depzemzedelerin + yaşamı

enkaz (Ar.): Arapça kökenli olan *enkaz* sözcüğü *yıkım*, *yıkıntı* anlamlarını taşımaktadır. Depremden sonra birçok yapı zarar görmüş ve yıkılmıştır. *Enkaz* ise bu yıkıntıların adı olmakta ve aynı zamanda *tahrip edilmiş*, *harap olmuş* anlamlarını da ifade etmektedir. Yaşanan deprem felaketinde binaların depreme dayanamaması sonucu çökmesiyle çok sayıda insan ve hayvan enkazların altında kalarak vefat etmiş veyahut yaralı olarak kurtulmuştur. Deprem nedeniyle meydana gelen yıkımları belirtmek için *enkaz* sözcüğü sıkça kullanılmıştır.

Enkaz sözcüğü, *enkaz + altı*, *enkaz+da + kal-* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmıştır.

enkaz + altı

enkaz+da + kal-

felaket (Ar.): Arapça kökenli olan *felaket* sözcüğü *aşırı düzeyde zarar bırakıcı bir olay* anlamına gelmektedir. 6 Şubat 2023 depremlerini ifade etmek için “asrın felaketi” ibaresi kullanılmıştır. A. Tietze (2002: 41) felâket için (Ar. falak “felek” > Fars. falâkat) iki anlam verir: (I.) Feleğin sillesi, büyük üzüntü veren beklenmeyen hâdise (II.) Aşırı, çok, son derece (fena ya da iyi). Tarama Sözlüğü’nde ise (I.) *Büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay veya durum, bela* (II.) *Çok kötü* (III.) *Şaşırtıcı, hayrete düşürücü*. biçimlerinde anlamlandırılmıştır.

Buradaki *felaket* sözcüğü, zarar niceliği çok fazla olması sebebiyle tercih edilmiştir. 6 Şubat 2023 depremleri, Anadolu coğrafyasında ve bu coğrafyada yaşayan insanlar üzerinde çok ciddi hasarlar bırakmıştır. Bu hasarı adlandırmak için *felaket* sözcüğünün tercih edilmesi oldukça yerinde olmuştur. Deprem esas alınarak değerlendirildiğinde *felaket* sözcüğü; yıkım, ölüm, kayıp, travma, korku vb. temaları taşıyan bir sözcük olarak anlamlandırılmalıdır.

Felaket sözcüğü *felaket + meydana gelmesi*, *felakete + uğramak*, *felaket + sebebi*, *felaketin + boyutu* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

felaket + meydana gelmesi

felaket+e + uğramak

felaket + sebebi

felaket+in + boyutu

güven (Tür.): *Güven* sözcüğü Türkçe kökenli olmakla birlikte *herhangi bir zarara veyahut olumsuzluğa uğramama duygusu* anlamını taşımaktadır. Deprem afeti esaslı düşünüldüğünde *güven*,

¹ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/depzemzede>

insanların depremin tekrar etmesi hâlinde herhangi bir olumsuzluğa uğramaması şeklinde anlamlandırılmalıdır. İnsanların buldukları coğrafya deprem nedeniyle güven bakımından olumsuz hâle gelmiştir. 6 Şubat 2023 depremlerinde *güven* sözcüğü bu bakımdan sıkça kullanılan sözcüklerden biri olmuştur.

Güven sözcüğü daha çok *güven+de olmak* biçimiyle tümce içerisinde kullanılmaktadır.

güven+de olmak

hasar (Ar.): *Hasar* sözcüğü Arapça kökenli olup *kayıp, zarar* anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, *herhangi bir durumdan görülen zarar* anlamını taşımakla birlikte deprem afeti minvalinde değerlendirildiğinde *yapıların zarar görmesi ve kullanılamaz hâle gelmesi* anlamına gelmektedir. Burada vurgulanmak istenen zarar ise *kırılma, yıkılma, yıkık durumda olma* vb. temalardır.

Hasar sözcüğü, *hasar + alma, hasar+ lı, hasar+a + uğrama, hasar + görme* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

hasar + alma

hasar+ lı

hasar+a + uğrama

hasar+a maruz kalma

hasar + görme

kayıp (Ar.): Arapça kökenli olan *kayıp* sözcüğü, *yok olma, yokluk* anlamlarını taşımaktadır. Deprem sebebiyle enkaz altında kalan insanların birçoğu *kayıp* biçiminde adlandırılarak bulunamamışlardır. Enkaz altından çıkarılan insanlardan bazıları hastanelere kaldırılmış, ailelerine ulaşılamamış ve bu nedenle kayıp olarak tespit edilmişlerdir. Kurtarılan kişiler, bazı belirsiz sebeplerle de kayıp olarak belirlenmiştir. Buradaki kayıp sözcüğü, *kişinin kimliğinin belirlenememesi ve defnedecekleri bir mezar kimliğinin olmaması* temalarını içermektedir.

Kayıp sözcüğü *kayıp+lara ulaşmak, kayıp + kişiler, insanlar vb., kayıp+lari belirlemek, kayıp+lari tespit etmek* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

kayıp+lara ulaşmak

kayıp + kişiler, insanlar vb.

kayıp+lari belirlemek

kayıp+lari tespit etmek

kırık (Tür.): *Kırık* sözcüğü, Türkçe kökenli olup ayrılma, kopma anlamlarını taşımaktadır. Deprem afeti bakımından değerlendirildiğinde *fay hatlarının veya yer kabuğunun birbirinden ayrılması* anlamına gelmektedir. 6 Şubat 2023 depremlerinde gerek boş arazilerde gerekse tarım alanlarında veya yollarda birtakım kırıklar oluşmuştur. Bu kırıklar, depremin şiddet boyutunu gözler önüne sermekte ve felaketin fiziksel etkisini ortaya koymaktadır. Meydana gelen kırıklar, 6 Şubat 2023depremlerinde çokça gündeme gelmiş ve dildeki kullanımlarda yerini almıştır.

Kırık sözcüğü, *kırık + oluşma, kırık + meydana gelme* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

kırık + oluşma

kırık + meydana gelme

kurtarma (Tür.): *Kurtarma* sözcüğü Türkçe kökenli olup *zor bir durumdan feraha çıkma* anlamına gelmektedir. Deprem açısından düşünüldüğünde *kurtarma* sözcüğü, enkaz altında kalan insanları *hayata döndürme ve yıkıntılar arasından çıkarma* anlamlarını taşımaktadır. *Kurtarma* sözcüğü *arama* sözcüğü ile birlikte kalıplaşarak kullanılmakta ve bir ekip adı olmuştur.

Kurtarma sözcüğü, *arama + kurtarma ekibi, kurtarma + çalışmaları, kurtarma + faaliyetleri* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

arama + kurtarma + ekibi

kurtarma + çalışmaları

kurtarma + faaliyetlerimerkez üs (Ar.): Merkez üs ifadesi iki Arapça sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşmuş *ana yer, ana nokta* anlamlarını taşımaktadır. Bu ifade, depremin meydana geldiği ana noktayı bildirmektedir. 6 Şubat depremlerinde depremin meydana geldiği ana hattın belirtilmesi için de sıkça kullanılmıştır.

merkez üs ifadesi, depremin + merkez üs+ü biçiminde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

sallan- (Tür.): *Sallan-* ifadesi Türkçe kökenli olup *belirli yönlere doğru hareket etme* anlamına gelmektedir. Bu ifade, deprem yaşandığı takdirde söylenegelelen bir ifadedir. Deprem olduğunda sallandı, sallandık şeklindeki söylemleri dile getiririz. Bu nedenle *sallan-* ifadesi, deprem için de kullanılan bir ifadedir. Depremin bir yer hareketi olması *sallanma* ifadesinin de bir hareket bildirmesiyle bağlantılıdır.

sallantı (Tür.): *sallantı* sözcüğü, *sallan-* fiiline -tı fiilden isim yapma ekinin eklenmesiyle meydana gelmiştir. Sözcük Türkçe kökenli olmakla birlikte *sarsılma, gidip gelme, hareket etme sonucu oluşan vaziyet* anlamlarını taşımaktadır. *Sallantı* sözcüğü bazı durumlarda deprem yerine kullanılabilir.

sallantı sözcüğü, *sallantı + meydana geldi, sallantı + hissedildi* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

sallantı + meydana geldi

sallantı + hissedildi

sarsıntı (Tür.): *Sarsıntı* sözcüğü Türkçe kökenli olup *hareket etme, gidip gelme* anlamlarını taşımaktadır. *Sars-* fiili hareket etme teması bildirdiği için deprem ile bağlantılıdır. Deprem ise bir yer hareketi anlamı taşıdığı için bu sözcük, bazen deprem sözcüğü yerine de kullanılabilir. 6 Şubat 2023 depremlerinde *sarsıntı* sözcüğü sıkça kullanılan sözcüklerden biri olmuştur. Ancak küçük ve orta şiddetli depremlerin dile getirilmesinde *sarsıntı* sözcüğü daha çok tercih edilmektedir. Büyük ve yıkıcı depremler ifade edilirken *sarsıntı* sözcüğü pek kullanılmaz.

Sarsıntı sözcüğü, *sarsıntı + meydana geldi, sarsıntı + hissedildi, sarsıntı + tespit edildi, sarsıntı + oluştu* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

sarsıntı + meydana geldi

sarsıntı + hissedildi

sarsıntı + tespit edildi

sarsıntı + oluştu

tedbir (Ar.): *Tedbir* sözcüğü Arapça kökenli bir sözcük olup *olumsuz bir durumun önlenmesi için önceden yapılan eylem* anlamını taşımaktadır. *Tedbir* sadece deprem için değil olabilecek herhangi bir olumsuz durumun engellenmesi için alınır. *Tedbir* ifadesi, deprem esaslı düşünüldüğünde depremin can ve mal kaybına yol açmaması için gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Bunlar içerisinde oturan binanın sağlam olması ve bunun kontrolünün sağlanması, deprem esnasında ve sonrasında yapılması gerekenlerin öğrenilmesi, insanların bu doğal afet hakkında bilgilendirilmesi vb. eylemler yer almaktadır. 6 Şubat 2023 depremlerinde meydana gelen yıkımların sonucunda *tedbir* eksikliğinin varlığı gözle görülür biçimde ortaya çıkmıştır. Bütün bu olumsuz etkilerin tekrar yaşanmaması için gerekli faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir. Böylelikle *tedbir* sözcüğünün ne kadar önemli bir ifade olduğu belirgin bir şekilde anlaşılmaktadır.

Tedbir sözcüğü *tedbir + alma/alınma, tedbir+li olma, tedbir+in önemi* biçimlerinde tümce içerisinde kullanılmaktadır.

tedbir + alma, alınma

tedbir+li olma

tedbir+in önemi

yardım (Tür.): Yardım sözcüğü, Türkçe kökenli olup *bir işin kolaylaştırılması için yapılan eylem adı* anlamını taşımaktadır. Deprem afeti açısından değerlendirildiği zaman *yardım* sözcüğü, *depremi yaşayan insanların yaşadığı sorunların ve ihtiyaçların giderilmesi için gerçekleştirilen eylem* anlamına gelmektedir. Herhangi bir afeti yaşayan coğrafi alan bir anda zor duruma düşebilmektedir. Önceden tahmin edilemeyen afetlerin aniden yaşanması hâlinde insanların hayatı ihtiyaçlarının karşılanabilmesi mümkün olmayabilir. Bu durumda diğer bölgelerden veyahut ülkelerden yardım talep edilir. Buradaki yardım sözcüğünün anlamı ise insanların hayatta kalmalarını sağlayabilecek malzemelerin afet alanına ulaştırılmasıdır. Yardım faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerinin hızının taşıdığı önem 6 Şubat 2023 depremlerinde açıkça görülmüştür.

Yardım sözcüğü tümce içerisinde *yardım + etme/ edilme*, *yardım + gönderme*, *yardım + talep etme* biçimlerinde kullanılmaktadır.

yardım + etme/ edilme

yardım + gönderme

yardım + talep etme

yarık (Tür.): Yarık sözcüğü, Türkçe kökenli olup *yar-* fiilinden türemiştir. Sözcük, ayırma veya bölme sonucu oluşan fiziksel değişimin adı anlamını taşımaktadır. Deprem esaslı değerlendirildiğinde *yarık* sözcüğü, *fay hatlarının hareketi sebebiyle yer kabuğunda meydana gelen parçalanma* olarak anlamlandırılmalıdır. 6 Şubat 2023 depremlerinde özellikle yollardaki parçalanmaları belirtmek için *yarık* sözcüğü kullanılmıştır. Yolların ikiye veya daha fazla parçalara ayrılması *yarık* oluşması biçiminde ifade edilmiştir.

Yarık sözcüğünün tümce içerisindeki görünüşleri *yarık + oluşma*, *yarık + meydana gelme* biçimlerindedir.

yarık + oluşma

yarık + meydana gelme

yıkım (Tür.): *Yıkım* sözcüğü Türkçe kökenli olup *yık-* fiilinden türemiştir. Sözcük; çökme, yerle bir olma, aşağı inme anlamlarını taşımaktadır. Deprem esaslı bakıldığında *yıkım* sözcüğü, *depremin sarsıcı etkisiyle yapıların yerle bir olması ve yere çökmesi, kullanılamaz hâle gelmesi* anlamlarına gelmektedir. 6 Şubat 2023 depremlerinde meydana gelen çökmeleri ve hasarları belirtmek için *yıkım* sözcüğü sıklıkla kullanılmıştır.

yıkım sözcüğünün tümce içerisindeki görünüşleri *yıkım + oluşma*, *yıkım + meydana gelme*, *yıkım + görülme*, *yıkım+a uğrama*, *yıkım+a maruz kalma* biçimlerindedir.

yıkım + oluşma

yıkım + meydana gelme

yıkım + görülme

yıkım+a uğrama

yıkım+a maruz kalma

zelzele (Ar.): *Zelzele* sözcüğü, Arapça kökenli olup yerin sallanması, hareket etmesi anlamına gelmektedir. *Deprem* sözcüğünün anlamdaşı olarak kullanılan sözcük, daha az sıklıkta tercih edilmektedir. Sözcük, daha çok yaşlı ilerlemiş kişiler tarafından kullanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde (Caferoğlu, 2011, s. 298) *yir täbrämäki* kelimesi “zelzele” olarak kaydedilmiştir.

Zelzele kıldı depretti “Zelzele oldu, depretti” (Yılmaz vd., 2013, s. 723)

6 Şubat 2023 depremlerinde *zelzele* sözcüğü pek tercih edilmemiş olup onun yerine anlamdaşı olan *deprem* sözcüğü kullanılmıştır.

Zelzele sözcüğünün tümce içerisindeki görünümü, *zelzele + olma*, *zelzele + meydana gelme* biçimlerindedir.

zelzele + olma

zelzele + meydana gelme

Sonuç

Bu çalışmada 6 Şubat 2023 depremlerinde sıkça kullanılan ve gündeme gelen depremle ilgili sözcükler tespit edilmiş olup anlam ve tümce içerisindeki görünümleri bakımından incelenmiştir. Tespit edilen sözcükler *afet*, *arama*, *artçı*, *asrın felaketi*, *çökme*, *deprem*, *depremlerde*, *enkaz*, *felaket*, *güven*, *hasar*, *kayıp*, *kırık*, *kurtarma*, *sallan-*, *sarsıntı*, *tedbir*, *yardım*, *yarık*, *yıkım*, *zelzele* olmak üzere toplam 23 adettir.

Milyonlarca kişiyi etkileyen ve on binlerce insanın ölümüne yol açan 6 Şubat 2023 depremleri her açıdan hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Sadece on bir il üzerinde değil bütün Türkiye'ye bir şekilde tesiri bulunmuştur. Bu deprem hafızalardan silinemeyecek bir etkiye sahip olmakla birlikte birçok insanın hayatı için dönüm noktası olmuştur. Toplumunu derinden etkileyen olaylar ise dil ve edebiyata bir şekilde yansımış ve kayda geçirilmiştir.

Çalışmanın esasını yaşanan deprem sürecinde sıkça kullanılan sözcükler ve bu sözcüklerin tümce içerisindeki kullanımları oluşturmaktadır. İncelenen 21 sözcüğün artık hayatın içerisinde yer edindiği ve deprem bölgesinde günlük dile yerleştiği söylenebilir. Bu durum, yaşanan doğal afetlerin insan hayatını etkilemesi ve hayatın kendisi olan dile de bir yansıma şeklindedir. Bu noktada dil, sosyal ve güncel bir görev üstlenmiştir.

İncelenen sözcüklerin 12 tanesi Türkçe, 8 tanesi Arapça, 1 tanesi ise Türkçe+Farsça kökenlerinden oluşmaktadır. Depremle ilgili sözcükler ve kökenleri, Tablo 1'de belirtilmiştir.

Depremle İlgili Sözcükler	Kökenleri
afet	Arapça
arama	Türkçe
artçı	Türkçe
asrın felaketi	Arapça
çökme	Türkçe
deprem	Türkçe
depremlerde	Türkçe+Farsça
enkaz	Arapça
felaket	Arapça
güven	Türkçe
hasar	Arapça
kayıp	Arapça
kırık	Türkçe
kurtarma	Türkçe
sallan-	Türkçe
sarsıntı	Türkçe
tedbir	Arapça
yardım	Türkçe
yarık	Türkçe
yıkım	Türkçe
zelzele	Arapça

Tablo 1: Depremle İlgili Sözcükler ve Kökenleri

Depremle ilgili sözcüklerin zihinde oluşturduğu çağrışım ve temalar; *oluşum*, *eylem*, *fiziksel etki*, *bireysel etki*, *psikolojik etki*, *durum*, *zihinsel etki* ifadeleridir. Bunlar içerisinde oluşum bildiren 8 adet, eylem bildiren 3 adet, fiziksel etki bildiren 6 adet, durum bildiren 1 adet, bireysel etki bildiren 1 adet,

psikolojik etki bildiren 1 adet, zihinsel etki bildiren 1 adet sözcük bulunmaktadır. Depremle ilgili sözcükler ve bildirdiği temalar Tablo 2’de belirtilmiştir.

Depremle İlgili Sözcükler	Sözcüklerin Bildirdiği Tema
afet	Oluşum
arama	Eylem
artçı	Oluşum
asrın felaketi	Oluşum
çökme	Fiziksel Etki
deprem	Oluşum
depremzede	Bireysel Etki
enkaz	Fiziksel Etki
felaket	Oluşum
güven	Psikolojik Etki
hasar	Fiziksel Etki
kayıp	Durum
kırık	Fiziksel Etki
kurtarma	Eylem
merkez üs	Durum
sallan-	Oluşum
sallantı	Oluşum
sarsıntı	Oluşum
tedbir	Zihinsel Etki
yardım	Eylem
yarık	Fiziksel Etki
yıkım	Fiziksel Etki
zelzele	Oluşum

Tablo 2: Depremle İlgili Sözcükler ve Bildirdiği Temalar

Tespit edilen depremle ilgili sözcükler; yapım veya çekim eki alarak, başka bir sözcükle bir araya gelerek, hem ek alarak hem de başka bir sözcükle bir araya gelerek, ek almayarak, ek vasıtasıyla anlam bağı kurularak tümce içerisinde kullanıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergünay, O. (2008). Afet yönetiminde kurumsal yapılanma ve mevzuat nedir? Nasıl olmalıdır? İstanbul depremini beklerken sorunlar ve çözümler. *CHP İstanbul Deprem Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.
- Geçer, G. O. (2023). 1939 Büyük Erzincan Depremi’nin modern Türk şiirine yansımaları. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (4), 111-160.
- İnan, R. (2021). *Türk romanı, hikâyesi, tiyatrosu, şiirinde bulaşıcı hastalıklar ve afetler*. M. Ş. Yüksel ve H. Işık (Ed.), *Türk tarihinde salgınlar ve afetler*, (s. 286-305) içinde. Astana Yayınları.
- İşçi, C. (2008). Deprem nedir ve nasıl korunuruz? *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3 (9), 959-983.
- Metin, C. (2002). Sözlü tarih ve Türkiye’deki gelişimi. *Türk Kültürü*, (459), 288-298.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi*. C.II.. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Yargı Yayınevi.
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2002). *Doğal afetler ve Türkiye*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

- Tarama Sözlüğü. (2009). C. V-VI. Türk Dil Kurumu Yayınları..
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügatı*. C.I. (A-E). Simurg Yayınları.
- Türk, O. (2021). Hamzaname'nin 72. cildinde yer alan arkaik kelimeler. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 7(15), 135-148.
- Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Varol, N. ve Gültekin, T. (2016). Afet antropolojisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 1431-1436.
- Yılmaz, E., Demir, N. ve Küçük, M. (2013). *Kıyas-ı enbiya*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜRK

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

SIİRTLİ ŞEYH HATTAP EFENDİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE KASİDETÜ'L-BÜRDE'YE YAPTIĞI TAŞTİRİN İNCELENMESİ

An Examination of The Life and Works of Sheikh Hattap Efendi from Siirt and Tashtir for Qasidat Al-Burda

Doç. Dr. Sedat AKAY

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı. sedatakay56@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Geliş/Received

13.02.2024

Kabul/Accepted

26.03.2024

Sayfa/ Page

13-23

Bu çalışmada, İmam el-Büsîrî'nin *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-berîyye* adlı kasidesine Siirtli Şeyh Hattap Efendi tarafından yapılan taştir ele alınacaktır. Taştir, bir gazelde her beytin iki mısrasının arasına aynı vezin ve kafiyede mısralar ekleyerek manzume meydana getirmektir.

Hz. Muhammed'e (sav) duyulan derin muhabbetin ürünü olan ve literatürde *Kaside-i Bürde* olarak tanınan manzume, en güzel naat örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Tüm İslâm dünyasında *Kasidetü'l-Bürde* kadar meşhur olan, çok okunan, birçok dile çevrilen ve üzerine şerh, hâşiye, taştir ve nazireler yazılan bir başka kaside yoktur. Bu konuda yazılan eserler bile başlı başına bir literatür oluşturacak sayıdadır. İslâm kültür ve edebiyatına da derinden tesir eden bu kasideyle ilgili bir çalışma da Siirt'in meşhur âlim ve mutasavvıflarından biri olan Şeyh Hattap Efendi'ye aittir.

Bu makalede öncelikle Büsîrî ile *Kaside-i Bürde*'sine değinilmiştir. Ardından Şeyh Hattap Efendi'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve ailesi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Şeyh Hattap Efendi'nin *Kaside-i Bürde*'ye yapmış olduğu "taştir"i ele alınarak nüsha tavsifi yapılmış, müellife aidiyeti ispatlandıktan sonra taştir açıklanmıştır. Dördüncü bölümde; dört yüz seksen altı beyitten oluşan bu manzume şekil ve muhteva bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Büsîrî, Kasidetü'l-Bürde, Şeyh Hattap Efendi, Taştir

Abstract

The current study examines the tastir by Sheikh Hattap Efendi from Siirt on Imam al-Busiri's qasida titled "al-Kawakib al-Durriyya fi Madh Hayr al-Bariyya". The literary technique, known as "ta'stir", involves the addition of lines in the same meter and rhyme between each couplet of a ghazal, thus creating an expanded poem.

This poem, known in the literature as the Qasida al-Burda, is considered one of the finest examples of naat (poetry in praise of the Prophet Muhammad). It is unparalleled in its fame across the Islamic world, being widely read, translated into numerous languages, and the subject of extensive commentary (sharh), annotations (hâşiye), tashtir, and poetic responses (nazire). The volume of works written about this qasida alone constitutes a significant body of literature. A notable contribution to the study of this poem comes from Sheikh Hattap Efendi of Siirt, a renowned scholar and mystic. His work deeply influences Islamic culture and literature, underscoring the profound love and reverence for the Prophet Muhammad expressed through this celebrated qasida.

This article initially discusses Busiri and his Qasida al-Burda. It then provides information on Sheikh Hattap Efendi's life, scholarly personality, works, and family. The third section examines Sheikh Hattap Efendi's "taştir" of the Qasida al-Burda, including a description of the manuscript and proof of authorship, followed by an explanation of the taştir. The fourth section evaluates this poem, which consists of four hundred eighty-six verses, in terms of both form and content.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Büsîrî, Qasidat al-Burda, Sheikh Hattap Efendi, tashtir

Atıf/Citation: Akay, S. (2024). Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin hayatı, eserleri ve kasidetü'l-bürde'ye yaptığı taştirin incelenmesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 9(17), 13-23.

Giriş

Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Saîd el- Bûsirî'nin *Kasîde-i Bürde* adıyla meşhur olan manzumesi; şöhreti, yazıldığı dili ve coğrafyayı aşan eserlere verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Hz. Muhammed'e (sav) duyulan sevgi ve aşkı coşkunun bir şekilde yansıtan bu kasîde etrafında, muhtelif sanatları kapsayan yoğun bir kültür/literatür oluşmuştur. Çeşitli makamlarda bestelenmiş; medreseler, tekkeler ve camilerde ders olarak okunmuş ve okutulmuş, hattatlar tarafından meşk edilmiş ve sevaba nail olabilmek gayesiyle bazı kurallar çerçevesinde okunan bir evrad hâline gelerek her gün okunan dua kitapları arasına bile girmiştir. Âlimler, şairler ve edebiyatçılar da *Kasîde-i Bürde* ile alakalı birçok eser ortaya koymuşlar; şerhler, haşiyeler, nazîreler ve taştîrler kaleme almışlardır.

Bu çalışmada; öncelikle el-Bûsirî'nin hayatı, eserleri ile en güzel naat örneklerinden biri olarak kabul edilen *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi medhi hayri'l-beriyye* adlı kasidesi hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde; Siirt'in büyük âlim ve mutasavvıflarından biri olan Şeyh Hattap Efendi'nin hayatı, eserleri ve ailesi hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde; Şeyh Hattap Efendi'nin *Kasîde-i Bürde*'ye "taştîr"i ele alınarak nüsha tavsifi yapılmış, müellife aidiyeti ispatlandıktan sonra, bir gazelde her beytin iki mısrasının arasına aynı vezin ve kafiyede mısralar eklenerek meydana getirilen bir nazım şekli olan taştîr hakkında açıklamalar yapılacaktır. Son bölümde ise dört yüz seksen altı beyitten oluşan bu manzume şekil ve muhteva bakımından değerlendirilecektir.

1. BÛSİRÎ VE KASİDE-İ BÜRDESİ

1.1. Bûsirî'nin Hayatı

Muhammed b. Saîd el-Bûsirî (ö. 695/1296 [?]) 1 Şevval 608/1212 Mısır'ın Behnesâ vilayetine bağlı Behşim'de doğmuştur. Nisbelerinden birinin Sanhâcî olması onun aslen Mağribli olduğunu göstermekle beraber babası tarafından Bûsirî olduğu için Bûsirî nisbesiyle de anılmaktadır.

Bûsirî'nin Şâzelî tarikatının pirî Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'ye intisap ettiği hatta ünlü mutasavvıf İbn Atâullah el-İskenderî ile birlikte bu zatın en önemli müritlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Rivayete göre hayatının sonlarına doğru felç olan Bûsirî, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı kaside sayesinde şifa bulmuş ve uzun bir süre yaşadıkten sonra seksen küsur yaşlarında İskenderiye'de vefat etmiştir. Kaynaklar ölüm tarihi hakkında farklı tarihler vermektedir. Meselâ İbn Şâkir el-Kütübî'ye göre 696/1296-97, Süyûtî'ye göre 695/1295-96, Kâtib Çelebi'ye göre ise 694 /1294-95 tarihinde vefat etmiştir (Kaya, 1992, s. 468-469).

1.2. Eserleri

El-Bûsirî'nin eserlerinin tamamına yakını manzum olup büyük bir bölümü Hz. Peygamber (sav) hakkında yazılan kasidelerden oluşmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır:

1.2.1. Kasîdetü'l-Bürde: el-Bûsirî'yi şöhrete ulaştıran ve felçli olduğu bir sırada yazdığı rivayet edilen kasidedir.

1.2.2. Dîvânü'l-Bûsirî: el-Bûsirî'nin muhtelif şiirlerinin yer aldığı bir mecmuadır.

1.2.3. El-Kasîdetü'l-hemziyye fi'l-medâ'ihî'n-nebeviyye: el-Kasîdetü'l-Bürde'den sonra şairin en meşhur eseri olan 455 beyitlik kasidesidir.

1.2.4. Zuhrü'l-me'âd fi vezni Bânet Sü'âd: Meşhur şair Kâ'b b. Züheyr'in "lâm" redifli kasidesine nazîre olarak yazılmış 204 beyitten oluşan bir kasidedir.

1.2.5. el-Muħrec ve'l-merdûd 'ale'n-naşârâ ve'l-yehûd: Yahudilik ve Hristiyanlığa reddiye olarak yazılan 284 beyitlik bu eser, nazım-nesir karışımı olup başarılı bir reddiye sayılmaktadır.

1.2.6. el-Ķaşîdetü'l-muğariyye fi's-şalâti 'alâ Ķayri'l-beriyye: 39 beyitten ibaret olan bu kasideye hemen hemen bütün evrad mecmualarında rastlamak mümkündür.

1.2.7. TaĶdîsü'l-Ķarem min tednîsi'd-đarem: 1256 yılında Medîne-i Münevvere'de çıkan ve Ravza-i Mutahhara ile hücre-i saadetin yanmasına sebep olan yangın dolayısıyla yazılmış 98 beyitlik bir kasidedir.

El-Bûsirî'nin ayrıca *el-Ķaşîdetü'l-Ķamriyye*, *et-Tevessül bi'l-Ķur'ân*, *el-Ķaşîdetü'l-Yâ'iyye*, *el-Lâmiyye fi medhi'n-nebi* ve *el-Lâmiyyetü'l-ülâ* adlı eserleri de vardır. Bunlardan başka devlet büyüklerine yazdığı

kasideleri ve o dönemde Mısır'daki sosyal ve ahlâkî hayatı eleştirdiği birçok şiiri bulunmaktadır (Kaya, 1992, s. 469-470).

1.3. Kasîdetü'l-Bürde

el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı ve el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyeye adını verdiği bu manzume, kafiye/revî harfi “mîm” olduğu için el-Kaşîdetü'l-mîmiyye; şairin tutulduğu hastalıktan şifa bulmasına vesile olduğu için de Kaşîdetü'l-Bürde diye meşhur olmuştur. Kaside taşıdığı sanat değerinden ziyade, şairin geçirdiği felçten kurtulmasına vesile olduğuna dair rivayet dolayısıyla meşhur olmuştur. Söz konusu rivayete göre hasta olduğu bir akşam Allah'tan kendisine şifa vermesi için dua eden şair, rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Resûl-i Ekrem (sav) ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bûsîrî, “Yâ Resûlallah! Ben senin için birçok kaside yazdım, hangisini istersin?” deyince Hz. Peygamber kasidenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine şair kasidesini okumaya başlar, Resûlullah da kasidenin bitiminde mübarek hırkasını (bürde) çıkarıp şairin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Bûsîrî uykudan uyanınca vücudunda felçten eser kalmadığını fark eder (Kaya, 2001, s. 568).

Arunun basit bahriyle yazılan kaside, bu sebeple asırlardır İslâm coğrafyasında büyük bir ilgi görmüş; dinî toplantılar, mübarek gün ve geceler, sünnet, düğün, bayram ve cenaze merasimlerinde okunagelmıştır (Kaya, 2001, s. 568-569).

2. ŞEYH HATTAP EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

1262/1846 tarihinde Siirt'te doğan Şeyh Hattap Efendi'nin soyu, Hazret-i Ömer'e (r.a.) ulaşır. Aklî ve naklî ilimleri Molla Halil es-Siirdî'nin (ö. 1843) torunlarından olan Siirt'in baş âlimi Molla Ömer el-Âmir bin Molla Abdullah (ö. 1883) ile Siirt Müftüsü Molla Hüseyin bin Molla Mustafa'dan (ö. 1887) okumuş ve ilim icazetini Siirt Müftüsü Molla Hüseyin Efendi'den almıştır.

Hac farızasını eda etmek için Hicaz'a gittiğinde Mekke-i Mükerrerme müftüsü büyük âlim Zeynî Dahlan'ın (ö. 1886) yanında kalarak ondan derin bir feyz almış ve ayrıca ondan da icazetname almıştır. Hac dönüşünde Siirt Cerrah Mescidinde ilim tedrisatına başlamış ve İslâmî ilimlerdeki ihtisası ile şöhreti yayılmıştır (Atalay, 1946, s. 119; Akay, 2020, s. 69). Tahsil hayatı ile birlikte tasavvufî eğitim almak niyetiyle Siirt'in en büyük âlim ve mürşitlerinden Şeyh Muhammed el-Hazin el-Firsafî Efendi'ye (ö. 1892) intisap ederek ondan halifelik almıştır (Akay, 2020, s. 69).

Halk arasında Şeyh Hatip ismiyle de anılan, eserlerinde de bazen bu ismi kullanan ve divanında bulunan bir ibarede bu ismi kullanan Şeyh Hattap Efendi (Şeyh Hattap Efendi, Divan, 19b, 21b) Siirt'te vefat etmiş, imamı ve müderrisi olduğu Cerrah Mescidindeki hususi türbesinde defnedilmiştir. Kaynaklarda vefat tarihi belli olmamakla beraber kendisi hakkında mülga aşar idaresi tarafından açılan ve çocuklarına da intikal eden uzun bir safahatı muhtevi bir zimmet davasını takip ederek vefat tarihini rumî 1324/1908 olarak tespit ettik.

“Siirt Sancağı Meclis İdare-i Bidayet Mahkemesi Riyaseti Canib-i Sâmisine Ma'ruz-ı dâileridir. Bundan akdem Siirt merkez kazasının mülga aşar anbar emini idim. Emanet-i mezkûre zamanında güya zimmetime geçirilen hububat ve ayniyat-ı mütenevvîa ez gayr-ı tesviye beş bin sekiz yüz altmış yedi kuruş beş para ile faiz ve ücret-i vekalet ve mesarifat-ı saire dâileri ile kefilim bulunan.....Ol bapta emr u ferman hazret-i men lehu'l-emrindir. Mülga Aşar Anbarı Memuru Şeyh Hattap.” İfadelerinin yer aldığı 3 Haziran 1324/1908 tarihli bir dilekçede (ŞD. 1899-5/11) Şeyh Hattap Efendi'nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Yine mahkeme tarafından yollanan celp varakasının tebliğ-tebellüğ kısmında yer alan: “İşbu varaka-i davetiyenin bir kıta sureti mahtûmesi mübaşir Hüseyin Ağa marifeti ile tarafımıza tebliğ ve ita olunmuştur. 7 Haziran 1324/1908. Müdde aleyh, Şeyh Hattap Efendi.” İfadelerinin altında Şeyh Hattap Efendi'nin mührü yer almaktadır (ŞD. 1899-5/36).

Fakat yaklaşık beş ay sonra 17 Kanun-ı Evvel 1324/1908 tarihli komisyon kararında yer alan “Huzur-ı Sâmi-i Cenab-ı Mutasarrıf-ı Efhamiye

Emr-i devletlilerine imtisalen müteveffa Şeyh Hattap'ın tedkik-i hesabatına başlanmak üzere zaman-ı idaresine ait anbarın ithalat ve ihracat defterleriyle maan mülga aşar dairesinin muhasebe-i liva kalemine

devr eylediği yevmiye defterlerinin i'tası hususunun muhasebe-i livaya emr-i havalesi babında ferman.....17 Kanun-ı Evvel 1324/1908. Reis-i Komisyon, Mühür (Bende-i Rahim Kıss İbrahim)” ifade lerinden Şeyh Hattap Efendi'nin Hakk'ın rahmetine intikal ettiği anlaşılmaktadır (ŞD. 1899-5/11). Bu bilgilere dayanarak vefat tarihinin 1908 yılının son aylarında olduğu kesin olarak ifade edilebilir.

2.2. Eserleri

2.2.1. Dîvân: Şeyh Hattap Efendi'nin en önemli eserlerinden biridir. Asıl nüshasına ulaşamadığımız, sadece fotokopi olan nüshası elimizde bulunan ve mürettep olmayan bu divanda şu eserler yer almaktadır:

a. *Kaside-i Bürde'ye Taşîr:* Bûsîrî'nin *Kaşîde-i Bürde'*sine taşîr yapılmıştır.

b. Kalam ilmi ile ilgili manzume: İlk 16 varağı bulunmayan bu manzumede kalam ilmi ile ilgili belli başlı konular yer almaktadır.

c. Münacatlar: Bu türde üç adet şiir yer almaktadır.

d. Manzum Salavat

e. Arapça Naatlar: Bu konuda iki manzume vardır.

f. Tahmis:

g. Kasideler: İlahi aşk hakkında olup biri Kürtçe olmak üzere yedi şiir mevcuttur.

h. Müstezad

i. Hikemiyat türünde bir şiir (Şeyh Hattap Efendi, Divan, 1b-72a).

2.2.2. Mem u Zin Tercümesi: İlk 3 ile son varak/ları elimizde bulunmayan bu eserde 17. yüzyıl sonunda Ahmed-i Hânî tarafından Kürtçe olarak telif edilen tasavvufî aşk hikâyesi olan *Mem u Zin* adlı eser manzum olarak Arapçaya tercüme edilmiştir (Şeyh Hattap Efendi, Mem u Zin, 4b-119a).

2.2.3. Ümmü'l-ULûm: Sarf ilmi ile ilgilidir.

2.2.4. Ebu'l-ULûm: Nahiv ilmi ile ilgilidir.

2.2.5. Mizanû'l-ULûm: Mantık ilmi ile ilgilidir.

Bu eserlerin yanı sıra bedi, beyan, kelâm, tecvit, fıkıh usulü gibi ilimlerde birer manzumesi vardır. Sözleri hikmetli ve etkileyici olup münacat şeklindeki şiirleri meşhurdur (Atalay, 1946, s. 119; Akay, 2020, s. 69).

2.3. Ailesi ve Çocukları

11 Zilkade 1329/1911 tarihli bir vekâletnâmede yer alan: “Husus-ı âti'l-beyanın mahallinde istima' ve ketb ve tahriri için kibel-i şer'-i şeriften mezunen i'zam kılınan şer'îye ketebesinden Abdülkadir Efendi Bitlis Vilayeti dahilinde merkezi liva olan medine-i Siird mahallâtından Verraz Mahalle'sinde kâin Kadri Efendi bin Şeyh Hattap Efendi'nin menziline varıp Re's Mahallesi'nden Abdülkerim Efendi bin Hacı Esad Efendi ve Verraz Mahallesi'nden Hamza Efendi bin Osman Efendi ve Bırzükak Mahallesi'nden Şükrü Efendi bin Mehmet Ağa hâzirûn oldukları hâlde akd-i meclis-i şer'-i kavim-i âli eylediğinde mahalle-i mezkûrede sakin iken bundan akdem vefat eden Şeyh Hattap Efendi'nin veraseti zevce-i menkuhe-i metrukesi Zülfe bint Hacı Abdurrezzak ve kebîr oğulları Kadri ve Celaleddin ve Cemaleddin Efendiler ile kebîre kızları Emetullah ve Beraetullah ve Fatma ve Safiye ve sağîr oğulları Bahaeddin ve Diyaeddin ve Ömer ve sağîre kızları Latife ve Hatice'ye münhasıra olduğu sabit..... 11 Zilkade 1329/1911.” ifadelerinden (ŞD. 1899-5/32) anlaşılacağı üzere Şeyh Hattap Efendi'nin hanımı, Zülfe bint Hacı Abdurrezzak olup Kadri, Celaleddin, Cemaleddin, Bahaeddin, Diyaeddin ve Ömer isimli erkek çocukları ile Emetullah, Beraetullah, Fatma, Safiye, Latife, Hatice adında kız çocukları vardır.

Yine 1 Rebiü'l-Ahir 1312/2 Ekim 1894 tarihli Verraz/Dumluşınar Mahallesi'nde bulunan bir emlak davasında şahitliğine başvurulmuş Şeyh Hattap Efendi'nin yer aldığı bir kayıttan, tam künyesinin Şeyh Hattap Efendi bin Sufî Ali bin Hacı Hasan olduğu ve Molla Osman isminde bir kardeşi bulunduğu anlaşılmaktadır (MŞH. SŞC.d, No. 419/206). Şeyh Hattap Efendi'nin ailesi Soyadı Kanunu'ndan sonra “Kardeş” soyadını almıştır.

2.3.1. Şirvan Naibi Osman Nuri Efendi

Şeyh Hattap Efendi'nin biraderi olup Pervari ve Şirvan Naipliği yapmıştır. Yusuf Hayalî Efendi'den icazet almıştır (Atalay, 1946, s. 120; Akay, 2020, s. 72). Şer'îye sicilinde yer alan kayıtlara göre, tam künyesinin Osman bin Sufî Ali bin Hacı Hasan olduğu; Şirvan Kazası naibi iken vefat ettiği; Hamza, Sadık ile Hasibe adında çocukları olduğu ve biraderi Şeyh Hattap Efendi'nin büyük oğlu Kadri Efendi'nin bu evlatlarına vasi olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır (MŞH. SŞC.d, No. 422/480-483). Osman Nuri Efendi, 19 Mayıs 1322/1906 tarihinde vefat etmiştir (MŞH. SAİD, 90/18-1).

2.3.2. Şeyh Celalettin (Kardeş) Efendi

Şeyh Celalettin (Kardeş) Efendi 1888 yılında Siirt'in Verraz/Dumlupınar Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Muhterem babası, dinî bilgilerde bir otorite olan ve Hazret-i Ömer soyundan gelen Şeyh Hattap Efendi'dir. İlk tedrisatını babasından alan Şeyh Celalettin Efendi, Şam Dinî Bilimleri Fakültesi'nde tahsilini tamamlayarak Siirt'e dönmüştür.

İstiklal Harbinde Kuva-yı Milliye saflarında *Moral Hocalığı* vazifesini deruhte eden ve cephelerde askerlere vaaz ve nasihatlerde bulunarak morallerini yüksek tutmalarında etkin bir rol alan Şeyh Celalettin Efendi, Türkçenin yanında Farsça ve Arapça hutbeler irad ederdi. Temel İslâmî ilimlerin yanı sıra felsefe, mantık, riyaziye, tarih, coğrafya, astronomi gibi ilimleri de iyi derecede bilir ve müspet ilimleri öğrenmenin en az dinî bilgileri öğrenmek kadar gerekli olduğunu savunurdu.

Ömrünün son 40 yılını uzlette geçiren Şeyh Celalettin Efendi, bu uzun süre zarfında hiç çarşıya inmeyerek imam-hatibi olduğu Şeyh El-Cerrah Camii ile evi arasında mekik dokuyup dururdu. Bir ara harap olan Şeyh el-Cerrâh Camii'nin yeniden inşasına kadar Şeyh Musa Harabât Camii'nde imamet ve tedris faaliyetlerine devam etmiştir.

Kendi değişimiyle “kitaplarla dövüşerek tükettiği ömrü” 1973 yılının 15 Haziran Cuma günü sabah namazına davet eden müezzinin sesiyle son bulmuş ve Ezan-ı Muhammedî'yi tekrarlarken aziz ruhunu yüce Allah'a teslim etmiştir. Vefat ettiği zaman binlerce insan cenazesine katılmış, cenaze namazını da Siirt Müftüsü Raif Korkmaz Efendi kıldırması ve Siirt Merkez Cerrah Camii'ne defnedilmiştir.

Aynı zamanda şair olan, Siirt'teki tarihî yapıları tarih düşürdüğü çeşitli şiirlerle birlikte *Hulasatu Akvali'l-Eimme fî Tefsir-i Sûret-i Amme, Hallu Ğaribi Elfazi'l-Hadis* gibi eserleri bulunan Şeyh Celalettin Efendi'nin telifleri el yazması olarak kalmıştır. Vefatından sonra şahsî kitaplığında bulunan kitaplarının bir kısmı Siirt İl Müftülüğü binasındaki kütüphanede adına açılan bölümde muhafaza edilmektedir. Hayatta bulunduğu zaman diliminde bölge halkı tarafından saygı gören ve tanınan bu büyük âlim, vefat ettikten sonra nisyana terk edilmiş, eserleri ortadan kaybolmuştur (Kılıçcıoğlu, 1992, s. 25; Akay, 2020, s. 165-168).

2.3.3. Şeyh Muhammed Kadri (Kardeş) Efendi

Şeyh Hattap Efendi'nin en büyük oğludur. 15 Mart 1330/1914 tarihli bir evrakta bulunan ünvan ve mühür kısmında ise Camiu'l-Cerrah Müderrisi ibaresi ile Muhammed Kadri isimli mühürden Cerrah Camii'nde müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır (MF. İBT, 491/21-1).

Siirt mevlitlerinde ve eskiden ramazan geceleri imsak vakitlerinde Şeyh Halef Camii Müezzini Molla Harun (Seçkin) Efendi'nin yanık sesle okuduğu “Ey müsteğas-i âlem” matla'lı meşhur bir kasidesi ve birçok şiiri bulunan Şeyh Muhammed Kadri Efendi'nin, Şeyh Süleyman Mezarlığı'ndaki kabir taşında doğum tarihi, 01. 07. 1885; vefat tarihi, 16. 09. 1963 olarak yazılmıştır. 1946-1963 yılları arasında Kurtalan müftülüğü yapmış ve bu vazifedeyken vefat etmiştir (Akay, 2023, s. 86-87; Siirt İli Müftüler Albümü, 1992, s. 8).

3. ŞEYH HATTAP EFENDİ'NİN KASİDE-İ BÜRDEYE TAŞTİRİ

3.1. Taştîr

Sözlükte; شَطْر/şa-ta-re kökünden türetilen شَطْرَة/şattare fiilinin mastarı olan تَشْطِير/taştîr kelimesi “ikiye ayırmak, bölmek, taksim etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Şiir için kullanıldığında ise şiirin bir kısmı üzerine başka bir kısım eklemek anlamına gelir (Abbad, 1994, s. 7/290; Ma'lûf, 2003, s. 386). Edebiyatta ise bir şiirdeki her beytin iki mısrasının arasına aynı vezin ve kafiyede mısralar ekleyerek manzume meydana getirmektir. Bu usulde, taştîr edilmek istenen şiirden alınan beytlere ilave edilecek mısralar onların üstüne değil her bir beytin iki mısrası arasına yerleştirilir. İlave edilen bu mısralar beytin ilk mısrası ile ara kafiyeyi; son mısraları da kıtaları birbirine bağlayan ana kafiyeyi kurarlar. Taştîr yolu ile

meydana getirilerek şiire katılan mısra sayısı, kıta itibarıyla terbî'de/dörde çıkarma iki, tahmiste/beşe çıkarma üç, tesdiste/altıya çıkarma dördtür (Akün, 1994, s. 409; Pala, 2010, s. 455). Taştîr yolu ile meydana getirilerek şiirin kafiyeleşmiş şeklinde, beyitlerin dizeleri arasına ilave edilen/ziyade dizelerde ilk dizenin kafiyesi esas alınır (Pala, 2010, s. 455). Şair tarafından sonradan eklenen bu dizelere, zamîme (ek, ilave) adı verilir (Pala, 2010, s. 461).

İslâm dünyasında *Kaşîdetü'l-Bürde* kadar meşhur olan; üzerine şerh, hâşiye, tahmîs, tesdîs, tesbî', taştîr ve nazîreler yazılan bir başka kaside yoktur. Bu kaside etrafında yazılan eserler başlı başına bir literatür oluşturacak kadar büyük bir yekûn teşkil etmekte ve bir araştırmaya göre sayıları 330'u bulmaktadır. Müslüman milletlerin konuştuğu hemen hemen bütün dillere tercüme edilen kaside birçok yabancı dilin yanı sıra Afrika ve Güney Asya'daki mahallî dillere de çevrilmiştir. Kaside üzerine yazılan şerhlerin sayısı yüzün üzerinde, yapılan tahmîslerin sayısı da altmış civarındadır (Kaya, 2001, s. 569).

Başka bir şair tarafından söylenmiş bir şiirin beyitleri üzerine inşa edilen yeni bir manzume oluşturmak, nazîre yazmaktan daha fazla ustalık ve şiire hâkimiyet isteyen bir sanattır. Terkip edilen bu manzumenin şiirin aslı derecesinde kuvvetli olması, fikir ve tasavvur açısından olduğu kadar üslûpça da uygunluk göstermesi gerektiğinden bunda muvaffak olmak kolay değildir. Bu yapılan iş, bir sanat cehdi isteyen; daha mükemmel ve daha güzeli üretme yolunda âdeta bir atölye çalışmasıdır. Taştîr yapandan beklenen, öbür şairin şiirine kattığı ifadelerin asıl şairin elinden çıkmış gibi tabii ve aslına uygun olmasıdır (Akün, 1994, s. 409).

3.2. Nüsha Tavsifi ve Müellife Aidiyeti

Şeyh Hattap Efendi'ye ait *Divan*'ın asıl nüshasına ulaşılammış olup fotokopisi mevcuttur. Eserin sayfaları 222x151 mm boyutlarındadır. Divandaki *Kaşîde-i Bürde Taştîri* başlıksız olup yazmanın 1b-21b varakları arasında yer alır. Nüshanın satır sayısı 12'dir. Nüşhadaki yazılar harekelidir. Bu durum metnin okunmasında kolaylık sağlamakta ve okuma zorluklarını gidermeye yardımcı olmaktadır. Bazı kelimelerin yazımında i'rab ve imla yanlışları az da olsa mevcuttur. Yazı tipi nesihdir ve varakların arka yüzünde bir sonraki varığa geçiş için kullanılan ve sayfanın en altında ayrı satır olarak bulunan "reddâde" bulunmamaktadır. Nüşhada, telif/istinsah tarihi veya müellifine/müstensihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat kasidenin sonunda Şeyh Hattap Efendi'nin, ismini açıkça zikrettiği ve eserin ona aidiyetini tevsik eden şu üç beyitlik niyazı bulunmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, *Divan*, 21b).

أَمِنْ تَذَكَّرَ جِيرَانِ بَدِي سَلَمٌ   تَصَدَّعَ الْقَلْبُ وَالْعَيْنَانِ لَمْ تَنَمِ
وَوَظَلَّتْ مِنْ فِرْقَةِ الْأَخْبَابِ دَا أَلَمِ   وَبِتَّ تَرْعَى نُجُومَ اللَّيْلِ فِي الظُّلَمِ
أَمْ طَيْفٌ حَبِ بَدَى لَيْلًا مِنَ الْحَرَمِ   مَزَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقَلَّةٍ بِدَمِ

Yine nüshadaki *Kaşîde-i Bürde* sıralamasıyla 146. beyit olan:

فَإِنَّ لِي ذِمَّةً مِنْهُ بِتَسْمِيَّتِي   بِاسْمِهِ فَهَوَ مَعْدُودٌ لِأَخْرَتِي

beytinin kenarında yapılan açıklamada Muhammed Hattap ismini verenin babası olduğu, validesinin ise kendisine Muhammed Hatip ismiyle hitap ettiği şeklinde bir not düşülmüştür (Şeyh Hattap Efendi, *Divan*, 19b).

Ayrıca kasidenin içinde bulunduğu *Divan*'daki birçok kasidenin başında bulunan:

هذا القصيد الحقيير الفقير إلى الله الغني، "هذا القصيد الحقيير الفقير إلى الله الغني خطاب"، "هذا القصيد الحقيير الفقير إلى الله خطاب" "القدير خطاب"

şeklindeki ifadeler, kasidenin Şeyh Hattap Efendi'ye ait olduğuna dair kesin bulgulardır.

Sayfalarında mürekkep lekeleri mevcut olsa da bunlar yazının okunmasına engel teşkil edecek derecede değildir. Bunun dışında okunması güç ve kısmen silik olan ibareler genellikle *Kaşîde-i Bürde*'nin beyitlerinde bulunduğundan bu anlamda güçlük çekilmemiştir. Örnek olarak nüshadaki sıralamasıyla 153. beyit olan: وَلَنْ يَصِيْقَ رَسُولُ اللَّهِ جَاهُكَ بِي   أَنْ تَشْفَعَ إِذَا سُؤِيَ عَلَى كُنْثِي

beytinin ilk mısrası oldukça lekeli ve silik olduğundan *Kaşîde-i Bürde*'nin orijinal nüshalarına bakılarak kolayca tespit edilmiştir.

Müellif veya müstensih hattıyla kaleme alındığı belli olmayan eserde bazı varakların kenarlarında ve beyit aralarında yine kimin tarafından yazıldığı belli olmayan açıklamalar veya notlar bulunmaktadır.

3.3. Nüşhadaki Kaside-i Bürde Metninin Tavsifi

Nüşhada yer alan beyitler ile Harpûti'nin (ö. 1882) *Kaşîdetü'l-Bürde ma'a şerhiha 'Asidetü's-şühde* adlı eserindeki beyitler tamamıyla aynıdır (Harputî, 2013, s. 44-300).

Ancak 160. beyit olan: *أهل التقى والنقى والحلم والكرم والأل والصحاب ثم التابعين لهم*

beyti hem Harpûti şerhi ve hem de bu nüşhada mevcut olmakla beraber bazı nüshalarda mevcut değildir (Busirî, ty., s. 136).

Bazı nüshalarda 6. beyitten sonra: *ذكرى الخيام وذكرى ساكني الخيم*

beyitleri bulunmaktadır (Bacurî, 1991, s. 15).

Nüşhalarda kelime ve imla farklılıkları az da olsa mevcuttur. Bazılarına örnek olarak şu ibareleri verebiliriz: 48. beyitte: “في القرب” kelimesi bir nüşhada, “للقرّب” şeklindedir (Busirî, ty., s. 9). 94. beyitte: “مُحَكَّمَات” kelimesi bir nüşhada, “مُحَكَّمَات” şeklindedir (Busirî, ty., s. 15). 99. beyitte: “قَرَّتْ” kelimesi bir nüşhada, “قَرَّتْ” şeklindedir (Busirî, ty., s. 16). 80. beyitte: “مَا سَامَنِي” kelimesi bir nüşhada, “مَا ضَامَنِي” şeklindedir (Bacurî, 1991, s. 77). 98. beyitte: “فَمَا تُعَدُّ” kelimesi bir nüşhada, “فَمَا تُعَدُّ” şeklindedir (Bacurî, 1991, s. 95).

4. KASİDE-İ BÜRDE TAŞTİRİNİN İNCELENMESİ

4.1. Manzumenin Şekil Bakımından İncelenmesi

Şeyh Hattap Efendi'nin *Kaşîde-i Bürde*'ye yaptığı taştîrin şekil açısından incelenmesi, vezin ve kafiye özellikleri ile beyit sayısı olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

4.1.1. Vezin ve Kafiye Özellikleri

el-Bûsirî *Kaşîde-i Bürde*'sini bahr-ı münserih olan, *müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün* vezniyle yazmıştır. Şeyh Hattap Efendi *Kaşîde-i Bürde*'ye yaptığı taştîrde aynı vezni kullanmıştır. Manzumenin beyitlerindeki mısraların arasına dört mısra eklemiş ve ilk mısranın kafiyesini esas almıştır. Kafiye şeması şu şekildedir: AaaaaA / BbbbaA / CcccaA...

Nitekim aşağıda verilen örnekte bu özellikler açıkça görülmektedir (Şeyh Hattap Efendi, Divan, 2a).

فَكَيْفَ تُذَكِّرُ حُبًّا بَعْدَمَا شَهِدْتَ   شُهُودُ صِدْقٍ بِمَا فِيهِ وَمَا كَذَبْتَ
فِيمَا رَوَّهَ وَقَدْ بَرَّتْ وَمَا فَجَّرَتْ   وَالنَّفْسُ فِي غَيْرِ حُبِّ الْجَبِّ مَا اضْطَرَبَتْ
فَكَيْفَ تُخْفِي الْهَوَى مِنْ بَعْدِ مَا نَطَقْتَ   بِهِ عَلَيْكَ غُدُولُ الدَّمْعِ وَالسَّقَمِ

Sadık şahitler ispat ederken davayı

Nasıl inkâr edersin aşkı bu sevdayı

Gönülde sadece muhabbet ıstırabı var

Şahidim sözü senet, özü doğru tanıklar

Gözyaşı ve hastalık tasdik ederken davayı

Söyle nasıl örter, saklarsın bu kara sevdayı

4.1.2. Beyit Sayısı

el-Bûsirî'nin *Kaşîde-i Bürde*'sinin beyit sayısı ile ilgili bazı karışıklıklar bulunmaktadır. Kaynaklarda beyit sayısı ile ilgili muhtelif rakamlar verilmesine rağmen Bûsirî'nin *Kaşîde-i Bürde*'sinin 160 beyitten oluştuğuyla ilgili genel bir kanaat olduğu görülmektedir. Şeyh Hattap Efendi'nin, el-Bûsirî'nin *Kaşîde-i Bürde*'sine yaptığı taştîrde esas aldığı beyitlerin sayısı ise 161 adettir. Şeyh Hattap Efendi'nin *Kaşîde-i Bürde*'ye yaptığı taştîrdeki beyitler, ilave ettiği son müseddesle beraber 486 beyite ulaşmaktadır.

4.2. Eserin Muhteva Bakımından İncelenmesi

Şeyh Hattap Efendi'nin *Kaşîde-i Bürde*'ye yaptığı taştîrin muhteva açısından incelenmesi eserin bölüm ve konuları şeklinde ele alınacaktır.

Şeyh Hattap Efendi'nin, *Kaşîde-i Bürde*'ye yaptığı taştîrde eser şu bölümlerden oluşmaktadır:

1-12. beyitleri aşktan şikâyet edilen birinci bölüm;

13-28. beyitleri nefsin arzularına karşı uyarılan ikinci bölüm;

29-58. beyitleri Hz. Peygamber'in (sav) medhine dâir üçüncü bölüm;

59-71. beyitleri Hz. Peygamber'in (sav) doğumu ve meydana gelen ilginç olaylar hakkındaki dördüncü bölüm;

72-87. beyitleri Hz. Peygamber'in (sav) mucizeleri ve medhiyle ilgili beşinci bölüm;

88-104. beyitleri Kur'ân-ı Kerîm'in övülmesi ve münacat ile ilgili altıncı bölüm;

105-118. beyitleri Hz. Peygamber'in (sav) İsrâ ve Mi'râc'ıyla ilgili altıncı bölüm;

119-139. beyitleri Hz. Peygamber'in (sav) cihadıyla ilgili yedinci bölüm;

140-151. beyitler Hz. Peygamber'e (sav) tevessülle ilgili dokuzuncu bölüm;

152-161. beyitleri hacet ve dileklerin Allah'a arz edildiği ve günahlardan dolayı yalvarıldığı onuncu bölüm olarak adlandırılabilir (Busirî, ty., s. 2-25; Bacurî, 1991, s. 9-136; Harputî, 2013, s.44-333).

Bu beyitlerin sonunda Şeyh Hattap Efendi'nin üç beyitlik şu niyazı bulunmaktadır (Şeyh Hattap Efendi, Divan, 21b).

خَطَّابُ حُبِّكَ يَا رَبِّي مِنَ الْقَدَمِ   خَطِيبُ حُبِّ النَّبِيِّ وَالْجَسْمِ فِي الْعَدَمِ
بِالنَّفْسِ وَالرُّوحِ وَالْقَلْبِ مَعَ النَّعَمِ   فِي عَالَمِ الرُّوحِ قَبْلَ الْكُونِ وَالنَّعَمِ
يَرْجُو الشَّفَاعَةَ يَوْمَ الْخَوْفِ وَالنَّدَمِ   مِنْ سَيِّدِ سَادَةِ الْأَعْرَابِ وَالْعَجَمِ

Hattap kulun ilahi ezelden aşkının talibi

Yok iken varlık habibinin sevdasının hatibi

Fedadır canı ruhu kalbi bunların her biri

Âlem vücut bulmadan ta kalubeladan beri

Nedamet dehşet vakti mahşerde senden diler merhameti

Âlemin bir tanesinden efendisinden umar şefaati

Böylece on fasıl hâlinde tertiplenen bu kaside, klasik Arap tarzında olduğu gibi sevgiliye özlemin ifade edildiği *nesib* bölümüyle başlayarak nefisten şikâyet, Hz. Peygamber'e medih, mevlit, Hz. Peygamber'in mucizeleri, Kur'an'ın fazileti, Mi'râc ve İsrâ mucizesi, cihadın fazileti, nedamet, ümit, dua ve niyaz bölümlerinden oluşur (Kaya, 2001, s. 568).

4.3. Dil ve Üslûp

Şunu ifade etmek gerekir ki edebî türler arasında -özellikle Arapça- şiirin kendine ait dili kafiyesi, ölçüsü, ses yinelenmeleri ile ritim, cinas gibi unsurları gözetilerek asıl şiirin beyitleri üzerine inşa edilmiş yeni bir manzume oluşturmanın esaslı bir bilgi, beceri ve maharet isteyen bir sanat olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Şairin düşünce ve duygularını yukarıdaki unsurları da göz önünde tutarak teşkil ve terkip edilen yeni manzumenin şiirin aslı derecesinde uygunluk göstermesi gerektiğinden bunda başarılı olmak kolay bir iş değildir.

Bu tür eserlerde konu ve biçimin doğası gereği bazı problemlerin olması doğaldır. Manzumenin bazı yerlerinde muğlak veya muhtelif şekillerde okunup farklı yorumlanabilecek ibarelerin varlığı gibi bir problemin varlığını kabul etmek gerekir. Özellikle klasik Arapça eserlerde sıkça görülen bu problemlerden bazıları şunlardır;

- Bazı beyitlerde kafiye veya ölçü kaygısıyla kelimeler arasında takdim ve te'hire başvurulmuştur.
- Yapılan atıflarda mercinin uzaklığı veya ihtimaller barındırması
- Zamirlerin mercilerinin uzaklığı ve kapalı oluşu

Bunların yanında genellikle birbiriyle eşleşen mısraların bazen başka bir mısra ile ilişkili olması anlamda karışıklığa sebep olabilmektedir. Söz konusu mahzur/lara manzumenin 121. beytine yapılan taşîrdeki beyitler buna örnek olarak verilebilir.

تَمْضِي اللَّيَالِي وَلَا يَذْرُونَ عِدَّتَهَا   لِلْجُبْنِ أَيَّامُهُمْ رَدَّوْا مَرَدَّتَهَا
لَمَّا رَأَوْا مِنْ سُيُوفِ الْحَقِّ جِدَّتَهَا   وَلَمْ يَزَوْا كَثُفَ حَرْبٍ خَافُوا شِدَّتَهَا
وَاللَّهُ قَوَى حُصَاةَ الدِّينِ فُوتَهَا   مَا لَمْ تَكُنْ مِنْ لَيَالِي الْأَشْهُرِ الْحَرَمِ

Şaşırmış kefere bilmezdi gece gündüzü, sayısını

Kapattılar korkudan günlerin geliş gidiş kapısını

Görünce Hak kılıcının keskinliğini ve hiddetini

Çare bulamadılar cenge, korkup anladılar şiddetini

Allah kuvvet verdi İslâm'ın muhafızlarına tüm zamanlarda

Harbin haram olduğu haram ayları geceleri dışında

Son beytin mısraları birbiriyle ilişkilendirildiğinde yanlış anlam ve yorumlara sebebiyet verebileceğinden son mısram önceki mısra ile değil de ilk mısra ile anlamlandırılması daha uygundur. Böylece anlamı: “Düşmanların şiddetli savaşlar yüzünden gece ve gündüzleri gelip geçirdi de savaşın haram olduğu bilinen dört ayar girmiş olmadıkça, o günlerin sayısını ve hangi ayın geldiğini bilmezlerdi.” şeklinde olur.

Bununla birlikte manzumenin, esas şiirin dil ve üslûp özelliklerini taşıdığı ve şairin bu açıdan başarılı olduğu söylenebilir. Fakat Şeyh Hattap Efendi'nin el-Busiri'ye göre daha sade, kolay ve anlaşılır bir dil kullanmaya gayret gösterdiği; kafiye ve vezin ile şiirin kendine has bazı zarûrî durumları dışında garip kelimeleri fazla kullanmadığı dikkat çekmektedir.

Genellikle *Kaşîde-i Bürde'* nin beyitlerinde mevcut anlam ve ifadeleri destekleyen, yineleyen sade ve belîğ ifadeleri, terkip ettiği yeni beyitlerin kalıbına dökmüştür. Nitekim manzumenin ilk beyitlerinde bu özellikleri gözlemlemek mümkündür (Şeyh Hattap Efendi, Divan, 1b).

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بَدِي سَلَمٍ   تَصَدَّعَ الْقَلْبُ وَالْعَيْنَانِ لَمْ تَنَمِ
وَظَلَّتْ مِنْ فِرْقَةِ الْأَحْبَابِ ذَا أَلَمِ   وَبِتَّ تَرَعَى نُجُومَ اللَّيْلِ فِي الظُّلَمِ
أَمْ طَيْفٌ حَبَّ بَدَى لَيْلًا مِنَ الْحَرَمِ   مَرَجَّتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مَقْلَةٍ بِدَمِ

Selem komşuları gönlüne düştüğünden midir?

Çatladı kalbin ve bilmez gözlerin uyku nedir

Hüzünle dolusun dostların firkatinden

Zifirîde yıldız gözlemekle geçti gecen

Yârin hayali mi göründü Harem diyarından

Böyle kanlı yaşlar akırsın göz pınarından

Sonuç

Ahirete intikal etmeden bile birçok şair tarafından methedilen Hz. Muhammed'e (sav) beslenen derin muhabbet ve aşk, İslâm kültürüyle şekillenen ve her dönemde büyük bir alaka gören muhtelif tür ve sanatların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bûsîrî'nin Hz. Peygamber sevgisini büyük bir ustalıkla yansıttığı ve daha çok *Kaşîde-i Bürde* olarak meşhur olan *Kevâkibü'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Berîyye* adlı kasidesi en güzel naat örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kaside mihverinde, birçok dilde ve çeşitli milletlere mensup âlimler, şairler ve edebiyatçılar tarafından bir literatür oluşturacak ölçüde birçok eser ortaya konulmuş; şerhler, haşiyeler, nazîreler ve taşîrler kaleme alınmıştır.

Kaşîde-i Bürde ile ilgili bir çalışma da Siirt'in meşhur âlim ve mutasavvıflarından olan Şeyh Hattap Efendi'ye aittir. 1846-1908 yılları arasında yaşayan, tefsir, hadis ve diğer ilimlerdeki ihtisası ile şöhreti yayılan, müderrislik ile birlikte Siirt'in en büyük âlim ve mürşitlerinden Şeyh Muhammed el-Hazin el-Fîrîsî Efendi'den halifelik alarak irşat vazifesinde de bulunan ve birçok eser telif eden Şeyh Hattap Efendi, *Kaşîde-i Bürde'*ye taşîr yazmıştır.

Bir gazel veya kasidede her beytin iki mısramın arasına aynı vezin ve kafiyede mısralar eklenerek meydana getirilen manzume anlamına gelen taştîr oldukça ustalık ve şiire hâkimiyet isteyen bir sanattır. Taştîrin, şiirin aslı derecesinde fikir ve üslûp bakımından da uygun olması kolayca başarılacak bir iş değildir.

Dört yüz seksen altı beyitten oluşan ve telif/istinsah tarihi veya müellifine/müstensihine dair herhangi bir kayıt bulunmayan kasidenin sonunda Şeyh Hattap Efendi'nin ismini açıkça zikrettiği üç beyitlik niyazı bulunmaktadır. Ayrıca aynı yazı stiline sahip diğer manzumelerin başlıklarında bulunan Şeyh Hattap Efendi'nin ismi ile derkenarda bulunan açıklama bu manzumenin Şeyh Hattap Efendi'ye aidiyetine ait kesin bulgular olarak gösterilebilir.

Nüshanın bazı varaklarında mürekkep lekeleri mevcut olsa da bunlar yazının okunmasına engel teşkil edecek derecede değildir. Bazı nüshalarda var olup da elimizdeki nüshada 53. sırada bulunan beyit haricinde diğer beyitlerin sıralamasına aynen uyulmuştur. Bûsîrî *Kaşîde-i Bürde*'sini bahr-ı münserih olan, *müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün* vezniyle kaleme almış, Şeyh Hattap Efendi de yazdığı beyitlerde aynı vezni kullanmıştır.

Netice olarak Siirtli Şeyh Hattap Efendi'nin, bugüne kadar gün yüzüne çıkarılmamış olan *Kaşîde-i Bürde*'ye yaptığı taştîr, şekil ve muhteva bakımından incelenerek konuyla ilgili literatüre katkıda bulunmaya gayret edilmiştir.

Kaynakça

- Akay, S. (2020). *Belgelerle Siirt'in manevi dinamikleri, âlimleri ve eserleri*. (1. Baskı). Siirt Birlik Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Akay, S. (2023). *Osmanlı dönemi Siirt medreseleri / okutulan ilimler, müfredat ve ilim yolculuğu*. (1. Baskı). Kitabe Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1994). Divan edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.9, ss.389-427). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atalay, Ö. (1946). *Siirt tarihi*. (1. Baskı). Çeltüt Matbaası.
- el-Bacuri, İ. (1991). *Şerhu kasîdetü'l-bürde*. (1. Baskı). Mektebetü'l-Adab.
- el-Bûsîrî, Muhammed bin Ali. (t.y.). *Kasîdetü'l-bürde*. (1. Baskı). Darü'l-Kur'an.
- Harputi, Ömer bin Ahmed. (2013). *Kasîdetü'l-bürde maa şerhiha 'asidetü's-şühde*. (1. Baskı). Mektebetü'l-Medine.
- İsmail b. Abbâd. (1994). *el-Muḥîtu fi'l-lüḡa*. (1. Baskı). (Muhammed Hasan âl Yâsîn, thk.). (11), Âlemu'l-Kütüb.
- Kaya, M. (1992). Bûsîrî, Muhammed b. Saîd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.6, ss. 468-470). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, M. (2001). *Kaşîdetü'l-bürde*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 24, ss. 568-569). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıççioğlu, C. (1992). *Her yönüyle Siirt*. (1. Baskı). Yücel Matbaacılık.
- Ma'lûf, L. (2003). *el-Müncid fi'l-lüḡa ve'l-a'lâm*. Darü'l-Maşrik.
- Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik divan sözlüğü*. (9. Baskı). Kapı Yayınları.
- Siirt İli Müftüler Albümü*. (1992). (1. Baskı). Yücel Matbaacılık.
- Şeyh Hattap Efendi. *Divan*. Siirt: Abdullah Sevgi Kitaplığı, vr. 1b-72a.
- Şeyh Hattap Efendi. *Mem u zin*. Siirt: Abdullah Sevgi Kitaplığı, vr. 4b-119a.

Arşiv belgeleri

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyye Sicill-i Ahval Dairesi Defterleri [MŞH. SAİD]*. 90 /18-1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyye Sicili Defterleri [MŞH. SŞC.d]*. No. 419. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meşihat Şer'iyye Sicili Defterleri [MŞH. SŞC.d]*. No. 422. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif İbtidâi [MF. İBT]*. 491/21-1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Şura-yı Devlet [ŞD]*. 1899. 5/11, 5/21, 5/32, 5/36. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Sedat AKAY

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

TOPLUMSAL YAŞAMDA BİR GELENEK OLARAK KIRKYAMA

Kırkyama as a Tradition in Social Life

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DEDE

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye.
dedeaysegul@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received

02.01.2024

Kabul/Accepted

27.03.2024

Sayfa/ Page

24-36

Öz

Kırkyama geleneği kültürel birikim ve gelenek ile örüntülü bir yapıya sahiptir. Kırkyama geleneği toplumun kültürel kalıplarından beslenerek toplumun geçmişi ve geleceği arasında bir köprü işlevi görmektedir. Kırkyama öncelikle toplumun ihtiyaçlarının ve yoksulluk zamanındaki yama kültürünün etkisiyle toplumsal yaşamda yerini almıştır. Toplumdaki fertlerin çorap, kıyafet, battaniye, yorgan, seccade, halı, kilim ve yatak örtüsü ihtiyaçlarının giderilmesinde kırkyama geleneği önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Zamanla bir ihtiyaç yerine sanat olarak toplumda yerini almasıyla kırkyamanın hem teknik olarak kendisini güncellenmesini hem de diğer sanat dallarıyla farklı bir şekilde etkileşime geçmesini beraberinde getirmiştir. Bu noktada kırkyama öncelikle kültür ve sanat boyutlarında kendisini yapılandırarak bir gelenek olarak toplumda yaşamaktadır. Bu çalışmada kırkyama geleneği toplumsal yaşam çerçevesinde kültür ve sanat boyutlarında ele alınacaktır. Aynı zamanda kırkyama geleneğinin bir el sanatı olması onun sanat olgusu ile dinamik bir ilişki kurmasını beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede çalışmada sıfır atık yaklaşımıyla birlikte el sanatının icrası, geleneğin sürdürülmesi ve kültürel birikimin gelecek kuşaklara bilinçli bir şekilde aktarılması noktasında kırkyama geleneğinin toplumsal yaşamdaki yeri açıklanmıştır.

AnahtarKelimeler: Gelenek, Kültür, Kırkyama Geleneği, Sanat, Sıfır Atık.

Abstract

Kırkyama tradition has a fact with cultural background and tradition. Kırkyama tradition feeds on the cultural patterns of the society and functions as a bridge between the past and the future on the society. It took its place in social life due to the needs of the society and the influence of the patch culture in times of poverty. In this situation, the kırkyama tradition has fulfilled an important function in meeting the needs of the members of the society for socks, clothes, blankets, quilts, prayer rugs, carpets, rugs and bedspreads. Over time, as it took its place in society a art as an rather than a need, kırkyama tradition not only updated itself technically but also interacted with other art branches a different way. At this point, kırkyama lives in society as a tradition by structuring itself primarily in the dimensions of culture and art. In this study, the kırkyama tradition will be discussed in the cultural and artistic dimensions within the framework of social life. At the same time, the fact that the kırkyama tradition is a handicraft brings with a dynamics relationship with art. In this context, the important place of the kırkyama tradition in social life is emphasized in the study, in terms of performing handicrafts with a zero waste approach, maintaining the tradition and consciously transferring the cultural accumulation to future generations.

Keywords: Art, Culture, Kırkyama Tradition, Tradition, Zero Waste.

Atıf/Citation: Dede, A. (2024). Toplumsal yaşamda bir gelenek olarak kırkyama. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 9(17), 24-36.

Giriş

Toplumsal yaşam insanların var olması ile birlikte ortaya çıkmıştır. İnsanlar bir arada yaşamakta ve çeşitli ilişkiler kurmaktadır. İbn Haldun, insanların sosyal varlıklar olduklarını ve bu nedenle toplumsal yaşamın zorunlu olduğunu ifade etmektedir (Coşkun ve Cankatar, 2018, s. 99). Bu nedenle insanlar toprağa yerleşip bir arada yaşamaya karar verdikten sonra toplumsal yaşam belirmiştir (Sayın, 1993, s. 11). İnsanlar fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını diğer insanlar ile ilişki kurarak karşılamışlardır. Bu ilişki insanların ortak değer ve inançlar etrafında buluşmasını beraberinde getirmiştir. Böylece insanlar toplumsal yaşamı belirli kurallar dahilinde yöneterek bir arada yaşama kültürünün toplumda yerleşmesine öncülük etmiştir.

Toplumsal yaşam aile ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde kendisini konumlandırmaktadır. Toplumsal yaşamda bu ilişkiler kendi içinde bir düzen içinde ilerlemektedir. Nitekim toplumsal yaşam belirli yasa ve ahlak kuralları etrafında örgütlenmeyi kabul etmek ve buna göre bir yaşam sürme iradesini göstermek demektir (Düzgün, 2015, s. 583). Bu nedenle toplumsal yaşamda yazılı ve yazılı olmayan kurallar söz konusudur. Zira toplumsal yaşamda çeşitli kural ve normlar ortaya çıkmakta ve toplum üyeleri bu kurallara uyarak gündelik yaşamlarına devam etmektedir. Bu noktada ortaya çıkan kuralların bir kısmını gelenek oluşturmaktadır.

Toplum üyeleri gelenek ile yaşamlarını devam ettirmektedir. Bir geleneğin yaşatılması aynı zamanda toplumsal yaşamın devamlılığının sürdürülmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede kırkyama geleneğinin toplumsal yaşamda kendisini kültür ve sanat unsurları ile ortaya koyduğu ifade edilebilir. Zira toplumsal yaşamın işleyişinde kültürün önemli bir işlevi söz konusudur. Toplumdaki bazı kural ve ritüeller kültürden beslenmekte ve kültür gelenek yolu ile gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Çünkü gelenek toplumun üyelerine bazı konularda rutin bir kalıp sunarak toplumun üyelerinden bu kalıplara uymasını beklemektedir. Bu noktada gelenek, kültür ile önemli bir etkileşime girmektedir. Sanat ise toplumsal yaşamın içinde ortaya çıkmakta ve bu yaşama göre kendisini ifade etmektedir. Sanat toplumdaki fikirleri sorgulamakta ve gündelik yaşam kültüründeki değerleri hatırlatmaktadır. Dolayısıyla kırkyama geleneği toplumsal yaşamda kültürden beslenmekte ve sanat ile kendisini topluma sunmaktadır.

Kırkyamada farklı kumaşlar belirli bir kompozisyona göre oluşturularak yeni bir ürün ortaya çıkmaktadır. Kırkyama; giysi, aksesuar ya da ev tekstili ürünlerinin yapımı amacıyla atık veya atık olmayan kumaş parçalarının çeşitli tekniklerle birleştirme yöntemidir (Coşkun ve Değerli, 2022, s. 775). Özellikle atık parçaların yokluk zamanda tasarruf olgusu ile birleştirilmesi kırkyama geleneğinin öncelikle yama kültürü temelinde ortaya çıkmasını neden olmuştur. Aynı zamanda kırkyama geleneğinin kadınların el emeğine dayanması ve bir el sanatı olması kadınların bu gelenekte önemli bir rolünün olmasını beraberinde getirmiştir.

Kırkyama geleneği kuşaklar arasında bir aktarım olarak günümüze kadar ulaşması onun kültürel miras kategorisinde yer almasına neden olmuştur. Bu nedenle bir halk sanatı olarak ortaya çıkmış olmasına karşın belirli bir düzene göre kompozisyon oluşturulan kırkyamanın oldukça özgün örneklerinin müzelerde yer aldığı bilinmektedir (Selük ve Şahin, 2023, s. 133). Günümüzde ise kırkyama geleneği kişinin kendi tasarımı sonucunda ve moda olgusu ile birlikte ele alınmaktadır (Karatay, 2019, s. 142). Bu moda anlayışında sürdürülebilirlik ve atık yönetimi kavramları kendisine yer bulmaktadır. Bu kavramların etkisi ile kırkyama geleneğinde sıfır atık yaklaşımı ile yeni ürünler ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda çağa uygun bir şekilde kırkyama geleneğinde farklı teknikler kullanılarak daha özgün sanat eserleri üretilmektedir. Zira Zoe Hillyard kırkyamayı seramik ile bir araya getirerek farklı bir ürün ortaya koymuştur (Sevim ve Yeşilmen, 2016, s. 186). Bu nedenle kırkyama geleneğinin sanat olgusu ile önemli bir etkileşimi bulunmaktadır.

Bu çalışmada kırkyama geleneği kültür ve sanat boyutlarında incelenmeye çalışılacaktır. Bir gelenek öncelikle gündelik yaşamda kültür ile önemli bir etkileşime girmekte ve kültürden beslenmektedir. Kırkyama geleneğinin aynı zamanda el sanatı olması onu sanat kavramına yaklaştırmaktadır. Kırkyama geleneği temel olarak kültür ve sanat olgularından beslenmesinden dolayı çalışmada kırkyama geleneği bu olgular çerçevesinde irdelenecektir. Ayrıca çalışmada sürdürülebilirlik ve atık

yönetimi kavramları ekseninde kırkyama geleneğinin toplumsal yaşamdaki yeri ele alınacaktır.

1. KIRKYAMA GELENEĞİNİN KÜLTÜR BOYUTU

Kırkyama Türk toplumunda el sanatları kapsamında ortaya çıkan ve el işine dayanan bir gelenektir. Kırkyama üçgen ve kare gibi geometrik biçimlerde kesilmiş çeşitli renk ve kumaşa ait parçaların belirli bir düzene göre dikilmesi sonucunda giyim ve kullanım eşyası olarak kullanılması tekniğine denilmektedir (Önbaş ve Mutlu, 2018, s. 5). Kırkyamada farklı parçalardan yeni bir ürün elde etmek amacıyla el işi ile kumaşların birleştirilmesi onun toplumun kültürel kalıpları içinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle halk arasında kırkyama geleneği “yamalı bohça”, “yama işi”, “hanım dilendi bey beğendi”, “geçme işi” “kırk pare” ve “kırk benek” gibi farklı isimler ile adlandırılmıştır.

Kırkyama geleneğinin halk arasında yaygın bir şekilde kendisine yer bulmasında bazı faktörlerin etkili olduğu ifade edilebilir. Zira kırkyama halk tarafından ulaşılabilir malzemeler ile yapılmaktadır. Bu malzemeler iğne, iplik, kumaş ve makastır. Ayrıca kırkyama yapılış olarak karmaşık bir tekniğe dayanmamaktadır. Kırkyama geleneği ile kullanılmayan kumaş parçalarının el işi ile birleştirilmesi sonucunda yeni bir ürün farklı parçaların uyumlu ahengi ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ulaşılabilir malzemelerin karmaşık olmayan bir teknik ile birleştirilmesi sonucunda kırkyama geleneği toplumsal yaşamda yaygın bir şekilde kendisine yer bulmuştur.

Kırkyama geleneği toplumda kültür ve gelenek kalıpları içinde ortaya çıkmaktadır. Kültür birçok disiplin tarafından ele alınmasından dolayı farklı anlamları içinde barındırmaktadır. Kültür kavramı temelde dört ayrı anlamda kullanılmaktadır. Bilim alanındaki kültür uygarlık iken, beşeri alandaki kültür eğitim sürecinin ürünüdür. Estetik alandaki kültür güzel sanatlar iken, maddi ve biyolojik alandaki kültür üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme (Güvenç, 1996, s. 97). Kırkyama geleneğinin kültürün diğer unsurları ile birlikte özellikle güzel sanatlar unsurundan beslendiği ifade edilebilir. Hat, minyatür ve kaligrafi gibi kırkyama da Türk el sanatlarından birisidir (Bayramoğlu, 2013, s. 1). Kırkyama geleneği bir el sanatı olarak güzel sanatlar kategorisinde kültür ile önemli bir etkileşime girmektedir.

Kırkyama geleneği el sanatları kapsamında öncelikle toplumun gündelik yaşam kültüründe doğmuştur. Kırkyama halk arasında yokluk zamanının etkisiyle bir gelenek haline gelmiştir. Kırkyama geleneği 15. ve 16. yüzyıl başlarında ticari yollarla Hindistan ve diğer Avrupa ülkelerine gelen kumaşlar çok pahalı olduğu için kumaş parçalarının değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Savaş ve Büyükçapar, 2023, s. 250). Kumaş fiyatlarının yüksek olması insanların yeni bir kumaş almak yerine elde olan ürünü yenilemesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kırkyama geleneği yama kültürüne dayanmaktadır. Yama sık kullanılan ürünler olan çorap, kıyafet veya çuvalların yıpranması veya eskimesi sonucunda yapılmaktadır (Karatay, 2019, s. 142). Eskiyen ve kullanılmayacak derecede olan ürünlerin daha fazla kullanılması için yama bir tamir işi olmakla birlikte zamanla kırkyama bir sanat ürünü haline gelmiştir.

Görsel 1: Yama Örneği

Kırkyama sanatı Anadolu toplumunun üretici bir toplum olmasının etkisiyle Türk toplumlarında bir gelenek olarak devam etmiştir. Selçuklular zamanında kırkyama, tipik ahşap işinde olduğu gibi geometrik motiflerin birleştirilmesi sonucunda kullanılmıştır (İmer, 2019, s. 5). Osmanlı'da 14. yüzyıldan sonra padişah yorganları kırkyama geleneği ile üretilmiştir. Osmanlı'da kırkyama saray bohçalarında da kullanılmıştır. Saray atölyelerinde hazırlanan bohçalar padişaha ait oldukları belirtilen etiket ile taşınmıştır (İmer, 2019, s. 5). Bosna Hersek'in iki büyük şehriden birisi olan Banyaluka'da kırkyama ile ürünler üretilmiştir. Bu nedenle Banyaluka bölgesi kırkyama çalışmaları ile ün kazanmıştır (Dal ve Kahraman, 2021, s. 563). Günümüzde ise kırkyama geleneği için "patchwork" kavramı kullanılmaktadır. Amerikan halk sanatında parça kumaşların birbirleri ile bir düzen içinde eklenerek birleştirilmesine patchwork adı verilmektedir (Özpuat, 1994, s. 41). Patchwork, kırkyama geleneği ile benzerlik taşımakla birlikte Batı toplumlarında genellikle dikiş makinelerinin kullanılması sonucunda bir endüstri olarak ortaya çıkmıştır. Fakat kırkyamanın günümüzde "patchwork" adı ile satışının yapıyor olması kültürümüze batıdan eklenmiş bir sanat algısı imajını vermektedir (Önbaş ve Mutlu, 2018, s. 75). Bu nedenle yabancı bir isimle anılsa da kırkyama büyük annelerimizin elinde gelişen bir sanattır (Karatay, 2019, s. 143). Zira bir el sanatı olarak makine kullanılmadan ve farklı parçaların el emeği ile birleştirilmesi kırkyama geleneğinin temelini oluşturmaktadır.

Kırkyama bir sanat olarak halk kültüründen beslenerek bir gelenek haline gelmiştir. Çok yönlü bir kavram olarak gelenek, kullanıldığı alana göre farklı anlamlar taşımakla birlikte genel olarak geçmişten bugüne devam edegelen kültürel unsurların bütünü ifade etmektedir (Hancıoğlu, 2016, s. 176). Gelenek toplumların din, değer ve kültür alanlarından doğarak bu alanlar içinde kendisine yer bulmaktadır. Bu nedenle gelenek kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve bir sonraki kuşağa miras kalmaktadır. Kırkyama geleneği de kültürel kalıplar içinde ve kuşaklar arasında aktararak yaşatılmaktadır. Böylece kırkyama geleneği geçmiş ve gelecek arasında bir köprü işlevi görmektedir.

Kırkyama geleneği içinde doğduğu toplumun kültürel birikimlerinin etkisiyle şekillenmektedir. Bu nedenle kırkyama sanatının kullanıldığı ürünler, görsel yönden estetik değer taşımasının yanında dönemin moda olan kumaş renkleri ve desenleri hakkında bilgi veren belge niteliği taşımaktadır (Savaş ve Büyükçapar, 2023, s. 248). Aynı zamanda kırkyama işini yapan fertlerin sosyo-ekonomik durumu ve ruhsal hali kırkyama geleneğine yansımaktadır. Zira kırkyama yapan kişinin ruh haline göre kullandığı kumaş parçaları değişmektedir. Eğer kişi mutlu ise daha renkli kumaşları kullanmakta, karamsar ise daha koyu renkleri bir araya getirerek kırkyamayı yapmaktadır (Güneş, 2022, s. 146). Kırkyama geleneğinde insanlar farklı parçaları bir araya getirirken aynı zamanda hoşgörü ve sabır gibi özellikleri de kendilerine katabilmektedir (Önbaş ve Mutlu, 2018, s. 75). Bu çerçevede kırkyama geleneğinin toplumsal yaşamda sosyal ve kültürel bir örüntü içinde geliştiği ifade edilebilir.

Kırkyama geleneğinin günümüze kadar ulaşmasında farklı olguların etkisi bulunmaktadır. Bu olguların başında çeyiz ve parça bohçası gelenekleri gelmektedir. Çeyiz evlenecek kız ve erkeğin ailesi tarafından yeni kurulan aile birliğine katkı sağlamak amacıyla hazırlanan, yaptırılan ve satın alınan eşya, taşınır-taşınmaz mal, mülk ve paraya verilen isimdir (Nas, 2018: 991). Kırkyama ile yapılan çeşitli ürünler çeyiz geleneği ile günümüze kadar ulaşmıştır. Kırkyama geleneğinin günümüze kadar ulaşmasında etkili olan bir başka olgu "parça bohçası"dır. Parça bohçası, farklı ürünlerin yapımından artan çeşitli kumaşların bir arada bulunduğu bohçaya verilen isimdir. Eskiden evlerde bulunan "parça bohçası"ndan kumaş alarak kadınlar "yamalı bohça" dikmişlerdir (Öz ve Okca, 2023, s. 39). Dolayısıyla çeyiz ve parça bohçası gelenekleri ile farklı kırkyama ürünleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Kırkyama geleneği kuşaktan kuşağa kültürel örüntü içinde aktarılmasından dolayı kültürel miras kategorisindedir. Kültürel miras, yüzyıllar boyunca ulusların kültürel bağlarını kuvvetlendiren, toplumları bir arada tutan ve gelecek nesillere kültürel benlikleri hakkında ışık tutan ortak değerdir (Dönmez ve Kocakaya, 2022, s. 105). Somut kültürel miras ise arkeolojik sit alanları, binalar ve objelerdir. Temsiller, bilgiler, ritüeller ve el sanatları da somut olmayan kültürel mirastır (Dönmez ve Kocakaya, 2022, s. 105). Bu çerçevede kırkyama geleneği somut olmayan kültürel miras kategorisindedir. Geleneksel el sanatları ustası Rezzan Gökalp, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığınca kırkyama dalında somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları listesinde yer almaktadır

(Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018). Somut olmayan kültürel miras olarak kırkyama geleneği toplumsal yaşamda belirli bir kültürel örüntü içinde kuşaklar arasında yaşatılmaktadır. Günümüzde ise sürdürülebilir moda yaklaşımıyla kırkyama geleneği kendisine yer bulmaktadır. Sürdürülebilir moda yaklaşımında kullanım ömrünü tamamlamış ya da modası geçmiş kıyafetlerden tasarım ile yeni bir ürün ortaya çıkartılmaktadır. Bazı üniversitelerde bu moda anlayışı ile kırkyama temalı farklı tezler hazırlanmaktadır. Bu kapsamda Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü'nde mezuniyet projesi kapsamında öğrenciler aşırı tüketime vurgu ve çevreye katkı sağlama amacıyla atıl duruma düşmüş giysileri kırkyama tekniği ile farklı bir şekilde tasarlayarak yeni bir giysi tasarımı koleksiyonu oluşturmuştur (Arabalı ve diğerleri, 2021, s. 736). Bu noktada kırkyama geleneği, sıfır atık kavramı ile önemli bir etkileşime girmektedir.

Görsel 2: Atık Malzeme ve Giysilerin Tekstil Teknikleriyle Geri Kazanımları Örneği

Sıfır atık, çevresel sorumluluk ekseninde günümüzde daha fazla önem verilen bir olgu haline gelmiştir. Sıfır atık kavramı insanlara yaşam tarzlarını ve uygulamalarını, sürdürülebilir doğal döngülerini taklit etmek için yönlendirmede rehberlik eden etik, ekonomik, verimli bir vizyoner bir hedeftir (Gül ve Yaman, 2021, s. 1270). Bu kapsamda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nca 2017'de "Sıfır Atık Projesi" başlatılmıştır. "Sıfır Atık Projesi" ile israfın önlenmesi, kaynakların daha verimli kullanılması, atık oluşumunun engellenmesi ve atığın geri kazanımının sağlanmasını hedeflenmektedir. Türkiye genelinde birçok kurum ve kuruluş bir devlet politikası olarak "Sıfır Atık Projesi"ni desteklemektedir. Kırkyama geleneğinde ise sıfır atık yaklaşımı ile atık kumaşlar değerlendirilerek yeni ürünler ortaya çıkartılmaktadır. Bu kapsamda meslek edindirme kurslarında çeşitli projeler gerçekleştirilerek kırkyama geleneği ile "Sıfır Atık Projesi"ne katkı sağlanmaktadır. Nitekim Sındırgı'daki Akpınar Yaşam Merkezi'nde Belediye öncülüğünde bir araya gelen kadınlar "Sıfır Atık Projesi" kapsamında ninelerinin çeyiz sandıklarından kendilerine miras kalan kumaşları bir araya getirip yorgan yaparak kırkyama yorgan sanatını sürdürmektedir (Anadolu Haber Ajansı, 2020).

Görsel 3: Kırkyama Yorgan Örneği

Kırkyama geleneğinin kadınların emeği ile ortaya çıkmasından dolayı bu gelenekte kadınların rolü önemlidir. Kadınların el emeği sonucunda birçok gelenek gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Kırkyama geleneği de kadınların el emeği sonucunda ortaya çıkmıştır. Kırkyama Orta Asya'da bebekleri olan annelerin komşularından küçük kumaş parçalarını toplayarak bebeklerine hırka yapma işiyle ortaya çıkmıştır (Demirci, 2022). Bu noktada kadınların yaptıkları el işleri toplumsal yaşamda kendilerini ifade etme aracına dönüştüğü ifade edilebilir. Zira kadınların alanı olan evin herhangi bir işi, kadına ait bir görev olmasının getirdiği değersizlik, işlemeleri kadınlar için sessiz bir anlatım aracına dönüştürmüştür (Ağatekin, 2016, s. 948). Ayrıca kadınlar kırkyama geleneği ile yokluk zamanında bir dayanışma göstererek toplumsal yaşamın devam etmesine katkı sağlamışlardır. Kore'de Patchwork'ün arkasındaki fikir, kadınların hayatta kalmak adına ellerindeki atık malzemeleri bir araya getirerek toplumu bir arada tuttıkları kıtlık ve çekişme zamanlarının simgesidir (Dal, 2021, s. 38). Bu nedenle kadınlar yokluk zamanında kırkyama geleneğini ile toplumsal dayanışmaya katkı sağlamışlardır. Ülkemizde ise kadınların el emeği ile kırkyama geleneği yaşatılmaya devam etmektedir.

Kadınların kırkyama kültürünün yaşatılması için gösterdikleri emek meslek edindirme kursları ile ortaya çıkmaktadır. Birçok meslek edindirme kursunda kırkyama programı açılmaktadır. Adapazarı Halk Eğitim Merkezi'nde kadınlar kırkyama sanatıyla tekstil atıklarından el emeği ile önlük, elbise ve masa örtüsü yapmaktadır. Bu ürünleri satan kadınlar hem ev ekonomisine katkı sağlamakta hem de bu sanatın yaşatılmasını sağlamaktadır (Karakaş, 2023). Aynı zamanda meslek edindirme kurslarında kırkyama geleneği ile yapılan el işleri farklı ülkelere gönderilerek yardıma muhtaç insanlara ulaşılmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hayat Boyu Öğrenme Merkezi'nde eğitim alan kadınların kırkyama eserlerinden elde edilen gelir Afrika'da su kuyusu açılması için bağışlanmıştır (Anadolu Haber Ajansı, 2017). Ayrıca kadınlar kırkyama geleneği ile çeşitli oyuncaklar üretmektedir. Böylece kırkyama geleneği ile yapılan oyuncaklar ile çocuklar kırkyama geleneği ile tanışmaktadır. Bu nedenle toplumda bir geleneğin ortaya çıkmasında, aktarılmasında ve yaşatılmasında kadınların önemli bir rolü söz konusudur.

Kırkyama geleneğinin devam ettirilmesi için çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Bilim Kültür ve Sanat Merkezi'nin ev sahipliğinde "El Sanatları Teknolojisi-Kırkyama Sergisi" gerçekleştirilmiştir (İHA, 2021). Farklı kültürde ortaya çıkan kırkyama tekniklerinin paylaşılması amacıyla Gölcük Belediyesi tarafından "Uluslararası Nakışlı Kırkyama Festivali" yapılmıştır (Gölcük Belediyesi, 2023). Yüksek İhtisas Üniversitesi tarafından "Kırkyama Atölye Etkinliği" düzenlenmiştir (Yüksek İhtisas Üniversitesi, 2023). Londra Moda Haftası'nda kırkyama ve çiçek desenli kreasyon moda severlerin ilgisine sunulmuştur (Euronews, 2015). Dekorasyonda da kırkyama geleneğinin etkisi söz konusudur. Dekorasyonda koltuk, minder, masa örtüsü, kırlent, kilim, yatak örtüsü ve duvar kağıdı kırkyama geleneğine göre oluşturulmaktadır (Welsofthome, 2023). Dolayısıyla kırkyama bir gelenek olarak toplumsal yaşamın kültür boyutunda yer almaya devam etmektedir.

Görsel 4: Dekorasyonda Kırkyama Örneği

2. KIRKYAMA GELENEĞİNİN SANAT BOYUTU

Sanat, insan ve toplumların dünyayı nasıl algıladıklarına ilişkin soyut düşünceleri kapsamaktadır. Sanat insanın akıl, emek ve yeteneklerini uyumlu ilişkiler içinde somutlaştırarak; plastik, ritmik ve fonetik ifade yollarını yaratması olarak tanımlanabilir (Mülayim, 1984, s. 99). Ancak sanatta farklı insan, kültür ve toplumların etkisinin olması nedeniyle kavramın tanımlanmasında bir çeşitlilik söz konusudur. Genel olarak fikir birliğinde olunamayan ve neredeyse hiçbir şekilde formüle edilemeyen sanat, bu şekliyle herkesin kendine münhasır yorumunu özgürce yapabileceği mükemmel bir malzeme olarak kullanılmıştır (Balkır, 2020, s. 32). Kavramın bu şekilde konumlanmasında sanat kavramının ve sanat eserlerinin etkisi olduğu ifade edilebilir. Her sanat eseri içinde üretildiği topluma göre farklı anlamlar ile yaşam bulabilmekte ve ortaya çıktığı topluma özgü olabilmektedir. Bu noktada sanat kendi içinde algısal bir düşünceyi barındırmaktadır.

Sanat sosyolojisi, sanat ve toplum arasındaki ilişkiyi algısal düşünce ekseninde açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle sanat sosyolojisi bu somut, algısal şeyin kavramsal olana sosyolojik bir dille çevrilmesi, sosyolojinin kavramlarıyla ifade edilmesidir (Soykan, 2021, s. 15). Zira sanat topluma birtakım olguları aktarma veya toplumda ortaya çıkan durumları analiz etme ve söz söyleyebilme ekseninde toplumsal yaşamda var olmaktadır. Bu çerçevede sanat temel olarak bir duyguyu, bir objeyi veya bir olayı ifade etmeye odaklanmaktadır. Kırkyama geleneği de bir sanat olarak ele alınmaktadır. Kırkyama geleneğinde farklı kumaşların bediyyat yaklaşımıyla bir araya getirilmesi bu geleneğin kırkyama sanatı olarak kavramsallaştırılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda halk tarafından ulaşılabilen malzemeler ile karmaşık olmayan bir teknik ile kırkyama geleneğinin icra edilmesi onun toplumsal yaşam içinde halk sanatı olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

Sanatın bir yaşam tarzı olarak toplumda konumlanması farklı sanat teknikleri ile gerçekleşmektedir. Bu teknikler kolaj, asamblaj ve mozaiktir. Kolaj, asamblaj ve mozaik tekniğinde esas olarak parçadan bütüne gidilmekle birlikte her bir teknik kullanım alanına göre farklılaşmaktadır. Mozaik tekniği, değişik renkte bir ya da birkaç küçük malzemenin bir araya getirilmesiyle oluşan düzenleme olarak adlandırılmaktadır (Ekincioğlu ve vd., 2018, s. 85). Bu teknikte taş, cam, seramik, kumaş, ahşap ve kağıt gibi farklı malzemeler kullanılmaktadır. Kolaj tekniği iki boyutlu olarak farklı malzemelerin resme dahil edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ancak bu teknik fotoğraf alanında da kendisine yer bulmuştur. Fotoğraf alanında kolaj tekniği özellikle modernizm içinde Dada hareketi içinde yer almıştır (Birinci, 2017, s. 666). 1916 yılında İsviçre’de ortaya çıkan Dada, Almanya, Fransa ve Amerika kolları görülen; temelinde başkaldırı felsefesine dayanan “avangard” bir akımdır (Güneş, 2013, s. 31). Dadaistler absürt olanı merkeze alarak ve kalıcılığı devre dışı bırakarak farklı bir bakış açısı ile yeniliği benimsemişlerdir. Dolayısıyla Dadaistler sanat ve hayat arasındaki ayrımların ortadan kaldırılması açısından kolaj ve asamblaj tekniklerini kullanmışlardır.

Asamblaj tekniği kolajdan üç boyutlu nesnelere için kullanılması açısından farklılaşmaktadır. Kolaj tekniğinin bir sonraki aşaması olarak değerlendirilen asamblaj, resim ve heykeli aynı noktaya getirerek aralarındaki keskin ayrımı yumuşatan yepyeni bir sanat türü olmuştur (Güneş, 2013, s. 13). Böylece asamblaj ile farklı tekniklerin sanat eserinde kendisine yer bulması çeşitli sanat dalları arasındaki etkileşimi de farklı bir kulvara taşımıştır. Kırkyama sanatı ise kırkyama tekniğine göre icra edilmektedir.

Kırkyama tekniği ile kolaj, asamblaj ve mozaik teknikleri arasında bir benzerlik söz konusudur. Fakat kumaşa ait bir teknik olması nedeniyle kırkyama tekniği diğer bu tekniklerden ayrılmaktadır (Sevim ve Yeşilmen, 2016, s. 183). Bu noktada kırkyama tekniği ile applike tekniği arasında da bir ayrım söz konusudur. Applike çeşitli dikiş teknikleriyle ayrıntılı tasarımlar oluşturmak için bir zemin üzerine farklı renklerdeki kumaşların ve süs eşyalarının düzenlenmesi anlamına gelmektedir (Kozbekçi, 2018, s. 22). Her iki teknikte kumaş parçalarından tek bir parça oluşturmak amacıyla farklı dikiş yöntemleri kullanılmaktadır. Ancak kırkyama tekniğinde tek bir deseni oluşturmak için çeşitli kumaşların kullanılması nedeniyle kırkyama tekniği applike tekniğinden ayrılmaktadır.

Kırkyama tekniğinde sıfır atık kapsamında konfeti tekniği öne çıkmaktadır. Japon sanatçısı Noriko Endo tarafından geliştirilen konfeti tekniği atık kumaş parçalarının konfeti boyutunda küçük parçalara ayrılarak kumaş üzerine yapıştırılması esasına dayanmaktadır. Kırkyamada tüm

parçaların tamamen değerlendirilmesi mümkün olmamakla birlikte kullanılan bu konfeti tekniği ile atıkların çok ufak boyutlarda hazırlanması malzemenin kullanım oranını artırmakta ve sıfır atık sağlanmaktadır (Çoşkun ve Değerli, 2022, s. 785). Ayrıca kırkyama geleneğinin seramik parçalara uygulanması sonucunda kullanılmayan artık, atık, bozuk veya eski parçalar ile yeni ürünler ortaya çıkartılmaktadır (Ağatekin, 2016, s. 955). Zoe Hillyard, özünde kumaşa uygulanan kırkyamayı bozmadan seramikle bir araya getirerek farklı bir anlatım yakalamıştır (Sevim ve Yeşilmen, 2016, s. 186). Böylece Hillyard geleneksel bir yöntem olan kırkmaya tekniğini sıfır atık mantığı ile yeniden yorumlamıştır. Dolayısıyla kırkyama sanatında farklı tekniklerin kullanılarak küçük kumaşların değerlendirilmesi sonucunda sıfır atık yaklaşımı ile özgün sanat eserleri ortaya çıkmaktadır.

Görsel 5: Zoe Hillyard, Spring Oriental Vase 28x17

Sanat eserlerinde kullanılan malzeme ve teknik sanat eserinin üretilmesinde etkili olmaktadır. Asamblaj ve kolaj teknikleri ile sanat eserlerinde hazır malzemeler daha yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum sanat eserlerinin el emeğinden ziyade bir düşünce ürünü olduğu anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim 1960 sonrasında ortaya çıkan kavramsal sanat akımı ile sanatta malzeme kavramı kalkmıştır (Sevim ve Yeşilmen, 2016, s. 184). Böylece kavramsal sanatta fotoğraf, yazı ve video gibi farklı materyaller kullanılmaya başlanmıştır. Buradaki esas vurgu geleneksel sanatın ifade biçimi olan belirli bir form anlayışı yerine sayı, video veya fotoğraf aracılığıyla düşüncenin ifade edilmesidir. Örneğin Kosuth'un hazır nesne ürünü olan sandalye, saat ve masayı olduğu şekliyle değiştirmeden sadece yazı ve fotoğraf ekleyerek sergilemiştir (Güneş, 2013, s. 90). Bu çerçevede kırkyama sanatı ile kavramsal sanat arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

Kavramsal sanatta farklı malzemelerin sanat eserinde kullanılması esastır. Kavramsal sanatta geleneksel sanat malzemeleri ile birlikte kumaş da sanat eserlerinde kullanılmaktadır. Kırkyama sanatında sanatçılar farklı kumaşları kullanarak eserlerini üretmektedir. Ünlü sanatçı Joana Vasconcelos birçok çalışmada kumaşlardan faydalanarak oluşturduğu dev yapıtlar dünya çapında üne sahip olmuştur (Sevim ve Yeşilmen, 2016, s. 184). Dolayısıyla kırkyama sanatı ile kavramsal sanat birbirini besleyerek farklı ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kırkyama sanatında yoksul sanat yaklaşımıyla birlikte özgün sanat eserleri ortaya çıkmaktadır. Kırkyama geleneğinde kullanılan malzemelerin herkes tarafından ulaşılabilir olması kırkyama geleneğini yoksul sanata yaklaştırmaktadır. Yoksul sanat, 1960'larda kavramsal özgürlükçü bir sanat hareketi olarak İtalya'da ortaya çıkmıştır (Keçeli, 2023, s. 272). Bu sanat anlayışında klasik sanatın temel çerçevesine bir eleştiri ve sanatın bireysel boyutuna bir vurgu söz konusudur. Öte yandan bu

eğilime göre sadece malzemelerin yoksulluğu değil eserlerin sergileniş biçimi de “yoksul” karmaşadan uzak ve tıpkı doğadaki gibi sade olmalıdır (İrgin, 2017, s. 1508). Yoksul sanat doğada kolaylıkla bulabilen doğal, gelip geçici, değersiz ve önemsiz atık materyallerin kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kırkyama sanatı ile gerçekleştirilen eserlerde kumaşın kullanılması ve kumaşın doğal bir malzeme olarak ulaşılabilir olması kırkyama sanatını yoksul sanat anlayışına yaklaştırmaktadır.

Kırkyama sanatında hurda sanat yaklaşımıyla birlikte farklı sanat eserleri üretilmektedir. Hurda sanatı 1950’lerde kent yaşantısının sanattaki elitizme karşı bir eleştirisi ile ortaya çıkmıştır. Bu sanat çevrenin çöp, hurda ve artıklarla biçimlendiği bilincinden doğmuş bir sanat yaklaşımıdır (Yağmur, 2017, s. 124). Hurda sanatında temel amaç artık nesnelerin sanat bilinci ile çevreye yeniden kazandırılmasıdır. Bu yaklaşıma örnek olarak “Jogakbo” verilebilir. Kore’de “Jogakbo” geleneksel kumaşların artık parçalarından yerli sarma bezleri yapmak için kırkmaya tarzına verilen isimdir. “Jogakbo” tarzında hurda olarak görülen artık kumaş parçaları “gekki” denilen düz bir dikiş tekniği kullanılarak dikilmektedir (Dal, 2021, s. 17). Böylece hurda sanatı yaklaşımı ile artık kumaş parçalarından yeni bir ürün ortaya çıkartılmaktadır. Ülkemizde ise kırkyama tekniği ile hurda halılar bir sanat eserine dönüştürülmektedir. Dünya çapında halı restorasyon merkezi olan Aksaray’ın Sultanhanı Beldesi’nde tamiri mümkün olmayan eski halılar kırkyama geleneği ile birçok ülkeye ihraç edilmektedir (Anadolu Haber Ajansı, 2017). Dolayısıyla kırkyama sanatının yoksul sanat ve hurda sanat yaklaşımları ile yeniden yorumlanması sonucunda özgün sanat eserleri ortaya çıkmaktadır.

Görsel 6: Aksaray Sultanhanı Beldesi Kırkyama Halı Örneği

Sonuç

İnsanların bir arada yaşaması sonucunda ortaya çıkan toplumsal yaşamda yazılı ve yazılı olmayan kurallar söz konusudur. Bu kurallar toplumda düzeni meydana getirmekte ve toplum üyelerini bazı olgular ekseninde birleştirmektedir. Bu olgulardan birisi de gelenektir. Gelenek toplumun üyelerine bazı kültürel kalıplar sunmakta ve üyelerden bu kalıplara uymasını beklemektedir. Aynı zamanda gelenek kuşaklar arasında bir aktarım olarak varlığını devam ettirmekte ve toplumsal yaşamı düzenlemektedir. Bu çalışmada bir gelenek olarak kırkyama ele alınmıştır. Kırkyamada farklı kumaş parçalarının belirli bir kompozisyona göre birleştirilmesi sonucunda ortaya yeni bir ürün ortaya çıkmaktadır. Kırkyama giysi, dekorasyon ve ev tekstili gibi birçok alanda kullanılmakta ve genellikle atık parçalar bir araya getirilmektedir. Bu nedenle kırkyama geleneğinin el işine dayanması ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkması bu geleneğin toplumsal yaşamda kültür ve sanat unsurları ile önemli bir etkileşime girmesini beraberinde getirmektedir.

Kırkyama geleneği öncelikle toplumun kültüründen beslenmektedir. Kırkyama geleneği yokluk yıllarının etkisiyle ve kıyafetlerin yeniden kullanılması amacıyla ortaya çıkan yama kültürü ile başlamıştır. Zira kadınlar birbirlerinden yokluk zamanında kumaş alışverişi yaparak kırkyama geleneğini yaşatmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ahşap işlerinde ve saraylarda kırkyama geleneği ile ilgili ürünlerin yer alması bu geleneği günümüze kadar ulaştırmıştır. Ulaşılabilir malzemeler ile karmaşık olmayan bir tekniğe dayanması sonucunda kırkyama geleneği bir kültür olarak kuşaklar arasında aktarılmıştır. Bu nedenle kırkyama geleneği somut olmayan kültürel miras

kategorisindedir.

Kırkyama geleneği kültür ile beslenmekle birlikte sanat olgusuyla toplumda yaşam bulmaktadır. Kırkyama geleneğinin el işine dayanması ve bediyyat bir yaklaşımla farklı kumaşların birleştirilmesi bu geleneğin el sanatları kategorisinde yer almasını beraberinde getirmektedir. Sanat alanında kırkyama bir teknik olarak farklı sanat eserlerinin ortaya çıkmasına aracılık etmektedir. Kırkyama geleneği yoksul sanat ve hurda sanatı yaklaşımlarıyla yeniden yorumlanarak özgün sanat eserleri üretilmektedir. Bu sanat eserlerinin üretilmesi sıfır atık yaklaşımıyla gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede sıfır atık yaklaşımıyla birlikte yama kültürü ile başlayan kırkyama geleneğinin temelini oluşturan kültürel ve sanatsal kalıpların gündelik yaşam kültüründe yeniden yer almaya başladığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Artun, E. (2019). *Türk halk bilimi*. Karahan Yayınları.
- Arabalı, K., S. , T. (2021). Geleneksel kırkyamanın çağdaş tekstil sanatındaki uygulamaları üzerine bir örnek: Fusun Özpulat. *International Journal of Troy Art and Design*, (1), 97-115.
- Ağatekin, E. (2016). İşlemeli seramikler/ embroidered ceramics. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 947-959.
- Arabalı, K. S. T., Gezicioğlu, F. Y. ve Beşen, Y. M. (2021). Üniversitelerin tekstil ve moda tasarımı öğretim programında artan/artık/atık malzemenin geri kazanımı ve sürdürülebilirliği üzerine bir araştırma, *TurkishStudies*, 16(2), 719-74.
- Anadolu Haber Ajansı, (2023). *El işi ürünler Afrika'da su kuyusu olacak*. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/el-isi-urunler-afrikada-su-kuyusu-olacak/1013223> adresinden 5 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Adıgüzel, Ç. ve Geyik, D. (2022). Tekstil sanatında kırkyama konfeti tekniği noriko endo örneği, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 8 (58), 775-786.
- Bayramoğlu, M. (2013). 20. Yüzyıl Türk resim sanatında geleneksel Türk sanat örneklerinin etkisi. *Kalemîşi Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, 1 (2), 1-40. <https://doi.org/10.7816/kalemisi-01-02-01>
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve kültür*. Remzi Yayınları.
- Birinci, G. (2017). Deneysel bir yaklaşım olarak kolaj ve karışık teknik uygulamasının fotoğraf sanatına yansması. *Art-E Sanat Dergisi*, 10 (20), 666-690. <https://doi.org/10.21602/sduarte.341196>
- Balkır, S. (2020). Sanat-sanatçı ve bir meta nesnesi olarak sanat eseri. *Journal of Arts*, 3 (1), 31-44. <https://Doi.Org/10.31566/Arts.3.004>
- Coşkun, A., ve Cankatar, M. A. (2018). Mukaddime'de insan, toplum ve toplumsal yaşam üzerine inceleme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 85-101.
- Dal, P. ve Kahraman, D. (2021). Yehrim Lee özelinde, seramik sanatında kırkyama geleneği. (7), 561-573. *The Journal of Academic Social Science*. DOI:10.29228/ASOS.54016
- Dönmez, Y. ve Kocakaya, E. (2022). Kültür turizmi kapsamında geleneksel el sanatlarının turizme olan etkileri: Amasra örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), s. 103-121.
- Düzgün, Ş. (2015). Bir arada yaşamanın ahlakî ve felsefî temelleri. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 583-592. <https://doi.org/10.18317/kader.52046>.
- Demirci, F. (2022). *Kentlerin simge yapıları kırkyama sanatıyla eserlerine yansıtıyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/kentlerin-simge-yapilarini-kirkyama-sanatiyla-eserlerine-yansitiyor/2751911> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Euronews, (2023). *2015 Sonbahar/kış modasının sinyalleri Londra'da verildi*.

- <https://tr.euronews.com/kultur/2015/02/25/2015-sonbahar-kis-modasi-londra-da-belirlendi> adresinden 17 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Ekincioglu, G., Başbüyük, Z., Gölbaş, A. ve Kaydu A., İ. (2018). Anadolu'da geçmişten günümüze doğaltaş mozaik sanatı ve geleceğe aktarılması. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 3 (4), 81-91.
- Güneş, Y. (2022). *Edirne'deki zanaatlar ve geleneksel meslekler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Güneş, N. (2013). *Resim sanatında kolaj, asamblaj ve Türk resmine yansımaları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Gölcük Belediyesi, (2023), *Uluslararası nakışlı kırkyama festivali*. <https://www.golcuk.bel.tr/idet/54/87/uluslararasi-nakisli-kirkyama-festivali> adresinden 27 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Gül, M., ve Yaman, K. (2021). Türkiye'de atık yönetimi ve sıfır atık projesinin değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1267-1296. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.870434>
- Hancıoğlu, H. (2016). Gelenek üzerine. *Littera Turca Journal of Turkish language and literature*, 2(1), 14. <https://doi.org/10.20322/lt.56233>.
- İhlas Haber Ajansı, (2023), *El sanatları teknolojisi-kırkyama sergisi açıldı*. <https://www.ihha.com.tr/eskisehir-haberleri/-2506399> adresinden 15 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- İrgin, Süleyman (2017). Kültür ve yoksul sanat diyalektiği. *İdil*, 6 (33), 1503-1511.
- Karakaş, M. (2023). *Sakarya'da "kırkyama" sanatıyla esere dönüşen tekstil atıkları kadınlara gelir oldu*. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/sakaryada-kirkyama-sanatiyla-esere-donusen-tekstil-atiklari-kadinlara-gelir-oldu/3071718> adresinden 17 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Keçeli, M.(2023). Yoksul sanat akımının iç mekân tasarım öğelerine etkisi. *Sanat&Tasarım Dergisi*, 13 (1), 270-285.
- Karatay, K., S. ve Oyman, N. R. (2017). Aksaray ilinde çorap ve patik örücülüğü. *Journal of Awareness*, 2 (3S), 103-116.
- Karatay, K., S. (2019). Kırkyama geleneği ve kullanım alanları. *Journal Of Arts*, 2 (3), 141-150. <https://doi.org/10.31566/Arts.2.010>
- Kozbekçi, A., S. (2018). Giyim modasında kültürel kimliğin örneklerinden; mola aplikeleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8 (2), 20-40. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.529203>
- Mülayim, S. (1984). Plastik sanatlarda anlatım biçimleri ve üslup. *Sanat Tarihi Dergisi*, 3 (3), 97-114.
- Nas, E. (2018). Türk çeyiz kültürü çevresinde sözsüz iletişim dili olarak gelişen milli söz hazinesi. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(18), 991-1005. 10.7827/TurkishStudies.12725
- Sayın, Ö. (1993). Toplumsal yaşam ve toplumsal yapı. *Sosyoloji Dergisi*, (4), 1-17.
- Soykan, Ö., N. (2021). *Sanat sosyolojisi*. Bilge Yayınları.
- Önbaş, S. ve Mutlu, S. (2018). *Kırkyama*. İKSAD Yayınevi.
- Öz, N., D. ve Koyuncu, O. (2023). Geleneksel kırkyama geleneğinin gelişimine katkı sağlayan etkinlikler. *The Journal of Social Sciences*, (64), 51. DOI:10.29228/SOBIDER.70359
- Özpulat, F.(1994). Geleneksel kültürümüzde kırkpare. *Tekstil ve Mühendis*, 8 (46), 37-41.
- Sevim, S. ve Yeşilmen, N. (2016). Kırkyamanın seramik sanatına yansıması: Zoe Hillyard Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 3 (1), 180-190.
- Selük, A., T. ve Şahin, Y. (2023). Çağdaş tekstil sanatında applike tekniği. *Yedi*, (29), 129-146.

<https://doi.org/10.17484/yedi.1113724>

- Savaş, F. ve Büyükçapar, S., (2023). Çağdaş seramik sanatında geleneksel kırkyama geleneğinin kullanımı. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 248-260.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023), *Somut olmayan kültürel miras taşıyıcı listesine İlimizden bir kişi daha eklendi*. <https://edirne.ktb.gov.tr/TR-200067/somut-olmayan-kulturel-miras-tasiyici-listesine-ilimizd-.htm> adresinden 15 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Yağmur, Ö. (2017). *Modern sanatın takı sanatına yansımaları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yıldız, K. (2019). *UNESCO Türkiye milli komisyonu başkanı Prof. Dr. Oğuz, kültürel mirasımızı dünyayla buluşturuyoruz*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/unesco-turkiye-milli-komisyonu-baskani-prof-dr-oguz-kulturel-mirasimizi-dunyayla-bulusturuyoruz/1573647> adresinden 17 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Yüksek İhtisas Üniversitesi, (2023). *Kırkyama atölye etkinliği gerçekleştirildi*, <https://yuksekihtisasuniversitesi.edu.tr/etkinlik/patchwork-kirkyama-atolye-etkinligi> adresinden 17 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Welssofthome, (2023). *Dekorasyonda patchwork trendi*, <https://welssofthome.com/dekorasyonda-patchwork-trendi/> adresinden 15 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1. Anne Kaz, (2024). *Yama artık moda*, <https://www.annekaz.com/yama-artik-moda-en-guzel-kiyafet-yamasi-modelleri.html> adresinden 28 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 2. Arabalı, K., S., T., Gezicioğlu F. Y ve Beşen, Y., M. (2021). Üniversitelerin tekstil ve moda tasarımı öğretim programında artan/artık/atık malzemenin geri kazanımı ve sürdürülebilirliği üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 16 (2), s. 719-74.
- Görsel 3. Hobi Sanat (2024). *Kırk yama modelleri*, <https://www.hobisanat.com/blog/kirk-yama-modelleri-111> adresinden 28 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 4. Welssofthome (2024). *Dekorasyonda patchwork trendi*, <https://welssofthome.com/dekorasyonda-patchwork-trendi/> adresinden 18 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 5. Textilecurator (2024). *Zoe-Hillyard*, <https://www.textilecurator.com/home-default/home-2-2/zoe-hillyard/> adresinden 18 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 6. Kazak, T. (2017). *Eski halılar kırkyama ile ihrac ürünü oluyor* <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/eski-halilar-kirkyama-ile-ihrac-urun-oluyor/755629#> adresinden 18 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DEDE

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

ALMANYA'DA TÜRK MÜZİĞİ EĞİTİMİ: KÖLN ÖRNEĞİ

Turkish Music Education in Germany: The Example Cologne

Doç. Dr. Hamit ÖNAL

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.
hamitonal@gazi.edu.tr

Öğr. Gör. Yaşar SEÇKİN

Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Bölümü, Türk Halk Müziği Anasanat Dalı, Gaziantep, Türkiye. yasarsec1@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
24.01.2024

Kabul/Accepted
26.03.2024

Sayfa/ Page
37-51

Öz

Türk tarihinde göç ve göç yolları oldukça önemli bir sosyolojik olgudur. Bu göçlerin en önemlisi 1950-60'lı yıllarda başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya olandır. Göç eden Türkler, Almanya'da sadece çalışarak ekonomiye katkıda bulunmayıp, kültür elçiliği görevi de üstlenmişlerdir. Kültür ve sanat, bir toplumun en kıymetli değerleridir. Müzik ise bu yapı içinde önemli bir yere sahiptir. Almanya'da yaşayan vatandaşlarımız bir taraftan yabancı bir toplum ile uyumlu yaşamının yollarını ararken diğer taraftan içgüdüsel olarak kendi kültürüne sahip çıkmanın çabasında olmuşlardır.

Almanya'ya ilk gelen Türkler, memleket özlemi ile kendi kültürüne daha fazla sahip çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise yeni kuşak gençlerin adım adım bu konulardan uzaklaştığı hatta neredeyse kendi kültüründen tamamen uzaklaştıklarını söyleyebiliriz. Bunda geçim çabası içinde ayakta kalma mücadelesi yanında, Almanya'nın başlangıçtan günümüze kadar uyguladığı asimilasyon, adaptasyon ve entegrasyon politikaları da etkili olmuştur.

Bu durum karşısında sadece söz ve melodi olmaktan daha fazla anlama gelen Türk müziğine sahip çıkmak önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışmada, Almanya'nın Köln şehrinde Türk müziği eğitimi veren üçü resmi, altısı vakıf ve dernek, dördü ise özel olmak üzere 13 kuruluştaki Türk müziği faaliyetlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çalışmanın sonucunda, en çok Türk halk müziği ve bağlama eğitiminin tercih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Almanya, Türk Müziği Eğitimi, Türk Halk Müziği, Bağlama

Abstract

Migration and migration routes are significant sociological phenomena in Turkish history. The most notable of these migrations was the one to Europe, particularly to Germany in the 1950s and 1960s. Turkish migrants not only contributed to the economy by working in Germany but also served as cultural ambassadors. Culture and art are the most valuable assets of a society, and music plays a crucial role in this regard. While living in Germany, our citizens have sought ways to live in harmony with the foreign society while preserving their own culture.

The Turks who first came to Germany embraced their own culture out of homesickness. However, in later periods, the younger generation gradually moved away from these issues and even distanced themselves from their own culture. In addition to the challenges of making a living, Germany's assimilation, adaptation, and integration policies have also played a role in the survival of Turkish music.

It is important to protect Turkish music, which encompasses more than just lyrics and melody. The aim of this study was to investigate Turkish music activities in 13 institutions in Cologne, Germany. These institutions included three official, six foundation and association, and four private institutions that provide Turkish music education. The study found that Turkish folk music and bağlama education were the most popular choices.

Keywords: Immigration, Germany, Turkish folkmusic, Turkish musical training, Bağlama

Giriş

Türk Dil Kurumunda göç; “evden eve taşıma, nakil ve göç sırasında taşınan eşyaların tümü” başka bir yaklaşımla; “toplumsal, siyasi, ekonomik sebeplerle kişilerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, hicret, muhaceret, taşınma” anlamına gelmektedir (TS, 2011, s. 954).

Göç, gerek bireysel gerekse toplumsal yapısı ile temelde sosyal bir hareket olmasından dolayı; ekonomik, politik, kültürel ve eğitimi direk etkileyen topyekûn “yer değiştirme” hareketidir. Kısacası bireysel ve toplumsal hayatın her yönünü derinden etkileyen temel değişim ve dönüşüm araçlarından birisidir. Göç; bireylerin yaşadığı ülke sınırları içinde yer değiştirmesi ile “iç göç”, ülke sınırları dışında farklı ülkelere giderek yer değiştirmesi ile de “dış göç” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Türk tarihinde göç olağan bir durum olup, Orta Asya’dan başlayarak Akdeniz ve Avrupa’ya doğru sürekli bir yer değiştirme şeklinde gerçekleşmiştir. Öyle ki Çin ve Hindistan’dan sonra Türkiye yirminci yüzyılda üçüncü büyük göç veren ülke konumunda olmuştur. Türk tarihindeki en büyük göçlerden birisi de 1960’larda başta Almanya olmak üzere Avrupa’ya olan göç olarak bilinmektedir (Yücel, 2014, s. 1).

Göçün en önemli gerekçesinin ekonomik nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal kaynaklı sivil çatışmalar ve insan hakları ihlali de göçe sebep olan diğer önemli gerekçelerin başında gelmektedir. Bir başka önemli göç nedeni ise göç alan gelişmiş ülkelerdeki doğum oranının az olmasına bağlı olarak emek gücünün az olması nedeniyle işçi ücretlerinin artmasıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler, emek gücü açığının kapatılması için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı, ülkeleri için ucuz işgücüne dönüştürerek yurtdışından işgücü ithal etmişlerdir.

Yukarıda bahsedilen temel göç nedenlerinden başka özellikle son yıllarda nüfusun hızla artmasıyla ülkeler arasındaki eğitim kalitesindeki farklılıklar, istihdam alanındaki yetersizlikler ve ücret politikalarındaki tutarsızlıklar gibi sebepler de göçün sebepleri arasında sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle 1945 yılından itibaren Batı Avrupa ülkeleri savaşın olumsuz etkilerinden hızla toparlanma sürecine girmiş, ekonomik olarak yeniden dirilmek için başka ülkelerden işgücü talebinde bulunmuşlardır. Dolaylı da olsa savaşın olumsuz etkilerinden nasibini alan Türkiye de ilk sırada Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin iş gücü talebine olumlu karşılık vermiştir.

Türklerin Almanya’ya ilk göç hareketi, 1957’de 12 kişilik sanatkâr grubunun işçi olarak gitmesi ile başlamış, bunu çok sayıda başka işçilerin de izlemesi üzerine Almanya’ya gidişi resmen örgütleyebilmek amacıyla 31 Ekim 1961’de Türk-Alman İşçi Mübadele Anlaşması imzalanmıştır. Diğer Batı Avrupa ülkelerinde de işgücü açığını kapatmak üzere, ilgili ülkelerin isteği üzerine 1964’de Hollanda, Belçika ve Avusturya, 1965’de Fransa ve 1967’de ise İsveç ile benzer işçi mübadele anlaşmaları imzalanmıştır (Nuruan & Kalaycı, 2007, s.16). Türklerin bu anlaşmalar gereğince Batı Avrupa’ya göçleri 1970'lere kadar artarak sürmüş, 1973’deki petrol krizinin yol açtığı ekonomik olumsuzluklar sonrasında yabancı işçi alımları yavaşlatılmış, 1980’lerden sonra ise tamamen durdurulmuştur. Ancak değişik vesilelerle göç halen devam etmektedir. Başlangıçta gittikleri ülkelerde "misafir işçi" olarak anılan ve geçici oldukları düşünülen Türkler, zamanla "göçmen" ve günümüzde ise "azınlık grubu" olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

31 Ekim 1961’de Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında “Türk Firmaları İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma” imzalanmış, Türkiye’den 450 insan Haydar Paşa Garından Düsseldorf kentine trenle hareket etmiş ve bu insanlar Almanya’da çalışma bakanı tarafından davul zurna ile karşılanmıştır (Hintereder, 1997, s. 46).

Aslında ilk aşamada kısa vadeli gibi düşünülen göç hareketinde Türk işçiler en fazla iki yıl Almanya’da çalıştıktan sonra tekrar yurda dönecek, getirdikleri döviz ve iş tecrübeleriyle Türkiye’nin ekonomik ve endüstriyel kalkınmasına katkı sağlayacaklardı. Ancak hem göç alan ülkelerdeki işverenlerin işi öğrenen işçileri kaybetme endişesi, hem de göç eden Türk işçilerin para kazanma ve tasarruf hırsı ağır bastı ve yurda dönüş ertelendi. Üstelik 1960-70’li yıllarda Türkiye’de süregelen ekonomik ve siyasi problemler de bu kararın etkili olmasını destekler nitelikteydi.

Artık olay tamamen farklılaşmış ve on yıldan fazla ailelerinden uzak yaşayan işçiler eşlerini ve çocuklarını da yanlarına alarak ikinci göç dalgasını başlatmışlardı. Büyüyen işçi çocuklarının Almanya'da okula başlaması ve dolayısıyla geleceklerine dair uzun süreli planları, Türk nüfusunun kalıcılığını daha da güçlendiriyordu. Misafir işçilikten Alman vatandaşlığına kadar süren bu göç serüveni bazı sosyal ve kültürel sorunları da beraberinde getirmiştir. Farklı bir kültürün içinde yaşamaya çalışan Türkler, bir yandan baskın bir kültür ve toplum ile uyum sağlamaya bir yandan da millî kültür ve kimliklerini korumaya çalışıyorlardı. Koruma içgüdüsünü bir yandan aile içinde bireysel olarak sağlamaya çalışırken diğer taraftan da kolektif bir mücadele ile bir araya gelerek sosyal-kültürel organizasyonlar gerçekleştirmekten de geri kalmıyorlardı.

1960'lı yıllardan itibaren ekonomik nedenlerden dolayı Avrupa'nın birçok ülkesine göç eden Türklerin Orta Asya geleneğinin farklı bir yansıması olan bu davranış şekli, günümüzde bilimi, kültür bilimcileri, sosyologları, eğitimcileri, siyasetçileri ve ekonomistleri yakından ilgilendirmekte ve araştırmalara yönlendirmektedir. Hatta dış göç olgusu üzerine pek çok araştırma yapılırken bunun yanında türküler de yakıldı. Bu insanları ifade etmek için kullanılan "Almanca, gurbetçi" terimleri de böylece literatüre geçti. Almanya Federal Cumhuriyeti Konsoloslugu verilerine göre 2020 yılı itibariyle Almanya'da yaklaşık 3 milyon Türk kökenli vatandaş yaşamaktadır. Bugün Almanya'daki Türk nüfus dördüncü nesle ulaşmıştır.

Almanya'ya giden Türkler, zaman içinde gerek Türkiye gerekse Almanya için sosyal hayatın tüm alanlarında olumlu/olumsuz sosyal, kültürel, iktisadi, siyasi, eğitim, ana dili, dini ve millî değerler bağlamında büyük değişime uğradılar. Almanya'ya göçün üzerinden altmış yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen 4. kuşak Türklerin içinde buldukları zor durumlara ilişkin derinlemesine araştırmaların az sayıda olduğu belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle konuyla ilgili daha ayrıntılı bir tarama ihtiyacı doğmuştur.

1.1. Araştırmanın Problem Durumu ve Alt Problemler

Toplumların çağdaş seviyeye ulaşmasında kültür ve sanatın önemli rolü olduğu şüphesizdir. Kültür ve sanat, toplumun yüzyıllar boyunca biriktirdiği ve günümüze kadar getirdiği en önemli hazinedir. İnsanların en kolay ulaştığı ve nesilden nesile aktardığı müzik de bu hazinenin içinde önemli bir yer kaplamaktadır. Bu bağlamda, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız sınırsız özlemini gidermek için müziğe ayrı önem vermiş, adeta hayatlarında bir parça haline getirmiştir. Çünkü müzik, nerede olursa olsun toplumun yaşam biçimini anlatan en etkili araçlardan birisidir. İnsanoğlu tarih boyunca göçler yaşamış, doğduğu, büyüdüğü topraklardan uzak kalmış ve vatan hasretiyle hüzünlenirken özlemini gidermek için kültür - sanata ve özellikle de müziğe daha fazla sarılmıştır. Bu bakımdan yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın kendi müzik kültürlerinden uzaklaşmaması ve belli bir yöntem ve plan dahilinde eğitim almaları suretiyle, Türk müziğinin ve kültürünün gelecekte Almanya'da dolayısıyla dünyada nasıl şekilleneceği hususunda büyük önem taşımaktadır.

Türk müziği eğitimi veren kuruluşlar, gurbetçi Türk halkının yoğun talebi doğrultusunda zaman içerisinde gelişme göstermiş ve büyük bir sektör haline gelmiştir. Bu büyüme, zaman zaman iyi sonuçlar verse de genellikle plansız ve alt yapısız büyüdüğü için istenen amacına ulaşamamıştır. Bu noktada yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın müzik eğitimini doğru şekilde alması, Türk müziğinin gelecekte nasıl şekilleneceği hususunda yapılacak her girişim büyük önem taşımaktadır. Bu sektör içerisinde Köln en önemli şehirlerden birisidir. Almanya'nın dördüncü, Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti'nin en büyük şehri olarak buradaki Türk müziği eğitimi veren kurumların fazlalığı sayesinde Türk müziği eğitimi ile ilgili sorunların tespit edilmesinin daha uygun olduğu düşünülmüştür.

Bu veriler doğrultusunda çalışmanın problem cümlesi "Almanya Köln Şehrindeki Türk Müziği Eğitimi Veren Kuruluşların Genel Görünümü Nasıldır?" şeklinde belirlenmiş ve resmi, vakıf-dernek ve özel kuruluşlar olmak üzere üç alt başlık altında toplanmıştır. Bu veriler ışığında çalışmanın sınırlılıkları aşağıda yer alan üç alt problem olarak belirlenmiştir:

- Köln'de Türk müzik eğitimi veren resmi kuruluşlar ve müzik eğitimi konusunda görünümüleri nasıldır?
- Köln'de Türk müzik eğitimi veren vakıf / dernekler ve müzik eğitimi konusunda görünümüleri nasıldır?
- Köln'de Türk müzik eğitimi veren özel kuruluşlar ve müzik eğitimi konusunda görünümüleri nasıldır?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Köln Almanya’nın en eski kenti olma özelliğini taşımaktadır. Yaklaşık 2000 yıl önce ülkenin batısında bir Roma kolonisi olarak kurulmuş, Almanya’nın en kalabalık eyaleti olan Kuzey Nordreihn-Westfalen’da yer almaktadır. Burası Almanya sanayisinin kalbi, teknoloji merkezi, medya ve kültür merkezi olan bir eyalettir. Köln 1 milyona yakın nüfusuyla Berlin, Hamburg ve München’den sonra Almanya’nın 4. büyük şehridir. Köln, Rhine Nehri üzerinde tarih ile bugünün buluştuğu çarpıcı bir katedral şehirdir. Aynı zamanda sanat ve kültür kenti de olan Köln’de 30 müze ve 120 sanat galerisi bulunmaktadır. Yaz aylarında açık hava konserleri, operalar, tiyatrolar ile son derece canlı bir kenttir. Kuzey Avrupa’nın en büyük Gotik Katedrali olan Köln Katedrali burada bulunur ve UNESCO Dünya Mirası kapsamındadır (Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, 2024)

İkinci Dünya Savaşında en çok yara alan Köln şehrinin çok fazla iş gücüne ihtiyaç duymasından dolayı yabancı işçiler davet edilmiştir. Bu çalışmada, başka ülkelerden olmakla birlikte Türk nüfusunun yoğun bulunduğu ilk sıralarda olması ve Türk müziği eğitimi veren kuruluşların fazla olması nedeniyle de Köln şehri tercih edilmiştir. Gurbetçi vatandaşlarımızın Türk müziği eğitimine verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda Köln şehri araştırma için özel bir anlam kazanmıştır.

Yapılan kaynak taramasında, “Almanya’da yaşayan Türklerin müzik kültürü ve eğitimine” ilişkin çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle müzik ile sosyo-kültürel bağlamda bir araştırmayı içeren bu çalışma, müziğin; Türklerin bireysel ve toplumsal yaşamlarındaki önemini, algılayışlarını, kültürlerarası diyaloglarındaki birleştirici unsurlarını saptayarak örneklendirme yöntemiyle analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu bilgiler ışığında; araştırmanın amacı, Köln şehrinde yaşayan Türk vatandaşlarına Türk müziği eğitimi veren kuruluşların genel görünümünün araştırılmasıdır. Bu amaçla, Köln’de yaşayan Türklerin, kültürün önemli yapı taşlarından olan ve ağırlıklı olarak Türk müziği eğitimi veren resmi, vakıf-dernek ve özel kuruluşların Eğitimcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme kapsamında hazırlanan sorularla söz konusu kuruluşlarda görev yapan Eğitimcilerin demografik özellikleri, uygulanan eğitim-öğretim programları, üyelerin yaş aralıkları, en çok tercih edilen çalgılar, kullanılan dil vb. konularda hazırlanan sorularla veriler tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda; ilgili kurum ve kuruluşların faaliyetleriyle ilgili varsa eksiklikler belirlenmiş ve çözüm yolları ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma ile ortaya çıkarılan sonuçların söz konusu kurumlarla paylaşılmasıyla sorunların çözümüne yönelik önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

1.3. Yöntem

Araştırmanın yöntemi, araştırmanın amacına ulaşması için izlenen yol olarak tanımlanabilir. Araştırma; 2017 yılı itibarıyla Almanya’nın NRW (Kuzey Ren Vestfalya) Eyaleti içinde yer alan Köln şehrinde faaliyet gösteren ve Türk müziği eğitimi veren kuruluşları tespit etmek ve genel görünümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu nedenle araştırma; genel çerçevesi, amacı ve yöntemi bakımından durum tespiti için tarama modelini esas alan nitel araştırma ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır.

Araştırmada, var olan bir durumun olduğu gibi ortaya çıkarılması amaçlandığından betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Böylece araştırılan bir durumu, olabildiğince dikkatli ve eksiksiz bir şekilde tanımlamak gerekir.

Araştırmada tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniği esnek bir özelliğe sahiptir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeniyle eğitimbilim araştırmalarına daha uygun bir teknik görünümü vermektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışmada kullanılan görüşme soruları şunlardır:

- Türk müziğinin hangi türünde eğitim veriliyor (halk müziği/sanat müziği)?
- Türk müziğinin özellikle hangi konuları üzerinde duruluyor?
- Eğitim kurumunda solfej eğitimi var mı, varsa hangi kaynaklar kullanılıyor?
- Türk müzik eğitimi verilirken yardımcı araçlardan faydalanılıyor mu (dvd, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar)?
- Özellikle hangi çalgıların eğitimi veriliyor?
- Eğitim alan yaş grubu nedir?
- Herhangi bir eğitim plânı/programı var mı?
- Eğitim süreci?
- Çalgı eğitimine başlama anlayışı nedir?
- Çalgı eğitiminde belli bir metot var mı?
- Çalgıların temini nasıl sağlanıyor?
- Öğrenci sayısı nedir?
- En çok talep edilen çalgılar nelerdir?
- Eğitim esnasında kullanılan diller hangileridir?
- Eğitim sonunda herhangi bir belge veriliyor mu?

Federal Almanya'da yaşayan 3 milyondan fazla Türk nüfus, bu ülkede yaşayan yabancı nüfusun en büyük bölümünü, müslüman nüfusun ise %80'ini oluşturmaktadır. Konuyla ilgili kavramlara ilişkin literatür çalışmasında da gözlemlendiği üzere, Türklerin değişik sebeplerle diğer göçmenlerden farklılaşan sorunları bulunduğu ve bu sorunların çözümüne yönelik bilimsel temelli çalışmalarla ortaya konması ihtiyacı tespit edilmiştir. Ancak bu yollarla yurt dışında yaşayan Türkler ve ailelerinin sorunlarına yönelik gerçekçi, sağlıklı ve kalıcı çözümler üretilebilmesi ve bunları hayata geçirilebilmesi mümkün olacaktır. Bu araştırma ile konunun birçok boyutunun anlaşılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinin yanında yeni araştırmalara ve çözüm önerilerine de zemin oluşturması beklenmektedir.

1.4. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Almanya'da bulunan Türk müziği eğitimi veren kurum ve kuruluşlar, örneklemi ise Köln şehrindeki Türk müziği eğitimi veren 13 tane müzik kuruluşunda görev yapan 13 eğitimci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan eğitimciler G1, G2, G3... olarak kodlanmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde alt problemlerde yer alan sıralamaya göre ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Köln'de Türk Müzik Eğitimi Veren Resmi Kuruluşlar ve Müzik Eğitimi Konusunda Görünümleri

Bu bölümde, araştırmanın "Köln'de Türk müzik eğitimi veren resmi kuruluşlar ve müzik eğitimi konusunda görünümüleri nasıldır?" alt problemine ilişkin bulgular yer almaktadır. Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında, Köln'de Türk müzik eğitimi veren 3 resmi kuruluş tespit edilmiştir. Bunlar:

- Troisdorf Musikschule (Troisdorf Müzik Okulu)
- Monheim Stattiche Musikschule (Monheim Belediye Konservatuarı)
- Hochschule für Musik und Tanz (Müzik ve Dans Yüksek Okulu)

Eğitimci	Doğum Yeri ve Yılı	Eğitim Durumu	Meslek	Uzmanlık Alanı
G1	İzmir 1980	Ege Üniversitesi TMDK	Müzik Öğretmeni	Bağlama Eğitimi
G2	Almanya 1990	Köln Devlet Konservatuvarı	Müzik Öğretmeni- Müziyen	Bağlama Eğitimi
G3	İstanbul 1970	Felix Mendelssohn Bartholdy Müzik ve Tiyatro Yüksek Okulu-Yüksek Lisans	Eğitimci- Besteci- Yorumcu	Bağlama Eğitimi

Tablo 1: Köln'de Türk Müzik Eğitimi Veren Resmi Kuruluşlarda Görev Yapan Eğitimcilerin Demografik Bilgileri

Tablo 1'de görüldüğü gibi resmi kuruluşlarda görev yapan eğitimcilerin hepsi yükseköğretim kurumuna bağlı farklı üniversitelerin müzik alanından mezun olmuşlardır. Eğitimcilerin tamamı bağlama eğitimi üzerine odaklandıkları tespit edilmiştir. Eğitimcilerle yapılan görüşme sonucunda ulaşılan bulgular ise aşağıda aktarılmıştır:

2.1.1. Troisdorf Musikschule (Troisdorf Müzik Okulu)

Troisdorf Müzik Okulu'nda eğitimci olarak görev yapan G1 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen yaş grubunda herhangi bir sınırlama olmadığı ancak gelenlerin çoğunlukla 8-20 yaş aralığında olduğu,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda göre eğitim programının düzenlendiği,
- Çoğunlukla sıfırdan başlandığı ve yetenekleri doğrultusunda ilerleyebileceği üst seviyeye kadar ilerleyebildiği (ortalama 2-3 yıl),
- Özellikle halk müziği ve kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu (çalgıların temini Türkiye'den yapılmaktadır) bunun yanında az da olsa diğer çalgılara ait eğitimlerin de (piyano, keman, gitar vb.) verildiği,
- Öncelikle 6 haftalık solfej eğitimi ile birlikte başlanan çalışmalarda, özellikle bağlama eğitiminde Ümit Çiçekçioğlu'na ait olan "Kısa Sap Bağlama (Çöğür) Metodu" adlı metottan ve bunun yanında farklı çalgıların eğitimi için farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı ve
- Öğrenci sayısının 25-30 civarında olduğu, ortalama 2-3 yıl aralığında devam eden sürecin sonunda bütün öğrencilere sertifika verildiği belirtilmektedir.

2.1.2. Monheim Stattiche Musikschule (Monheim Belediye Konservatuvarı)

Monheim Belediye Konservatuvarı'nda eğitimci olarak görev yapan G2 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen yaş grubunda herhangi bir sınırlama olmadığı ancak gelenler arasında alt yaş sınırının 8 olduğu,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda göre eğitim programının düzenlendiği, ancak çoğunlukla başlangıç eğitimi ile başlandığı ve yetenekleri doğrultusunda ilerleyebileceği üst seviyeye kadar ilerleyebildiği,
- Özellikle gitar ve kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu, bunun yanında diğer çalgılara ait eğitimlerin de verildiği,

- Öncelikle 6 haftalık solfej eğitimi ile birlikte başlanan çalışmalarda, özellikle bağlama eğitiminde eğitimcinin kendi ders kaynakları ve farklı kaynaklardan da faydalandığı,
- Bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Öğrenci sayısının 50 civarında olduğu ve sürece ait herhangi bir sınırlama bulunmadığı,
- Çalgı temininin, okulda bulunan çalgıların kiralanması ya da bireysel olarak sağlandığı,
- Eğitim dilinin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Eğitim sonunda herhangi bir sertifika verilmediği belirtilmektedir.

2.1.3. Hochschule für Musik und Tanz (Müzik ve Dans Yüksek Okulu)

Müzik ve Dans Yüksek Okulu'nda eğitimci olarak görev yapan G3 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 25-30 yaş aralığında ve öğrenci sayısının 20 civarında olduğu,
- Belli seviyede öğrenci kabulünün yapıldığı ve daha üst seviyeye taşınmasının amaçlandığı,
- Türk müziği ve batı müziği eğitiminin birlikte verildiği,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda daha üst seviyeye kadar ilerleyebildiği,
- Özellikle gitar ve kısa/uzun sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu, bunun yanında diğer çalgılara ait eğitimlerin de verildiği (dönemlik çalışan eğitimciler ile),
- Eğitimcilerin kendi ders kaynakları ve farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Başlangıçta solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı,
- Eğitim dilinin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Derslere devam zorunluluğu olan 12 aylık eğitim-öğretim sürecinde sertifika verildiği belirtilmektedir.

2.2. Köln'de Türk Müzik Eğitimi Veren Vakıflar - Dernekler ve Müzik Eğitimi Konusunda Görünümleri

Bu bölümde, araştırmanın ikinci alt problemi olan “Köln'de Türk müzik eğitimi veren vakıf-dernekler ve müzik eğitimi konusunda görünümleri nasıldır?” sorusuna ilişkin bulgular yer almaktadır. Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında, Köln'de Türk müzik eğitimi veren 6 resmi kuruluş tespit edilmiştir. Bunlar:

- BAU Bildungs Akademie (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Neuss Alevi Derneği
- Köln Alevi Derneği
- Büyük Avşar Dayanışma Derneği
- Hacı Bektaş Veli Derneği
- DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği)

Eğitimci	Doğum Yeri ve Yılı	Eğitim Durumu	Mesleği	Uzmanlığı
G4	Samsun, 1964	Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Müzik Bölümü–Yüksek Lisans	Pedagog-Müzik Öğretmeni	Şarkı, türkü ve tekerlemelerle dil gelişimi
G5	Sivas, 1966	Lise	Eğitimci-Sosyal Danışman	Bağlama Eğitimi
G6	İzmir, 1980	Ege Üniversitesi TMDK	Müzik Öğretmeni	Bağlama Eğitimi
G7	Almanya, 1993	Üniversite Öğrencisi (Fizik Bölümü)	Eğitimci	Bağlama Eğitimi
G8	Elazığ, 1968	Lise	Elektronik Teknisyeni	Bağlama Eğitimi
G9	Mersin, 1950	Doktora (Doç. Dr.)	Öğretim Elemanı	Bağlama Eğitimi

Tablo 2: Köln'de Türk Müzik Eğitimi Veren Vakıf-Derneklerde Görev Yapan Eğitimcilerin Demografik Bilgileri

Tablo 2'de görüldüğü gibi Köln'de Türk müzik eğitimi veren vakıf ve derneklerde görev yapan eğitimcilerden üç eğitimcinin de müzik alanında eğitim aldığı ve bunlardan bir eğitimcinin Doçent kadrosunda akademisyen, diğer eğitimcinin lisansüstü eğitimi olduğu ve bir eğitimcinin ise konservatuar mezunu olduğu tespit edilmiştir. İki eğitimcinin lise mezunu ve bir eğitimcinin ise fizik bölümünde lisans öğrencisi olduğu gözlenmiştir. Eğitimcilerle yapılan görüşme sonucunda ulaşılan bulgular ise aşağıda aktarılmıştır:

2.2.1. BAU Bildungs Akademie (Bahçeşehir Üniversitesi)

Bahçeşehir Üniversitesi'nde eğitimci olarak görev yapan G4 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen yaş grubunda herhangi bir sınırlama olmadığı ancak eğitim verilen grubun 8-60 yaş aralığında olduğu,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı,
- Eğitim programlarında, özellikle anne ve çocuk için Türkçeyi geliştirme çalışmaları kapsamında, şarkı, türkü ve tekerleme öğretimi üzerinde durulduğu,
- Çalışmalar sırasında konuya ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Öğrenci sayısının 20 civarında olduğu ve sürece ait herhangi bir sınırlama bulunmadığı,
- Eğitim dilinin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Eğitim sonunda herhangi bir sertifika verilmediği belirtilmektedir.

2.2.2. Neuss Alevi Derneği

Neuss Alevi Derneğinde eğitimci olarak görev yapan G5 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen yaş grubunda herhangi bir sınırlama olmadığı ancak eğitim verilen grubun 7-77 yaş aralığında olduğu,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı,
- Gelen profilin ihtiyaçları doğrultusunda göre eğitim programının düzenlendiği, ancak çoğunlukla başlangıç eğitimi ile başladığı ve yetenekleri doğrultusunda ilerleyebileceği üst seviyeye kadar ilerleyebildiği,

- Özellikle gitar ve kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu,
- Öncelikle solfej eğitimi ile başlanan çalışmalarda, özellikle bağlama eğitiminde eğitimcinin kendi ders kaynakları ve farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Öğrenci sayısının 35 civarında olduğu ve sürece ait herhangi bir sınırlama bulunmadığı,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı,
- Eğitim dilinin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Eğitim sonunda herhangi bir sertifika verilmediği belirtilmektedir.

2.2.3. Köln Alevi Derneği

Köln Alevi Derneği'nde eğitimci olarak görev yapan G6 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 9-55 yaş aralığında olduğu,
- Türk halk müziği eğitimi verildiği (ses ve çalgı),
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin olduğu,
- Eğitimcilerin kendi ders kaynakları ve farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Başlangıçta 6 haftalık solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Öğrenci sayısının 100 civarında ve eğitim süresinin 3 yıl olduğu,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı,
- Eğitim sırasında kullanılan dilin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Herhangi bir sertifika verilmediği belirtilmektedir.

2.2.4. Büyük Avşar Dayanışma Derneği

Büyük Avşar Dayanışma Derneği'nde eğitimci olarak görev yapan G7 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 9-50 yaş aralığında olduğu,
- Türk halk müziği eğitimi verildiği (ses ve çalgı),
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin olduğu,
- Eğitimcilerin kendi ders kaynakları ve farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Başlangıçta 6 haftalık solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Öğrenci sayısının 12 civarında ve eğitim süresinin 1 yıl olduğu,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı,

- Eğitim sırasında kullanılan dilin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Herhangi bir sertifika verilmediği belirtilmektedir.

2.2.5. Hacı Bektaş Veli Derneği

Hacı Bektaş Veli Derneği'nde eğitimci olarak görev yapan G8 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 8-70 yaş aralığında olduğu,
- Türk halk müziği eğitimi verildiği (ses ve çalgı),
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin olduğu,
- Eğitimcilerin kendi ders kaynakları ve farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Başlangıçta 4 haftalık solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Öğrenci sayısının 25 civarında ve eğitim için belli bir süre olmadığı,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı,
- Eğitim sırasında kullanılan dilin Türkçe ve Almanca olduğu,
- Herhangi bir sertifika verilmediği belirtilmektedir.

2.2.6. Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)

Büyük Avşar Dayanışma Derneği'nde eğitimci olarak görev yapan G9 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 7-70 yaş aralığında olduğu,
- Ağırlıklı olarak Türk halk müziği eğitimi, bağlama ve yanı sıra gitar eğitimi de verildiği,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin ihtiyaçları ve yetenekleri doğrultusunda öğrencinin ilerleyebildiği seviyeye kadar çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin olduğu,
- Eğitimcilerin kendisine ait olan metot ve farklı kaynaklardan faydalandığı,
- Başlangıçta solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği ve dizileri üzerinde durulduğu,
- Öğrenci sayısının 35-40 civarında olduğu,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı, zaman zaman da Türkiye'den getirildiği,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Eğitim sırasında kullanılan dilin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Derslere devam zorunluluğu olan eğitim-öğretim süreci sonunda isteyen öğrencilere sertifika verildiği belirtilmektedir.

2.3. Köln'de Türk Müziği Eğitimi Veren Özel Kuruluşlar ve Müzik Eğitimi Konusunda Görünümleri

Bu bölümde, araştırmanın üçüncü alt problemi olan "Köln'de Türk müzik eğitimi veren özel kuruluşlar ve müzik eğitimi konusunda görünümleri nasıldır?" sorusuna ait bulgular yer almaktadır. Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında, Köln'de Türk müzik eğitimi veren 4 özel kuruluş tespit edilmiştir. Bunlar:

- Mozaik Müzik Okulu

- Anadolu Sanat Merkezi (ASM) Müzik Okulu
- Köln Müzik Okulu
- Dostlar Saz Atölyesi

Eğitimci	Doğum Yeri ve Yılı	Eğitim Durumu	Mesleği	Uzmanlığı
G10	Sivas, 1971	Bursa Belediye Konservatuarı	Müziyen	Müziyen
G11	Nevşehir, 1970	Arif Sağ Müzik Okulu	Eğitimci	Bağlama Eğitimi
G12	Malatya, 1981	Lise	Müziyen	Bağlama Eğitimi
G13	Adana, 1956	---	İşletme Sahibi	Bağlama Eğitimi

Tablo 3: Köln'de Türk Müzik Eğitimi Veren Özel Kuruluşlarda Görev Yapan Eğitimcilerin Demografik Görünümleri

Tablo 3'de görüldüğü gibi Köln'de Türk müzik eğitimi veren özel kuruluşlarda görev yapan eğitimcilerden iki eğitimcinin müzik alanında eğitim aldığı diğer iki eğitimcinin ise müzik eğitiminin olmadığı gözlenmiştir. Eğitimcilerle yapılan görüşme sonucunda ulaşılan bulgular ise aşağıda aktarılmıştır:

2.3.1. Mozaik Müzik Okulu

Mozaik Müzik Okulu'nda Eğitimci olarak görev yapan G10 ile yapılan görüşmede:

Müzik eğitimi verilen grubunun 7-50 yaş aralığında olduğu,

- Ağırlıklı olarak Türk halk müziği eğitiminin yanı sıra gitar, keman ve şan eğitimi de verildiği,
- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda öğrencinin ilerleyebildiği seviyeye kadar çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin olduğu,
- Başlangıçta solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği dizileri ve makamlar üzerinde durulduğu,
- Eğitimcilerin kendisine ait olan ders notlarının yanında farklı metot ve kaynaklardan faydalandığı (Solfej eğitiminde Muammer Sun'a ait solfej kitabı, bağlama eğitiminde ise İrfan Kurt tarafından yazılan "Bağlamada Düzen ve Pozisyon" isimli kaynak),
- Öğrenci sayısının 80-100, eğitim sürecinin ise 1-1,5 yıl aralığında değiştiği,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı, zaman zaman da Türkiye'den getirildiği,
- Eğitim dilinin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- Derslere devam zorunluluğu olan eğitim-öğretim süreci sonunda isteyen öğrencilere sertifika verildiği belirtilmektedir.

2.3.2. Anadolu Sanat Merkezi (ASM) Müzik Okulu

Anadolu Sanat Merkezi'nde eğitimci olarak görev yapan G11 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 9-50 yaş aralığında olduğu,
- Ağırlıklı olarak Türk halk müziği eğitiminin yanı sıra talep edilmesi durumunda özellikle gitar olmak üzere başka çalgılara ait eğitimin de verildiği,

- Belli bir program dâhilinde çalışılmadığı, gelen profilin ihtiyaçları ve yetenekleri doğrultusunda öğrencinin ilerleyebildiği seviyeye kadar çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu,
- Başlangıçta 8 haftalık solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği dizileri ve makamları üzerinde durulduğu,
- Eğitimcilerin kendisine ait olan ders notlarının yanında farklı metot ve kaynaklardan faydalandığı,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Öğrenci sayısının 100-120, eğitim sürecinin ise 4-5 yıl aralığında değiştiği,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı, zaman zaman da Türkiye'den getirildiği,
- Eğitim esnasında kullanılan dilin Türkçe ve Almanca olduğu ve
- En az 3 yıl devam durumunda isteyen öğrencilere sertifika verildiği belirtilmektedir.

2.3.3. Köln Müzik Okulu

Köln Müzik Okulu'nda eğitimci olarak görev yapan G12 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 7-70 yaş aralığında olduğu,
- Ağırlıklı olarak Türk halk müziği eğitiminin yanında talep edilmesi durumunda özellikle gitar, keman ve piyano olmak üzere başka çalgılara ait eğitimin de verildiği,
- Belli bir program dâhilinde olmayıp, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda öğrencinin ilerleyebildiği seviyeye kadar çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu,
- Başlangıçta solfej eğitimiyle başlayıp, bağlama eğitimi sırasında özellikle Türk halk müziği dizileri ve makamları üzerinde durulduğu,
- Eğitimcilerin kendisine ait olan ders notlarının yanında farklı metot ve kaynaklardan da faydalandığı,
- Çoğu zaman çalışılan eserlere ait DVD, ses kayıtları, görüntüler, fotoğraflar vb. görsel ve işitsel materyallerin kullanıldığı,
- Öğrenci sayısının 300 civarında olduğu ve herhangi bir süre sınırının olmadığı,
- Çalgı temininin bireysel olarak sağlandığı, zaman zaman da Türkiye'den getirildiği,
- Eğitim esnasında kullanılan dilin Türkçe ve Almanca olduğu,
- Devam eden bütün öğrencilere sertifika verildiği belirtilmektedir.

2.3.4. Dostlar Saz Atölyesi

Dostlar Saz Atölyesi'nde eğitimci olarak görev yapan G13 ile yapılan görüşmede:

- Müzik eğitimi verilen grubunun 8-60 yaş aralığında olduğu,
- Ağırlıklı olarak Türk halk müziği eğitiminin yanında talep edilmesi durumunda özellikle gitar eğitiminin de verildiği,
- Belli bir program dâhilinde olmayıp, gelen profilin istek, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda öğrencinin ilerleyebildiği seviyeye kadar çalışıldığı,
- Özellikle kısa sap bağlama öğrenmek üzere taleplerin fazla olduğu,

- Bağlama eğitimi sırasında Türk halk müziği kuramları, dizileri ve makamlar üzerinde özellikle durulduğu,
- Eğitimcilerin kendisine ait olan ders notlarının yanında farklı metot ve kaynaklardan da faydalandığı (Sabri Uysal tarafından hazırlanan Temel Bağlama Metodu 1-2),
- Öğrenci sayısının 20 civarında olduğu ve herhangi bir süre sınırının olmadığı,
- Çalgı temininin kurumdan sağlandığı,
- Eğitim esnasında kullanılan dilin Türkçe olduğu ve
- Sertifika verilmediği belirtilmektedir.

Sonuç

Çalışma; Almanya'nın dördüncü, Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti'nin en büyük şehri olarak Türk müziği eğitimi veren kurumların daha fazla olması nedeniyle Köln şehrinde yapılmıştır. Çalışmada literatür taraması ve görüşmeler sonucunda ortaya çıkan tablonun çok iç açıcı olmadığı görülmektedir. Kuruluşların neredeyse yarısının ticari kaygılarla çalıştığı, eğitimcilerin büyük çoğunluğunun akademik ve sanatsal anlamda yeterli donanıma sahip olmadığı, eğitimin belli bir plan-program dahilinde yürütülmediği, tercih edilen Türk müziği çalgısının özellikle kısa sap bağlama ile sınırlı kalması ve kaynakların yeterli olmaması gibi olumsuz sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın olumlu sonuçları arasında ise özellikle görüşme yapılan kuruluşların tamamında kullanılan dilin başta Türkçe olmak üzere ihtiyaca göre Almanca olması ve yaş aralığının 7-80 olmasının dört kuşaktan da Türk halk müziğine ilginin hala canlı olmasıdır. Ortaya çıkan genel sonuçları alt problemlerin sırasına göre belirtmek gerekirse;

Birinci alt probleme ilişkin; Köln'de Türk müziği eğitimi veren resmi kuruluşlarda görev yapan eğitimcilerin üniversitelerin konu ile ilgili bölümlerinden mezun oldukları ancak, eğitim yöntemi açısından kurumsal olmaktan ziyade kişiye özgü yöntemlerin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin bu kuruluşlarda görüşme yapılan eğitimcilerden bazılarının metot kullandığı, bazılarının ise özellikle çalgı ve solfej eğitimi konusunda yazılı veya basılı bir metot kullanmayıp kendi ders notlarından veya kişisel birikimlerinden faydalandığı, Türk halk müziği nazariyatı ve solfej eğitimi konusunda ise yöntemleri farklı olmakla birlikte konuların öğretilmesi açısından ortak fikir içerisinde oldukları gözlenmiştir. Ayrıca, eğitim sürecinde tüm eğitimcilerin DVD, ses kayıtları, görüntüler gibi yardımcı araç kullanma konusunda ortak hareket ettikleri ve kuruluşların hepsinde sürecin sonunda sertifika verildiği gözlenmiştir.

İkinci alt probleme ilişkin; Köln'de Türk müziği eğitimi veren vakıf ve dernekler incelendiğinde, eğitimciler arasında akademik, formasyon ve eğitim yöntemi açısından farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplam altı eğitimciden üç eğitimcinin müzik alanında eğitim aldığı hatta bir eğitimcinin Doçent kadrosunda bir akademisyen olduğu, diğer üç eğitimcinin ise resmi bir müzik eğitiminin olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgulara bağlı olarak; bazı eğitimcilerin metot kullandığı, bazı eğitimcilerin ise kendi ders notlarından veya kişisel birikimlerinden faydalandığı dolayısıyla belli bir ortak program izlenmediği, Türk halk müziği bilgileri ve solfej eğitimi konusunda öğretim yöntemleri açısından farklılıklar olduğu, özellikle bağlama eğitiminde usta-çırak ilişkisine dayalı bir eğitimin devam ettiği belirlenmiştir. Ayrıca öğrenci grupları içerisinde yaş aralığı, eğitim ve ana dile hâkimiyet konusunda ciddi farklılıklar olduğu ve ihtiyaç halinde bu yönde çalışmalar yapıldığı, öğrenci sayılarında ve yardımcı araçların kullanılması hususunda ise önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Sadece bir kuruluştaki devam zorunluluğu olduğu ve sürecin sonunda sertifika verildiği diğerlerinde ise böyle bir uygulamanın olmadığı gözlenmiştir.

Üçüncü alt probleme ilişkin; Köln'de Türk Müziği eğitimi veren özel kuruluşlar incelendiğinde de ikinci alt problemde görüldüğü gibi eğitimciler arasında akademik, formasyon ve eğitim yöntemi açısından büyük farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplam dört eğitimciden ikisinin müzik eğitimi aldığı diğer iki eğitimcinin ise müzik eğitiminin olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgulara bağlı olarak; bazı eğitimcilerin metot kullandığı, bazı eğitimcilerin ise kendi ders notlarından veya kişisel birikimlerinden

faýdalandyđı dolayısıyla belli bir ortak program izlenmediği, Türk halk müziği bilgileri ve solfej eğitimi konusunda öğretim açısından farklılıklar olduğu, özellikle bağlama eğitiminde usta-çırak ilişkisine dayalı bir eğitimin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenci grupları içerisinde yaş aralığı, eğitim ve ana dile hâkimiyet konusunda ciddi farklılıklar olduğu ve ihtiyaç halinde bu yönde çalışmalar yapıldığı, öğrenci sayılarında ve yardımcı araçların kullanılması hususunda ise önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Diğerlerinden farklı bir sonuç olarak; Türk müziği eğitimi veren özel kuruluşlarda fiziki şartlar açısından olumsuzluk yaşayanlar olduğu belirlenmiştir. Bütün bunların yanında dört özel kuruluştan üçünün eğitim-öğretim süreci sonunda isteyen öğrencilere sertifika verdiği de belirlenmiştir.

Çalışmanın alt problemlerine göre ortaya konan sonuçlarda dikkat çekici olan; araştırma örneklemini çerçevesinde görüşme yapılan 13 kuruluştaki ilginin başta Türk halk müziği ve kısa sap bağlama eğitimi üzerine odaklanmış olmasıdır. Göç edenlerin çoğunun kırsal kesimden olması Türk halk müziğine ilginin daha fazla olması ile açıklanırken, kısa sap bağlamaya olan merakı ise Özdemir (2020) tarafından yapılan çalışmada da aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

Alevi müziği dinler kitlesinin artmasıyla ilgi odağı haline gelen unsurların başında bağlama düzeni ve kısa sap bağlama gelmektedir. Son dönemde pek çok çalışmaya konu olan Alevi müzik uyanışının (Dönmez, 2008) temel unsurlarından biri olan bağlama düzeni, özellikle Alevi türkülerinin icrası ile gündeme gelen kısa saplı formuyla adeta bir kimlik aracı haline gelmiştir. Büyük şehirlere göçün ve kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni sosyolojik yapıda, ritüel içeriğinde yer alan, başta müzik gibi unsurlar yeni ve daha genel icra ortamlarına taşınmıştır. Piyasaya sürülen albümler ve devamında gerçekleştirilen konserler bu sürecin temel unsurlarıdır. Müzisyenler albüm icralarında 'kısa sap bağlama'yı ve 'bağlama düzeni'ni model oluşturu bir estetik çerçevelemişlerdir (Şimşek, 2019: 101). Bu uyanış sürecinin dikkat çeken diğer bir unsuru ise genel dinleyiciye yayılan Alevi müziğinin çoğunlukla belirli bir bölgenin müzikal yapısını temsil ediyor olmasıdır. Türk halk müziğinde her ne kadar bozuk düzen/uzun sap bağlama ile deyiş icra eden Alevi sanatçı ve âşıklar olmuşsa da özellikle 1990'lı yıllardan sonra kısa sap bağlama ve bağlama düzeni de Alevi müziği ile özdeşleşmiştir. Günümüzde hem icrada hem de öğrenme aşamasında en çok tercih edilen tür haline gelen kısa sap bağlama düzeninin, Türkler/Türkmenler tarafından Anadolu'da uzun zamandan beri kullanıldığı bilinmektedir. Gerek Fethiyeli Ramazan Güngör'ün gerekse Âşık Veysel, Feyzullah Çınar, Musa Eroğlu (Şimşek, 2019: 102) ve yine Orta ve Doğu Anadolu'dan pek çok Alevi ozan, zakir ve dedelerin bu düzeni kullanmış olması, sürdürüle gelme kabulü ile kullanım tarihini geriye götürebilmektedir.

Öneriler

Almanya'da yaşayan üç milyon üzerindeki Türk nüfusunun öz kültürünü unutmaması, yabancılaşmaması ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması için bu tür çalışmaların teşvik edilmesi amacıyla temel olarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Türkiye ve Almanya'daki ilgili kuruluşlar arasında konuyla ilgili görüşmeler yoluyla mevcut sorunlar tartışılarak çözüm yolları aranabilir.
- Özellikle Türk kültürü ve Türk müziği eğitimi alanında akademisyen, uzman ve eğitimcilerin Almanya'da görev almaları konusunda teşvik edilmek üzere iki ülke arasında girişimlerde bulunulabilir.
- Almanya'da Türk müziği eğitimi veren kuruluşlarda ortak eğitim-öğretim programın ve belli bir standardın oluşması konusunda uzmanlar ile işbirliği sağlanabilir.
- Benzeri konuların akademik platformlarda ele alınarak çalışılması yoluyla sonuç ve önerileri yetkili kurum ve kuruluşlarla paylaşılabılır.
- Bu ve benzeri sorunların çözüm önerileriyle birlikte iki ülkenin devlet politikalarında ele alınması sağlanabilir.

Kaynakça

- Hintereder, P. (1997). Integration und sprache (Bütünleşme ve dil). *Deutschland Dergisi*, Frankfurt am Main: Franfurter Societäts-Gmbh.
- Nuruan, M. ve Kalaycı, A. R. (2007). *Almanya'da yaşayan Türklerin aile yapısı ve sorunları araştırması*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, E. (2020). Âşıklık geleneği, âşık müziği ve alevilik. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 194-215. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uhad/issue/54670/717518>
- Türkçe Sözlük* (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köln. *Vikipedi, Özgür Ansiklopedi* <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6ln> adresinden Erişim Tarihi: 23.01.2024, 17:55
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayınevi.
- Yücel, H. (2014). *Almanya'ya giden Türk işçileri ve müzik yaşamı*. [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. Haliç Üniversitesi

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Hamit ÖNAL

Diğer Yazarlar / Other Authors: Öğr. Gör. Yaşar SEÇKİN

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazarlar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkilerinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan etmişlerdir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu makale 2018 yılında yapılmış bir tezden üretilmiş olduğu için etik izin belgesi oluşturulmamıştır. Yazarlar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmişlerdir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlamış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE MUŞ MÜLKİ RÜŞDİYE MEKTEBİ

Muş Rusdiye School in The Ottoman Modernization Period

Doktora Mehmet Emin GENLİ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin, Türkiye. m.emingenli@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
11.10.2023

Kabul/Accepted
26.03.2024

Sayfa/ Page
52-69

Öz

Tanzimat Dönemi ile birlikte üzerinde en çok durulan ve düzenlenmeye çalışılan konulardan biri eğitim olmuştur. İlkokul düzeyinde bulunan sıbyan okulları ile üst düzey eğitim kurumları olan askeri okullar arasında bulunan boşluk, eğitim sisteminde ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu boşluğun kapatılması için üst düzey eğitim kurumu olan askeri okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla ortaöğretim düzeyinde rüşdiyeler açılmıştır. 1870 yılı itibarıyla taşrada rüşdiyelerin açılması çalışmaları hızlanmış ve bunun neticesinde vilayet, sancak ve kazalarda pek çok rüşdiye açılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun diğer vilayet, sancak ve kazalarında olduğu gibi Muş Sancağında da 1870 yılında bir rüşdiye mektebi açılmıştır. 1910 yılına kadar varlığını devam ettirebilen Muş Rüşdiye Mektebi, Maarif Nezaretinin almış olduğu kararla idadi mektebine dönüştürülmüştür. Bununla birlikte 1910 yılından itibaren Muş Sancağının Malazgird, Bulanık, Varto ve Sason kazalarında birer rüşdiye mektebi açılmıştır.

Bu makalede, Muş Rüşdiye Mektebinin açılış tarihi, mektep personeli (Birinci Muallim, İkinci Muallim, Üçüncü Muallim, Yazı Muallimi ve Hademe), öğrencileri, okutulan dersler, eğitim ve öğretim durumları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Bu makalenin hazırlanmasında; Devlet, Maarif ve Vilayet Salnameleri, Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri ve araştırma eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Muş, Eğitim, Rüşdiye, Ortaokul.

Abstract

Education was one of the most emphasized and regulated issues during the Tanzimat Period. The gap between the primary school level sıbyan schools and military schools, which were higher level educational institutions, caused serious problems in the education system. In order to close this gap, secondary schools were opened in order to train students for military schools, which were high-level educational institutions. As of 1870, efforts to open rüşdiyas in the provinces accelerated and as a result, many rüşdiyas were opened in provinces, sanjaks and kazas.

As in other provinces, sanjaks and accidents of the Ottoman Empire, a rüşdiye school was opened in 1870 in the Sanjak of Muş. Until 1910, the Muş Rüşdiye School, which continued its existence until 1910, was transformed into an idadi school with the decision taken by the Ministry Of Education. However, since 1910, one rüşdiye school each was opened in Malazgird, Bulanık, Varto and Sason towns of Muş Sanjak.

In this article, the opening date of Muş Rüşdiye Mektebi, the school staff (First Instructor, Second Instructor, Third Instructor, Writing Instructor and Janitor), students, courses taught, education and training conditions are examined in detail.

In the preparation of this article; State, Education and Provincial Salnamas, Prime Ministry Ottoman Archive documents and research works were utilized.

Keywords: Ottoman, Muş, Education, Rusdiye, Secondary School.

Atıf/Citation: Genli, M. E. (2024). Osmanlı modernleşme döneminde muş mülki rüşdiye mektebi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 9(17), 52-69.

Giriş

Geçmiş milattan önceye dayanan, tarih boyunca farklı uygarlıkların hâkimiyeti altında kalan ve farklı isimlerle anılan Muş, 16. yüzyılda Osmanlı Devletinin hâkimiyet alanına dahil olmuştur. Dahil olduğu süre içerisinde farklı vilayetlere bağlanmış olan Muş Sancağı, 19. yüzyılın son çeyreğinde Bitlis Vilayetine bağlanmış ve Cumhuriyet'e kadar bu durumunu korumuştur (Sayılan, 2007, s. 105).

Osmanlı Devletinin temel eğitim kurumları olan medrese ve sıbyan mektepleri, 18. yüzyıl öncesine kadar devletin ihtiyaç duyduğu kalifiyeli kişileri yetiştirmiştir. Lakin Osmanlı Devleti'nin belirtilen tarihlerde yapmış olduğu savaşlardan alınan yenilgiler neticesinde bazı değişimler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti, Batı'nın yöntemiyle modernleşmeyi etkinleştirmek ve aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve devlet kadrolarındaki değişimi daha yetkin kılmak istemiştir. Ancak Osmanlı Devletinin ilköğretim kademesinde bulunan mektepler (sıbyan mektepleri) ile yüksek öğretim kademesinde bulunan (askeri okullar) mektepler arasındaki eğitim-öğretim seviyesi dikkate alındığında büyük farklar olduğu anlaşılınca, iki okul arasında bir köprü görevi görececek olan ve adına "rüşdiye" denilen yeni bir okul oluşturulmuştur (Akyüz, 1999, s. 129).

II. Mahmud döneminde rüşdiye olarak adlandırılan okulların açılması için çalışmalar başlamış olup, bu dönemde Meclis-i Umur-ı Nafiaya rapor hazırlamak üzere talimat verilmiştir (Öztürk, 2008, s. 300). 1839 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia tarafından bu amaçla rapor hazırlanmış ve bu raporla birlikte rüşdiye isimli okulların açılması planlanmış ancak rüşdiye mektepleri planlandığı gibi açılmamıştır (Önder, 2012, 131). Planlanan bu okulların yerine devlete nitelikli personel yetiştirmek adına 1839'da Sultan Ahmet Camii'nde "Mekteb-i Maarif-i Adliye" isminde yeni bir okul açılmıştır (Altınova Şahin, 2018, s. 23-27).

Rüşdiye mektebi yerine açılmış olan Mekteb-i Maarif-i Adliye, devlete personel yetiştirirken modernleşmeye uzak kalmıştır. Bu durumun düzeltilmesi için, eğitim alanında reformları planlayıp rapor hazırlamak üzere 1845 yılında Meclis-i Muvakkat-ı Maarif kurulmuştur. Kurumun oluşturduğu raporlardan birinde rüşdiyeler yeniden ele alınmıştır (Demirel, 2002, s.73-74). 1847 yılında Mekâtib-i Umûmiye Müdürü, yapılan son çalışmalar kapsamında Davutpaşa'da sıbyan mekteplerinden birini rüşdiye mektebine dönüştürmüştür. Bu mektepte Hesab, Arapça, Coğrafya ve Farsça dersleri yeni usule göre tedris edilmiştir (Bilim, 1998, s.45). Davutpaşa'da açılan ilk örnekten sonra Ağa Camii, Üsküdar, Bayezid ve Tophane'de de benzer okullar açılmıştır (Yıldız, 2016, s. 52).

1869 Maarif Nizamnamesi ile birlikte rüşdiyeler için düzen oturmaya başlamıştır. Özellikle 1880 yılından sonra nizamnamenin eğitim alanına getirmiş olduğu yenilikler ve mekteplerin açılma usullerinin belirlenmiş olması üzerine Dersaadet dışında rüşdiyelerin açılması hız kazanmıştır. Ayrıca öğretim süresi ve okutulacak ders müfredatlarında da modern eğitim seviyesi yakalanmaya çalışılmıştır (Akyüz, 1999, s. 151-153). Erkek rüşdiye mekteplerinde eğitim süresi 4 yıl olarak düzenlenmiş ve okutulacak dersler şu şekilde açıklanmıştır: Ulum-u Diniye, Lisan-ı Osmani, İmla ve İnşa, (Tertib-i Cedit Üzere) Arapça ve Farsça, Defter Tutma Usulü, Tersim-i Hutüt, Hesab, Hendese, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Jimnastik ve okulun bulunduğu yerde en çok kullanılan lisan dersleridir. (Demirel, 2002, s. 51-53)

1. MUŞ RÜŞDİYE MEKTEBİ

Eğitim, Osmanlı'nın modernleşme ile birlikte yoğun çabaların sarf edildiği önemli konulardan biri olmuştur. Eğitimin modernleştirilmesi çalışmaları içerisinde ilk teşebbüs rüşdiyelerin açılması olmuştur. Aslında ibtidai mektepleri açılmadan rüşdiye mekteplerinin açılması, bir nevi işin ortasından başlanması anlamına gelmektedir. Osmanlı Devletinin diğer vilayet ve kazalarında olduğu gibi Muş Sancağında da bu durum okulun eğitim ve öğretimde ilerlemesine sekte vuran durumlardan biridir. Bu doğrultuda Muş Sancağında ibtidai mekteplerinden önce ortaöğretim derecesinde olan rüşdiye mektebi 1870 yılında açılmıştır (Yıldız, 2018, s. 1031). Fakat Muş'ta 1870 gibi erken bir tarihte rüşdiye mektebi açılması rağmen Muş Sancağına bağlı olan Sason, Varto, Malazgirt ve Bulanık kazalarında 1910 yılına kadar ortaöğretim düzeyinde bir okul açılmadığı tespit edilmiştir (BOA. DH. İD, No. 26, Gömlek No. 17). Çevreleriyle kıyaslandığında nüfus ve gelişmişlik yönünden geride kalmış olan Sason, Varto, Malazgirt ve Bulanık kazalarının, eğitim yönüyle bakıldığında da geride kaldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle nüfus ve gelişmişlik ile eğitimin doğru orantıda olduğu söylenebilir.

1.1. Muş Mülki Rüşdiye Mektebinin Tarihçesi

Çalışmamızın konusu olan Muş Mülki Rüşdiye Mektebi, modern bir eğitim ve öğretim kurumu olarak bölgenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Anadolu'nun ücra yerlerinden biri olan Muş, Dersaadete uzak olmasından dolayı Osmanlı eğitim tarih alan yazımına katkı sağlamanın yanında, eğitim alanında ilginç verileri de göz önüne sermektedir. Burada rüşdiye mektebinin açılmasındaki en büyük etkenlerden biri bölgenin etkin ve dini unsurları olduğunu söyleyebiliriz. Zira bahsedilen bölge, Ermenilerin varlığından dolayı yabancı devletlerin odak noktası olmuştur. Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin etkisini kırmak adına burada bir rüşdiye mektebinin kurulmasına onay vermiştir. Bu kapsamda taşrada modern anlamda okulların açılması ile birlikte Muş'ta da bir rüşdiye mektebi açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda, 1862 yılında Muş kaymakamı bir rüşdiye mektebinin açılması için çalışmalara başlamış olup, aynı yılda Bitlis merkez sancağına yönelik yazmış olduğu yazıda, masrafları ahali tarafından karşılanmak üzere bir rüşdiye inşa etmek için izin istemiştir (BOA. MVL, No. 640, Gömlek No. 38). Ancak arşiv araştırmalarında belirtilen tarihlerde Muş'ta bir rüşdiye mektebinin açıldığına dair bir veriye ulaşılamamıştır. Bu nedenle Muş kaymakamının girişimlerinin sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır. Muş kaymakamının girişimleri başarısız olmasına rağmen eğitimin gelişmesi adına ortaya koyduğu çaba takdire şayandır.

Muş Rüşdiye Mektebinin eğitim öğretime başladığı tarihle ilgili net bilgi elde edeceğimiz iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri Devlet Salnameleri iken diğeri Maarif Salnameleridir. Ancak bu iki resmi kaynaktaki bulunan bilgiler de çoğu zaman birbiriyle uyuşmamaktadır (BOA. MF. İBT, No. 441, Gömlek No. 18). Bu kaynaklar temele alınarak yapılan incelemede; 1901-1902 yılına ait maarif salnamelerine göre Muş Rüşdiye Mektebi 1870/1871 yılında açıldığı açıklanmıştır (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye H. 1318/1900, s. 1172-1173; H. 1319/1901, s. 460-461). Ancak Maarif Salnameleri incelenmeye devam edildiğinde, Maarif Salnameleri kayıtlarında bulunan bilgilerin de birbirleriyle uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1904 Maarif Salnamesi kayıtlarında mektebin açılış tarihi 1880/1881 olarak açıklanmıştır (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye H. 1321/1903, s. 400). Ancak mektebin açılış tarihi bu şekilde açıklanmış ise de bunun sehven yazıldığı arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır. 1871 yılına ait devlet salnamesi kayıtlarında ise Muş Rüşdiyesine ait kayıtlar tespit edilememiştir (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye H. 1288/1871, s. 146). Salnamelerin bir yıl önceki bilgileri yayınladığı düşünülürse mektebin 1870 yılında açıldığı söylenebilir.

Ahalinin yardımları ile inşa edilen Muş Rüşdiye Mektebi, iki kat olarak inşa edilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 1010, Gömlek No. 30). Mektep binasının alt katında bulunan toplam 11 dükkân oduncu, semerci, berber, bakkal ve eczane olarak kiraya verilirken mektebin üst katında iki muallim odası, salon, dershane ve abdesthane olmak üzere toplam 5 bölüm bulunmaktadır (BOA. MF. MKT, No. 597, Gömlek No. 10). Mektebin altına inşa edilmiş olan dükkânlar mektebe gelir sağlamaktadır. Rüşdiye mektebinin altına dükkân inşa edilmesinin eğitim adına bazı faydaları olduğu söylenebilir. Nitekim mali açıdan merkeze olan bağımlılığı azaltma ve merkeze karşı biraz olsun inisiyatif alabilme rahatlığı verdiği açıktır. Çünkü buradan gelen gelirlerle muallimlerin maaşları karşılanabilir, bevvab maaşı verilebilir ve okulun sair masrafları karşılanabilmektedir. Devletin içinde bulunduğu finansal sıkıntılar göz önüne alındığında bu durumun bir okul için hayati önem taşıdığı söylenebilir.

Ancak bu açılmış olan dükkânların maarif namına kullanılmadığı mektep muallimi Hacı Tevfik Efendi'nin 29 Ekim 1901 tarihinde yazmış olduğu rapordan anlaşılmaktadır. Raporda; Her ne kadar rüşdiye binası altında inşa edilmiş olan bu dükkânların kullanımını maarife ait olsa da, bu dükkânlar bazı şahıslar tarafından resmi belgeleri olmadan kullanıldığı açıklanmıştır. Raporun devamında Hacı Tevfik Efendi, söz konusu dükkânların bu şahıslardan alınarak tekrardan maarif adına kullanılması için girişimlerde bulunulması gerektiğini de dile getirmiştir (BOA. MF. MKT, No. 597, Gömlek No. 10). Yine 1907 yılında, mezkur dükkânlar, maarif dışında Belediye tarafından kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 1010, Gömlek No. 30). Rapordan ve diğer arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere, maarif namına inşa edilmiş olan dükkânların maarif dışında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1870 yılında açıldığı tespit edilen Muş Rüşdiye Mektebi binası zamanla ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. 1902 yılına gelindiğinde mektep binasının tamirata ihtiyacı olmuştur. Okul binasının tamiratına dair ilk yazışmalar Bitlis Maarif Müdürlüğü tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu amaçla

binanın tamiratı için düzenlenmiş olan keşif evrakları Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Ancak Maarif Nezareti keşif evraklarında eksiklikler tespit etmiş ve bu eksikliklerin giderilmesi için keşif evraklarını iade etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 671, Gömlek No. 81). Bunun üzerine Bitlis Maarif Müdürlüğü keşif evraklarındaki eksiklikleri gidermiş ve inşaat mevsimi geçmeden bir an evvel tamirata izin verilmesini talep etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 672, Gömlek No. 9; BOA. MF. MKT, No. 754, Gömlek No. 3). Son düzenlenen keşif evraklarına göre Maarif Nezareti, mektep binasının tamir edilmesi için 1.071 kuruş gönderilmesini kabul etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 754, Gömlek No. 3). Ancak Bitlis Maarif Müdürlüğü, Maarif Nezareti tarafından gönderilmiş olan 1071 kuruşun tamirat için yeterli olmayacağını, yapılan keşfe göre yaklaşık 3.100 kuruşun tamirat için yeterli olacağını ve bu nedenle belirtilen miktarın gönderilmesini talep etmiştir. Son gönderilen yazıya istinaden Maarif Nezareti, Bitlis Maarif Müdürlüğünün talebini kabul etmiş ve 3.100 kuruşu göndermiştir (BOA. MF. MKT, No. 809, Gömlek No. 16).

1.2. Mektebin Eğitim Kadrosu

Açıldığı zaman İkinci Muallim (muallim-i sani) ile eğitim-öğretime başlayan Muş Rüşdiyesi, mektep gelişimine bağlı olarak, Birinci Muallim (muallim-i evvel), İkinci Muallim (muallim-i sani), Üçüncü Muallim, (muallim-i salis) ve Yazı Öğretmeni (hüs-n-i hat) tarafından idare edilmiştir. Mektep ilk kurulduğundan 1893 yılına kadar ikinci muallim ile idare edilmiştir. İbtidai mekteplerinin açılması ile birlikte rüşdiye mektebinin öğrenci sayısı da artmaya başlayınca 1893 yılına gelindiğinde birinci muallim olarak Zileli Mustafa Sırrı Efendi tayin edilmiştir. Ancak birinci muallimin maaşının ödenmesi için Siird Rüşdiye Mektebi ve Muş Rüşdiye Mektebinin ikinci muallimlikleri kaldırılarak, bu muallimliklerin maaşı Mustafa Sırrı Efendi'ye verilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 168, Gömlek No. 77). 1895 yılına gelindiğinde Muş Rüşdiye Mektebinin derecesi yükseltilerek ikinci derecede bulunan rüşdiyeler arasına alınmış ve birinci muallim kadrosu için 550 kuruş maaş belirlenmiştir (BOA. MF. MKT, No. 349, Gömlek No. 21). Buradan da anlaşıldığı üzere, finansal açıdan zayıflık, Osmanlı modern eğitimi için en önemli sorunun başında geldiği söylenebilir. Eğitim alanında yapılan reformun başarıya ulaşması için birincil öncelik olarak finansal açıdan sağlam gelir kaynaklarının olmasına bağlı olduğu açıktır. Osmanlı Devleti, eğitime yeterli miktarda para aktaramadığından farklı yerlerde bulunan muallimlikleri kapatarak buradan elde edilen geliri başka bir yere aktararak çözmeye çalıştığı görülmektedir.

Nitekim daha sonraki yazışmalarda bu durumun doğru bir uygulama olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü 1893 yılında mektebe bir birinci muallim tayin edilmesi için mektebin ikinci muallimliği kaldırılmış ise de 1896 yılında mektebin talebe sayısı artmış ve bu talebelerin yalnızca birinci muallim ile idare edilmesi zor olduğundan rüşdiye programının daha sağlıklı bir şekilde uygulanması adına Muş Mutasarrıflığı tarafından Maarif Nezaretine yazılan yazı ile bir ikinci muallimin tayin edilmesi talep edilmiştir. Birinci muallimin tayin edilmesi için kapatılmış olan ikinci muallimlik öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Neticede gönderilmiş olan yazıyı değerlendiren Rüşdiye İdaresi, 200 kuruş maaşla bir ikinci öğretmenin tayin edilmesini uygun bulmuştur. Seçilecek olan muallimin imtihan evraklarının onaylanması için Maarif Nezaretine gönderilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT, No. 308, Gömlek No. 34).

Muş Rüşdiye Mektebinin mevcut öğrenci sayısı artmaya devam edince birinci muallim ve İkinci muallimin dışında bir üçüncü öğretmene ihtiyaç olmuştur. Zamanla gelişen ve büyüyen mektebin ihtiyacını karşılamak adına Muş İdare Meclisi tarafından Maarif Nezaretine yazılan yazı ile mevcut durum dile getirilmiştir. Yazıda, Muş Rüşdiye Mektebinin 4 sınıftan ibaret olduğunu, mevcut talebesinin 90'ı aştığını, her sınıfın günde 3 ders gördüğünü, birinci muallim ve ikinci muallimin bütün çabasına rağmen talebelerin ve derslerin çok olmasından kaynaklı istenilen şekilde eğitim-öğretim yapılamadığı açıklanmıştır. Yazının devamında padişahın iradesi ile rüşdiye mekteplerinde ibtidai muallimleri için birer sınıf açılacağı açıklanmıştır. Bu nedenlerle eğitimin ve öğretimin hakkıyla yapılarak daha da ilerlemesi için üçüncü muallime ihtiyaç olduğu açıklanmış olup, taleplerinin kabul edilerek üçüncü muallimin mektepte görevlendirilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT, No. 491, Gömlek No. 47).

Daha önce yukarıda ifade edildiği gibi Muş Rüşdiye Mektebine birinci muallim tayin edilmesi için Siird Rüşdiye Mektebinin ikinci muallimliği kaldırılmıştı. Yine Muş Rüşdiye Mektebine üçüncü muallimin tayin edilmesi için bu defa da Bitlis Rüşdiye Mektebinin üçüncü muallimliği kaldırılmıştır. Bu yanlış

uygulamanın ilerleyen yıllara rağmen uygulanmaya devam ettiğini görmekteyiz. Kapatılan ikinci muallimlik tahsisatı Muş Rüşdiye Mektebine nakledilmiş ve 150 kuruş maaşla üçüncü muallimin tayin edilmesi Meclis-i Kebir-i Maarifçe uygun görülmüştür (BOA. MF. MKT, No. 491, Gömlek No. 47). Rüşdiye İdaresinin bu şekilde davranmasının en büyük nedeninin halen devam eden finansal sorunlar olduğu söylenebilir.

Mektep ilk açıldığı yıllarda ikinci muallim ile idare edilmekte olup, bu tarihteki muallimi ise Hacı Tayyip Efendi olarak açıklanmıştır (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye H. 1288/1871, s. 146; Erzurum Vilayet Salnamesi, H. 1288/1871, s.134). 1872 yılında Tayyip Efendi istifa edince yerine Abdurrahman Efendi tayin edilmiştir. Abdurrahman Efendi'nin evrakları onaylanmak üzere Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Maarif Nezareti tarafından bu durum uygun görülmüş ve Abdurrahman Efendi'nin muallimliği onaylanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 3, Gömlek No. 77). 1888 yılına gelindiğinde mektebin ikinci muallimliğini Mehmet Efendi yerine getirmektedir (Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1305, s. 249). 1892 yılında ise mektep ikinci muallimliğini Mehmet Zeki Efendi yerine getirirken 1893 yılında mektebin ikinci muallimlik kadrosu kaldırılınca (BOA. MF. MKT, No. 168, Gömlek No. 77) Mehmet Zeki Efendi'nin görevine son verilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 173, Gömlek No. 1).

Yukarıda izah edildiği gibi mektebin öğrenci sayısı artış gösterince mektebe ikinci muallimlik kadrosu yeniden ihdas edilmiş ve 1898 yılında mektebin ikinci muallimlik kadrosunda Kamil Efendi'nin tayin olduğu görülmüştür (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye H. 1316/1898, s. 948; Salname-i Vilayet-i Bitlis H. 1316/1898, s. 187). İlim ve fazilet sahibi olan Kamil Efendi, kendisine verilmiş olan eğitim ve öğretim işlerinde olağanüstü bir çaba sergilediği açıklanmıştır. Bu çabayı gören Bitlis Vilayet İdaresi, Kamil Efendi'nin göstermiş olduğu çabalar ve eğitim-öğretim için harcayacağı çabayı daha da artırmak amacıyla üçüncü rütbeden bir kıta mecidi nişanı verilmesini talep etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 413, Gömlek No. 61). Ancak arşiv kayıtlarında Kamil Efendi'nin 1901 yılında istifa ettiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Kamil Efendi'nin yerine ikinci muallimliğe Süfla İbtidai Mektebi muallimi Yakup Efendi seçilmiştir. Yakup Efendi, 25 Nisan 1900 tarihinde görevinin başında olmuştur (BOA. MF. MKT, No. 584, Gömlek No. 33). Ancak 1906 yılında Yakup Efendi'nin ikinci muallimlik görevinin yanında kasabada asaleten imamlık görevini de yürüttüğünü ve bir süredir bu iki işi beraber yaptığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine dönemin birinci muallimi olan Mahmut Kamil Efendi, kendisini uyarı ve muallimlik görevi dışında hiçbir asli görevi yapamayacağını ve bunun kabul edilemeyeceğini kendisine bildirmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti, bu durumun tahkik edilerek sonucunun kendilerine bildirilmesini istemiştir (BOA. MF. MKT, No. 964, Gömlek No. 73).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Muş Rüşdiyesi ilk açıldığı yıllardan 1893 yılına kadar ikinci muallimlik ile idare edilen mekteplerden biri olmuştur. Ancak talebe sayısının artışına bağlı olarak mektebe 1893 yılından itibaren birinci muallimlik ihdas edilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 329, Gömlek No. 11). Fakat hemen bir birinci muallim bulunamadığı için bu görevi vekâleten Aziz Efendi yerine getirmiştir (BOA. MF. MKT, No. 173, Gömlek No. 1). Yapılan incelemede Osmanlı modern eğitimi için finans sorunundan sonra ikinci en önemli sorunun öğretmen bulma meselesi olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çoğu zaman paradoksal bir biçimde geleneksel eğitim almış olan kişiler vekil öğretmen olarak tayin edilmişlerdir. Yeni sistemle açılmış olan okullar geleneksel sisteme karşı bir alternatif olarak sunulurken, öğretmen eksikliğinden kaynaklı, yeni sisteme karşı olan medrese çıkışlı geleneksel eğitim almış hocaların yeni okullarda görevlendirilmeleri ciddi bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Neticede, mektebe ilk defa, modern eğitim almış bir öğretmen 15 Mayıs 1893 tarihinde birinci muallim olarak Mustafa Sırrı Efendi göreve başlamıştır. Mektebe birinci muallim olarak bir öğretmen atanınca vekâleten görev yapan Aziz Efendi'nin görevine son verilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 329, Gömlek No. 11).

Darümuallimin mezunu Mustafa Sırrı Efendi birinci muallimlik görevine başladıktan sonra mektepte eğitim-öğretimde bariz bir şekilde ilerleme kaydedilmiş olduğundan Muş Mutasarrıflığının talebiyle Müderrislik Rûus-u Hümayun derecesiyle ödüllendirilmek istenmiştir. Bu durum Bitlis Maarif Müdürlüğü tarafından Maarif Nezaretine bildirilmiştir. Ancak Maarif Nezareti, muallimin henüz 3 yıldır görevde olması gerekçesiyle bu ödüllendirmeyi yerinde bulmamıştır (BOA. MF. MKT, No. 329, Gömlek No. 11).

Arşiv kayıtları incelendiğinde, rüşdiye mektebinde muallimlerin özlük hakları ile ilgili bazı durumların yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumlar incelendiğinde muallimlerin bu dönemlerde ne gibi sorunlarla karşılaşmış olduğu günümüze ulaşmaktadır. Nitekim Muş ile Dersaadet'in en çok karşı karşıya kaldığı konulardan biri de muallim maaşlarının azlığı olmuştur. Devlet tarafından muallime verilen maaşların azlığı, Muş ile Maarif Nezareti arasında yazılan mazbatalardan anlaşılmaktadır. 1890'lı yıllarda memurların mevcut maaşlarla geçinemediği aşağıda aktarılan arşiv kaydından da anlaşılmaktadır. Nitekim 1896 yılında Muş Mutasarrıflığı Mustafa Sırrı Efendi'nin maaşının artırılması için talepte bulunmuştur. Mustafa Sırrı Efendi'nin maaşının artırılması için yapılan talepte; Mustafa Sırrı Efendi'nin ailesini geçindirebilecek bir maaşının olmadığını, kendisinin ve ailesinin perişan olduğunu, göreve başladığından beri talebelerin eğitimini ders programına göre verdiğini, mektebi bir düzene koyduğunu gerekçesiyle maaşının 700 kuruşa çıkarılması talep edilmiştir. Ancak Maarif Nezareti, mali nedenlerden dolayı Mustafa Sırrı Efendi'nin maaşına zam yapılamayacağını ancak daha sonra mali sorunların azalması veya maaş karşılığının bulunması halinde maaşının 550 kuruşa artırılacağı açıklanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 349, Gömlek No. 21). Yine bu konuda 1888 yılında muallim-i sani Mehmed Efendi'nin bir buçuk yıldır maaşını alamadığını, maaşını almak için yaptığı girişimlerin sonuçsuz kaldığı açıklanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 101, Gömlek No. 46). 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'da devlet memurları arasında en düşük maaşı eğitim personelinin aldığı anlaşılmaktadır. Eğitimdeki tüm modernleşme çabalarına rağmen devlet tarafından eğitime yeterli derecede kaynak ayrılmadığı, ayrıca 1890'larda muallim maaşları daha da azaltılmış ve alım güçleri daha da zayıflatılarak mağdur edilmişlerdir (Somel, 2015, s. 180-181).

1902 yılında, Bitlis Rüşdiyesi birinci muallimi Tevfik Efendi ile Muş Rüşdiyesi birinci muallimi Mustafa Sırrı Efendi becayiş talebinde bulunmuşlardır ancak becayiş talepleri Maarif Nezareti tarafından reddedilmiştir (BOA. MF. İBT, No. 119, Gömlek No. 117). Talebi reddedilen Mustafa Sırrı Efendi yeniden 12 Ağustos 1903 (30 Temmuz 1319) tarihinde Maarif Nezaretine göndermiş olduğu dilekçe ile Bitlis Rüşdiyesine tayin talebinde bulunmuştur. Bu esnada 10 Ağustos 1903 (28 Temmuz 1319) tarihinde Tevfik Efendi'nin vefat ettiği anlaşılmış Bitlis Rüşdiye Mektebi birinci muallimlik kadrosu boşaldığından Mustafa Sırrı Efendi'nin talebi kabul edilmiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif, 26 Ekim 1903 (13 Teşrinievvel 1319) tarihli kararıyla Mustafa Sırrı Efendi'nin tayinini onaylamıştır. Mustafa Sırrı Efendi, 7 Nisan 1904 (25 Mart 1320) tarihinde Bitlis Rüşdiye Mektebinde işe başlamıştır (BOA. MF. İBT, No. 161, Gömlek No. 5).

Birinci muallim Mustafa Sırrı Efendi Bitlis Rüşdiye Mektebine tayin olmasıyla birlikte mektebin birinci muallimlik kadrosu boşalmıştır. Bunun üzerine 1904 yılında Muş Mutasarrıflığı, mektepte ikinci muallimlik görevinde bulunan Yakup Efendi'nin birinci muallim olarak tayin edilmesini Maarif Nezaretinden istemiştir. Ancak Maarif Nezareti, birinci muallimlik kadrosunun yalnızca Darümuallimin mektebinden mezun olmuş olan birine verilebileceğini açıkladıktan sonra talebi reddetmiştir. Bunun üzerine birinci muallimlik kadrosu yeniden vekâleten yürütülmeye başlanmıştır. Bitlis Vilayeti tarafından mektebe vekâleten görevlendirilen kişi ise Bitlis âlimlerinden olan Mustafa Asım Efendi olmuştur (BOA. MF. MKT, No. 762, Gömlek No. 72). Burada da geleneksel eğitim almış birinin modernleşmeye çalışılan eğitim kurumunda ders verilmesi için görevlendirildiği görülmektedir.

Vekâleten idare edilen Muş Rüşdiyesi birinci muallimliğine Mehmet (Hilmi) Efendi görevlendirilmiştir. Ancak Mehmet Efendi'nin göreve başladığı tarih bilinmemektedir. Devletin çeşitli vilayetlerinde 11 yıldan fazla görev almış olan Mehmet Efendi, Muş'un su ve havasından dolayı ailesiyle birlikte sağlık sorunları başlayınca, Sivas Vilayetinde bulunan Nıksar Rüşdiyesine tayin edilmeyi talep etmiştir. Talep üzerine Maarif Nezareti, Mehmet Efendi'nin 400 kuruş maaşla Nıksar Rüşdiye Mektebine tayin olmayı kabul etmesi halinde tayin talebinin kabul edilebileceğinin Mehmet Efendi'den sorulmasını istemiştir. Maarif Nezaretinin cevabi yazısı kendisine ulaştırılmış olan Mehmet Efendi, Muş'ta 550 kuruş maaşla görev yaptığını, 400 kuruş maaşın kendisi ve ailesinin geçimine yetmeyeceğini ve bu nedenle ailesiyle birlikte mağduriyet yaşayacağını belirterek mevcut maaşla tayin olmayı yeniden talep etmiştir. Ancak Maarif Nezareti, Mehmet Efendi'nin maaşında yapılacak değişikliği kabul etmemesi nedeniyle talebi reddetmiştir (BOA. MF. MKT, No. 832, Gömlek No. 42). Talebi reddedilen Mehmet Efendi, Tokat Sancağının Zile Rüşdiyesi muallimi Galip Efendi ile becayiş yoluyla yer değiştirmek istemiştir ancak bu talep de Maarif Nezareti tarafından reddedilmiştir (BOA. MF. İBT, No. 152, Gömlek No. 54).

Görüldüğü üzere, zaten en düşük memur maaşı alan muallimlerden tayin talebinin kabul edilebilmesi karşılığında maaşının azaltılması istenmiştir.

Mehmet Efendi'nin tayin talebinde bulunduğu zamanlarda, Trabzon Vilayetinin Sürmene kazasında ise birinci muallim Mahmut Kamil Efendi'nin olayı vuku bulmaktadır. Sürmene Mutasarrıflığı, birinci muallim Mahmut Kamil Efendi hakkında alınan şikâyetler üzerine görev yerinin birçok defa değiştirildiğini ve en sonunda Sürmene Rüşdiye Mektebine tayin edildiğini, ancak burada da eğitim-öğretim işleriyle ilgilenmek yerine diğer muallimlerle çatışma yaşayarak eğitim-öğretimin aksamasına neden olduğunu Trabzon Maarif Müdürlüğüne bildirmiştir. Bunun üzerine Trabzon Maarif Müdürlüğü bu durumu Maarif Nezaretine bildirerek, Mahmut Kamil Efendi'nin şikâyetler üzerine vilayet dâhilinde 6-7 farklı yere tayin edildiğini ancak şikâyetlerin peyderpey devam etmesi nedeniyle ya birinci muallimin görevine son verilmesini veyahut başka bir mahale tayin edilmesini talep etmiştir. Maarif Nezareti, Mahmut Kamil Efendi'nin Darülmualim-i Rüşdiyeden mezun olması nedeniyle azledilmesinin uygun olmayacağını ancak başka bir vilayete tayin edilmesini uygun bulmuştur (BOA. MF. MKT, No. 887, Gömlek No. 32). Bunun üzerine Meclis-i Kebir-i Maarif, ısrarla tayin talebinde bulunan Mehmet Efendi ile Mahmut Kamil Efendi'nin yer değiştirmesine (BOA. MF. İBT, No. 165, Gömlek No. 78) karar vermiştir. Bu karar üzerine Mehmet Efendi, 10 Aralık 1905 tarihinde Sürmene Rüşdiye Mektebinde göreve başlamıştır (BOA. MF. MKT, No. 887, Gömlek No. 32).

2 Ocak 1906 tarihinde Muş Rüşdiye Mektebinde göreve başlayan Mahmut Kamil Efendi (BOA. MF. MKT, No. 887, Gömlek No. 32), göreve başladıktan kısa süre sonra eğitim-öğretim işleriyle uğraşmak yerine maaş senetleri onaylama işinin neden kendisinden alındığı ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu durumu Muş Mutasarrıflığından sormuş ve kendisine cevaben Bitlis Maarif Müdürlüğü'nün Ziraat Bankasına 18 Ağustos 1906 tarihinde verdiği emirle mutemetlik görevinin ikinci muallim olan Yakup Efendi'ye verildiği açıklanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 961, Gömlek No. 62). Bunun üzerine Mahmut Kamil Efendi, mutemetlik işlemlerinin birinci muallimlerin görevlerinden biri olduğu gerekçesiyle bu durumu Maarif Nezaretine bildirince Maarif Muhasebe Şubesi, Bitlis Maarif Müdürlüğünden durumun araştırılmasını ve kendilerine bilgi verilmesi emrini vermiştir. Bitlis Maarif Müdürlüğü yaptığı araştırma neticesinde, Mahmut Kamil Efendi'nin Muş'ta göreve başladığı andan itibaren diğer muallimlerle çatışma haline girdiğini ve ibtidai muallimlerinin maaşlarını zamanında ödemediği gerekçesiyle mutemetlik işlemlerinin kendisinden alındığını Maarif Nezaretine açıklamıştır (BOA. MF. MKT, No. 961, Gömlek No. 62). Mahmut Kamil Efendi'nin Trabzon'daki uygunsuz hareketlerini, Muş Rüşdiye Mektebinde de devam ettirdiği görülmektedir.

Mahmut Kamil Efendi, 5 Kasım 1906 tarihinde tayin istemiş fakat Kamil Efendi'nin sınıfına uygun açık rüşdiye birinci muallimlik bulunmadığından naklinin yapılamayacağı bildirilmiştir (BOA. MF. İBT, No. 182, Gömlek No. 106). Fakat tayin talebi reddedilen Mahmut Kamil Efendi, 27 Kasım 1906 tarihinde yeniden tayin dilekçesi yazmış ve Maarif Nezaretine göndermiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti, 500 kuruş maaşla birinci muallim olarak Cizre Rüşdiye Mektebine tayin etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 939, Gömlek No. 59).

Aynı tarihlerde Bayezid Rüşdiyesi muallimi Mehmet Feyzullah Efendi, Erzurum'un havası ve suyundan hastalandığını, daha ılıman bir yer olan Sivas Vilayeti dâhilinde bulunan rüşdiye mekteplerinden birine tayin olmayı istediğini Maarif Nezaretine bildirmiştir (BOA. MF. MKT, No. 1020, Gömlek No. 29; BOA. MF. İBT, No. 192, Gömlek No. 30). Ayrıca Mehmet Feyzullah Efendi, hastalandığına dair doktor raporu almış ve bu raporu Maarif Nezaretine yazmış olduğu dilekçeye eklemiştir. Ancak Maarif Nezareti, Sivas'ta münhal bulunan bir birinci muallimlik bulunmadığı gerekçesiyle kendisini 500 kuruş maaşla Muş Rüşdiyesine tayin etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 1020, Gömlek No. 29).

Muş gibi Dersaadete uzak, coğrafi ve iklimi zor olan bölgelere muallim bulmak oldukça zor olmuştur. Genel itibarıyla bu zorlu bölgeler ya tercih edilmemiş ya da tayin edilmiş olan muallimler başka bölgelere tayin edilmeyi talep etmişlerdir. Nitekim Muş Rüşdiye Mektebi, Dersaadete uzak olması nedeniyle Maarif Nezareti tarafından görevlendirilen birinci muallimler daha göreve başlamadan başka yere tayin olmayı talep etmişlerdir. Şöyle ki, Mehmet Feyzullah Efendi'nin mektepten hangi tarihte ayrıldığı tespit edilememekle birlikte, yerine Darülmualimin Rüşdiye mezunu Mehmet Müştak Efendi görevlendirilmiştir. Ancak Müştak Efendi, henüz Muş Rüşdiye Mektebinde göreve başlamadan Erzurum'da bulunan Hıms Rüşdiyesine tayin olmayı talep etmiştir (BOA. MF. İBT, No. 201, Gömlek

No. 23). Muhtemelen Müştak Efendi'nin tayin talebi kabul edilmiştir. Çünkü aynı yılda Muş Rüşdiye Mektebine İsmail Hakkı Efendi birinci muallim olarak görevlendirilmiştir. Yine İsmail Hakkı Efendi de henüz işe başlamadan Malkara'da bulunan rüşdiye mektebine tayin olmuştur (BOA. MF. MKT, No. 1083, Gömlek No. 24). Benzer şekilde birinci muallim olarak görevlendirilen Mehmet Efendi, hastalığından dolayı görev yerine gidemeyeceğini belirterek istifa etmiş ve Muş Rüşdiye Mektebi birinci muallimlik kadrosu münhal kalmaya devam etmiştir (BOA. MF. MKT, No. 1034, Gömlek No. 49).

Muş Rüşdiye Mektebine görevlendirilen birinci muallimler göreve başlamayınca Selanik'te bulunan Temurhisar Rüşdiyesi birinci muallimi Ali Efendi bu göreve tayin olmayı talep etmiştir. Talep üzerine Maarif Nezareti Ali Efendi'nin talebini kabul etmiş ve gerekli işlemler tamamlandıktan sonra Ali Efendi Muş Rüşdiyesinde birinci muallim olarak görevine başlamıştır (BOA. MF. MKT, No. 1137, Gömlek No. 28).

Yukarıda belirtildiği üzere, mektebin öğrenci sayısı artınca muallim sayısı da artırılmaya çalışılmıştır. Mektebin öğrenci sayısı 90'ı aşınca mektebe üçüncü muallimin atanması için girişimlerde bulunulmuştur. Yine mali sorunlardan dolayı "pratik bir yol!" bulmaya çalışan Maarif Nezareti, Bitlis Rüşdiye Mektebinin öğrenci sayısının az olması nedeniyle mektebin üçüncü muallimlik kadrosunu kaldırmış ve buradan elde edilen tahsisatı Muş Rüşdiye Mektebine nakletmiştir. Nakil üzerine elde edilmiş olan 150 kuruşla, medrese tahsilli Mehmet Hamdi Efendi üçüncü muallim olarak mektebe tayin edilmiştir. Bitlis Maarif Müdürlüğü tarafından Mehmet Hamdi Efendi'nin evrakları onaylanmak üzere Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti Hamdi Efendi'nin muallimliğini onaylamıştır (BOA. MF. MKT, No. 491, Gömlek No. 47). Göreve başladıktan iki yıl sonra Hamdi Efendi'nin uhdesine Hat Muallimliği de verilmiştir. Bunun üzerine, Maarif Nezareti tarafından Hamdi Efendi'nin Rika Hattı numunesinin gönderilmesi istenmiştir (BOA. MF. İBT, No. 117, Gömlek No. 134). Muallim azlığından dolayı göreve gelen muallimlere birden fazla görev verildiği anlaşılmaktadır.

Mektep, aktif olduğu sürede Birinci Muallim, İkinci Muallim ve Üçüncü Muallim ile eğitim-öğretime devam etmiştir. Bu muallimlerin yanında mektebe öğrencilerin yazı derslerini tedris edecek yazı muallimleri de tayin edilmiştir. Mektebin ilk tespit edilen yazı muallimi 1874 yılında 90 kuruş maaşla görevinin başında olan İzzet Efendi'dir (BOA. MF. İBT, No. 4, Gömlek No. 82; BOA. MF. İBT, No. 4, Gömlek No. 17). 12 Haziran 1875 tarihinde İzzet Efendi görevinden istifa edince yerine Rüşdi Efendi tayin edilmiştir (BOA. MF. MKT, No. 31, Gömlek No. 62). İzzet Efendi'den sonra 1888-1892 yılları arasında (BOA. MF. MKT, No. 101, Gömlek No. 46) bu göreve Yahya Efendi tayin edilmiştir (Salname-i Vilayet-i Bitlis H. 1310/1892, ek kısmı). Yahya Efendi'den sonra 1898-1903 yılları arasında bulunan Bitlis Vilayet Salnamesi ve Maarif Salnamesi kayıtlarına göre mektebin yazı muallimliğini Şemseddin Efendi yerine getirdiği ifade edilmiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye H. 1316/1898, s. 948; H. 1317/1899, s. 1048; H. 1318/1900, s. 1162; H. 1319/1901, s. 452; H. 1321/1903, s. 394; Salname-i Vilayet-i Bitlis H. 1316/1898, s. 187; H. 1317/1899, s. 161; H. 1318/1900, s. 163).

1.3. Mektepte Okutulan Dersler ve Talebe Durumu

Bütün finansman ve personel eksikliği gibi sorunlara rağmen mektep varlığını devam ettirmiş ve özellikle 1890 yılından itibaren eğitim-öğretim kalitesi artmaya başlamıştır. Mektebin gelişimi hakkındaki bilgilerin takibi Bitlis Maarif Müdürlüğü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen devam ve devamsızlık durumunu bildiren istatistik cetvellerinden yapılabilmektedir (BOA. MF. İBT, No. 1331, Gömlek No. 12; BOA. MF. İBT, No. 156, Gömlek No. 15).

YIL		1894		1901	1904	
AY		Mart, Nisan Mayıs	Eylül Teşrinievvel Teşrinisani	Kanunievvel Kanunisani Şubat	Mart, Nisan Mayıs	Kanunievvel Kanunisani Şubat
SINIF	Birinci Sınıf	43-43-43	12-15-23	25-28-23	20-21-24	39-38-37
	İkinci Sınıf	20-20-20	37-31-31	28-28-28	19-19-19	14-14-14
	Üçüncü Sınıf	8-8-8	16-12-11	19-19-23	21-20-21	15-15-15

	Dördüncü Sınıf	-	7-5-4	19-19-18	18-19-19	-
TOPLAM		71	72-63-69	91-94-105	78-79-83	68-67-66

Tablo 1: 1894 ve 1901 yılları arası Muş Rüşdiye Mektebinin yıllara ve aylara göre öğrenci durumu (BOA. MF. İBT, No. 38, Gömlek No. 45; BOA. MF. İBT, No. 43, Gömlek No. 30; BOA. MF. İBT, No. 114, Gömlek No. 29; BOA. MF. İBT, No. 155, Gömlek No. 57; BOA. MF. İBT, No. 162, Gömlek No. 28).

Tablo 1’de görüldüğü üzere aylara ve yıllara göre öğrenci mevcudu değişmektedir. 1894 yılından itibaren ortalama olarak mektebin öğrenci sayısı artmıştır. 1901 yılında mektebin öğrenci sayısı Şubat ayında 105 sayısına ulaşmış ve bu sayı Muş Rüşdiye Mektebinde tespit edilebilen en yüksek talebe sayısı olmuştur. 1901 yılından itibaren yeniden öğrenci sayısında düşüşler başladığı görülmekle birlikte bu sayı en son 66’ya kadar düşmektedir.

Yine mektebin gelişimi hakkındaki bilgilerin takibini Bitlis Maarif Müdürlüğü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen imtihan cetvellerinden yapabilmekle birlikte, mektebin kaç sınıftan ibaret olduğu, sınıflarda görülen dersler, sınıflarda mevcut öğrenci sayısı, kaç öğrencinin sınavlara dâhil olduğu, kaç öğrencinin terfi ettiği ve kaç öğrencinin şهادetname aldığı hakkında detaylı bilgiler elde edilmektedir.

Sınıflar	Okutulmuş Dersler	Öğrenci Durumu			
		Sınıf Mevcudu	Sınava Katılan	Terfi Eden	Sınıfta Kalan
Birinci Sınıf	Tecvidli Kuran-ı Kerim, Hesab, Coğrafya, Sarfı Osmanî, İlmî Ahlak, Arabî, İlmî Hal, Kıraat, Hüsn-i Ahlak, İmla ve Hüsn-i Hat	31	29	28	3
İkinci Sınıf	Tecvidli Kuran-ı Kerim, Ulum-u Diniye, Coğrafya, Sarfı Osmanî, İlm-i Ahlak, Hüsn-i Ahlak, Arabî, Farsî, İlmî Hesab, Tarih, Kıraat, Ziraat, İmla ve Hüsn-i Hat	17	12	12	5
Üçüncü Sınıf	Tecvidli Kuran-ı Kerim, Ulum-u Diniye, Sarfı Osmanî, Kıraat, Arabî, Farsî, Ziraat, İmla, Hüsn-i Hat, İlmî Hesab, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hıfzı Sıhha, İlmî Ahlak, Hüsn-i Ahlak	21	20	20	1

Tablo 2: Mektebin 9 Kasım 1909 (27 Teşrinievvel 1325) tarihli 1908-1909 yıllarına ait imtihan cetveli (BOA. MF. İBT, No. 249, Gömlek No. 21).

Tablo 2 incelendiğinde, 1908-1909 ders dönemine ait öğrenci mevcudu toplamda 69 olarak görülmektedir. Toplam 3 sınıfta sınava katılan 61 öğrenci olmuş ve sınava katılanların 60’ı terfi etmiştir. Okuldan 20 öğrenci mezun olmuştur. Yalnızca 8 öğrenci sınıf tekrarına kalmıştır. Bu istatistikler incelendiğinde mektebin istenilen seviyeye ulaştığı tespit edilebilmektedir.

1892 yılında rüşdiye mekteplerinin idadi mektepleriyle birleştirilmesi ve rüşdiye mekteplerinin öğrenim süresinin 3 yıla indirilmesi kararı alınmıştır. Bu karar ile birlikte rüşdiyelerdeki ders programları yeniden ele alınmış ve daha önceki yıllara oranla din ve ahlak derslerinin sayısının artırılarak rüşdiye programlarına İslami ve milli bir karakter verileceği kararlaştırılmıştır (Kodaman, 1999, s. 112). Netice itibarıyla Tablo 2 incelendiğinde program dâhilinde ahlak derslerinin rüşdiye ders programına eklendiği tespit edilebilmektedir.

1871 yılından 1909 yılına kadar aktif olduğu tespit edilen Muş Rüşdiye Mektebinin maarif salnamesi, Bitlis vilayet salnamesi, Erzurum vilayet salnamesi, Osmanlı devlet salnamesi ve arşiv kaynakları temel alınarak personel ve öğrenci sayıları incelendiğinde; mektep 1871 yılından 1893 yılına kadar ikinci muallim ile idare olmuştur. Belirtilen tarih aralığında ikinci muallim olarak görev yaptığı tespit edilenler sırasıyla; Hacı Tayyip Efendi, Abdurrahman Efendi, Mehmet Efendi, Mehmet Zeki Efendi olmuştur. Yazı muallimi olarak tespit edilenler sırasıyla; İzzet Efendi, Yahya Efendi ve Yahya Naci Efendi olmuştur. Hademe olarak tespit edilenler; sırasıyla Hüseyin Efendi, İsmail Efendi ve Abdurrahman

Efendi olmuştur. Yine belirtilen bu tarih aralığında ortalama öğrenci sayısı 40'tır. Yine salnameler ve arşiv kayıtları incelendiğinde 1877-1880 arasında hiçbir verinin tespit edilemediği görülmüştür. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle bu tarihe ait bilgiler salnamelere aktarılmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca 1883 yılından 1891 yılına kadar olan dönemde de mektebin müstahdem kadrosu ile ilgili bir tespiti ulaşılamamıştır (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1288/1871, s. 146; H. 1289/1872, s. 239; H. 1290/1873, s. 212; H. 1291/1874, s. 218; H. 1292/1875, s. 157; H. 1293/1876, s. 160; H. 1294/1877, s. 536; H. 1295/1878, s. 433; H. 1296/1879, s.175; H. 1297/1880, s.238; H. 1298/1881, s.283; H. 1299/1882, s.276; H. 1300/1883, s.212; H. 1301/1884, s.397; H. 1302/1885, s.419; H. 1303/1886, s.337; Erzurum Vilayet Salnamesi, H.1288/1871, s.134; H.1289/1872, s.134; H.1290/1873, s.128; H.1291/1874, s.128; H.1292/1875, s.132; H.1293/1876, s.134; BOA. MF. İBT, No. 4, Gömlek No. 17; BOA. MF. İBT, No. 4, Gömlek No. 82; BOA. MF. MKT, No. 31, Gömlek No. 62;).

Yine mektebin 1893 yılından kapanış tarihi olan 1909 yılına kadar olan dönem ele alındığında; 1893 yılından sonra mektebin öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak birinci muallim tayin edilmiştir. Mektepte en uzun görevde kalan birinci muallim 11 yıl ile Mustafa Sırrı Efendi olmuştur. Mustafa Sırrı Efendi'den sonraki muallim-i evveller sırasıyla Mehmet Hilmi Efendi, Mahmut Kamil Efendi, Mehmet Feyzullah Efendi ve Ali Efendi olmuştur. 1899 yılından sonra mektebin muallim kadrosunda birinci muallim, ikinci muallim ve üçüncü muallim bulunmaktadır. 1893 yılından 1909 yılına kadar mektepte ikinci muallim olarak tespit edilenler sırasıyla; Aziz Efendi, Kamil Efendi ve Yakup Efendi olmuştur. Üçüncü muallim olarak tespit edilenler sırasıyla; Şemseddin Efendi ve Mehmet Hamdi Efendi olmuştur. Yazı muallimi olarak tespit edilenler sırasıyla; Yahya Naci Efendi, Şemseddin Efendi, Mehmet Şükrü Efendi ve Hamdi Efendi olmuştur. Hademe olarak tespit edilenler sırasıyla; Halil Efendi, Ömer Efendi ve Cezayir Ağa olmuştur. Mektep ilk açıldığı yıllarda, yukarıda açıklandığı üzere öğrenci sayısı ortalama 40 olurken, 1890 yıllarında ibtidai mekteplerinin açılmasından sonra rüşdiye mekteplerine gidebilecek öğrenci sayısı artmış ve buna bağlı olarak Muş Rüşdiye Mektebinin öğrenci sayısı artmaya başlamıştır. Mektepte ortalama öğrenci sayısı 78 olurken, mektepte 105 adet öğrenci ile tespit edilen en yüksek öğrenci sayısı 1901 yılına da gerçekleşmiştir (Salname-i Vilayet-i Bitlis H. 1316/1898, s. 187; H. 1317/1899, s. 161; H. 1318/1900, s. 163; Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye H. 1316/1898, s. 948-1048; H. 1318/1900, s. 1162; H. 1319/1901, s. 452; H. 1321/1903, s. 394; Alkan, 2000, s. 237; BOA. MF. MKT, No. 491, Gömlek No. 47; BOA. MF. MKT, No. 329, Gömlek No. 11; BOA. MF. MKT, No. 173, Gömlek No. 1; BOA. MF. İBT, No. 38, Gömlek No. 45; BOA. MF. İBT, No. 43, Gömlek No. 30; BOA. MF. MKT, No. 264, Gömlek No. 9; BOA. MF. MKT, No. 308, Gömlek No. 34; BOA. MF. MKT, No. 349, Gömlek No. 21; BOA. MF. MKT, No. 413, Gömlek No. 61; BOA. MF. MKT, No. 977, Gömlek No. 33; BOA. MF. İBT, No. 114, Gömlek No. 29; BOA. MF. MKT, No. 645, Gömlek No. 35; BOA. MF. MKT, No. 610, Gömlek No. 67; BOA. MF. İBT, No. 117, Gömlek No. 134; BOA. MF. İBT, No. 119, Gömlek No. 117; BOA. MF. MKT, No. 783, Gömlek No. 66; BOA. MF. MKT, No. 762, Gömlek No. 72; BOA. MF. İBT, No. 155, Gömlek No. 57; BOA. MF. İBT, No. 162, Gömlek No. 28; BOA. MF. MKT, No. 896, Gömlek No. 51; BOA. MF. MKT, No. 832, Gömlek No. 42; BOA. MF. MKT, No. 964, Gömlek No. 73; BOA. MF. İBT, No. 173, Gömlek No. 91; BOA. MF. MKT, No. 961, Gömlek No. 62; BOA. MF. MKT, No. 939, Gömlek No. 59; BOA. MF. MKT, No. 977, Gömlek No. 16; BOA. MF. MKT, No. 101, Gömlek No. 46; BOA. MF. İBT, No. 192, Gömlek No. 60; BOA. MF. MKT, No. 1066, Gömlek No. 56; BOA. MF. MKT, No. 1020, Gömlek No. 29; BOA. MF. İBT, No. 215, Gömlek No. 63; BOA. MF. MKT, No. 1137, Gömlek No. 28; BOA. MF. MKT, No. 1112, Gömlek No. 25; BOA. MF. İBT, No. 249, Gömlek No. 21; BOA. MF. İBT, No. 394, Gömlek No. 24).

Muş Mülki Rüşdiye Mektebinden mezun olan öğrenciler eğer tahsillerine devam etmek isterlerse Erzurum ve Mamuratülaziz idadilerine ücretsiz okutulmak üzere gönderilmişlerdir. Ancak genel olarak gönderilen talebeler idadilere kabul edilmemiştir. Örneğin, 1898 yılında, Bitlis Vilayetinden Maarif Nezaretine yazılan mazbata ile mektepten mezun olmuş olan iki talebenin Mamuratülaziz veya Erzurum vilayetlerinde bulunan idadi mekteplerinden herhangi birine ücretsiz olarak kayıt edilmesi talep edilmiştir. Fakat Maarif Nezareti, Mamuratülaziz vilayetinde bulunan idadi mektebinin gündüzlü okula dönüşeceği ve Erzurum vilayetinde bulunan idadi mektebinin ise öğrenci kabul edebilecek durumda olmaması nedeniyle bu talebin yerine getirilemeyeceği açıklanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 419, Gömlek No. 20). Devletin içinde bulunduğu finansal sıkıntılar nedeniyle ilk etapta her vilayette idadi mektepleri açılmamıştır. Bu nedenle idadi bulunmayan yerlerdeki öğrencilerin eğitim-öğretime devam etmek istemesi çok zor şartlarda gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiştir.

Mekteplerde eğitim-öğretimin kalitesini belirleyen yegâne unsurlar olan muallim ve talebe gayretinin yanında ders materyalleri de önemli bir faktördür. Taşrada mekteplerin ihtiyaç duyduğu araç-gereçlerin temin edilebilmesi için 1872 yılında Maarif Kütüphanesi kurulmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti dâhilinde bulunan vilayet ve sancaklarda eğitim ve öğretim yapan rüşdiye mekteplerinin ihtiyaçları olan ders materyalleri genel itibariyle posta yoluyla Dersaadetten (Maarif Kütüphanesinden) gönderilmişlerdir (Ata, 2009, s. 29-31). Bu kapsamda, 1872, 1873 ve 1874 yıllarında Muş Rüşdiye Mektebinde talep edilen eğitim materyallerinin sandık içerisinde vapura teslim edildiği açıklanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 9, Gömlek No. 4; BOA. MF. MKT, No. 9, Gömlek No. 29; BOA. MF. İBT, No. 4, Gömlek No. 111). 1872 yılında Muş Rüşdiye Mektebi talebeleri için istenilmiş kitapların postaya teslim edildiği Erzurum Vilayetine bildirilmiştir. Bu tarihte istenilen kitapların isimleri şunlardır: 2 Talim-i Farisi, 2 Maksud, 2 Avamil, 2 Kavaid-i Farisi, 1 Muhtasar-ı Neşait, 1 Hesab Risalesi ve 1 Coğrafya Risalesi olmak üzere toplamda 13 adet kitap gönderilmiştir (BOA. MF. İBT, No. 2, Gömlek No. 66). Yine mezkûr tarihte Maarif Kütüphanesinde mevcut bulunan kitapların Muş Rüşdiye Mektebine gönderildiği belirtilmiş olup, gönderilmiş olan kitaplar ve miktarları şu şekilde açıklanmıştır: 25 Talim-i Farisi, 25 Maksud, 25 Avamil, 25 Kavaid-i Farisi, 25 Siyer'ül Kalam ve 25 Hesab Risalesi olmak üzere toplamda 175 adet kitap gönderilmiştir (BOA. MF. İBT, No. 3, Gömlek No. 90). 1874 yılında ise gönderilmiş olan kitaplar şu şekilde açıklanmıştır: 10 İzhar, 10 Gülistan, 10 Hesab ve 10 Tarih-i Osmanî olmak üzere toplamda 40 adet kitap gönderilmiştir (BOA. MF. İBT, No. 4, Gömlek No. 22). 1888 yılında Dersaadetten posta yoluyla Muş Rüşdiye Mektebine gönderilmiş olan kitapların adetleri ve isimleri arşiv belgesinde tek tek açıklanmıştır (BOA. MF. MKT, No. 103, Gömlek No. 26):

Adet	Kitap İsmi
40	Dürr-i Yekta
30	Medhal-i Kavaid
4	Vezaif-i Etfal
60	Emsile-i Cedide
60	Talim-i Farisi
60	Bina
60	Maksud
60	Avamil
40	Kavaid-i Samiye
40	Haritalı Muhtasar Coğrafya
60	Hakayık'ul Beyan
30	Gülistan
40	İzhar
30	Miyar'ül Kalam
60	Risale-i Ahlak
Toplam: 674	

Tablo 3: 1888 yılında Dersaadetten posta yoluyla Muş Rüşdiye Mektebine gönderilen kitaplar

1890'larda Maarif Nezareti, idadilerin yaygınlaştırılması kararı almış ve bununla ilgili çalışmalar başlatmıştır. İdadiler yeni gözde maarif kurumları olurken rüşdiyelerin varlığının tartışıldığı bir ortamda maarif komisyonu toplanmış ve rüşdiyelerle ilgili bazı kararlar almıştır. Komisyonun almış olduğu kararlar; rüşdiyelerin tahsilinin iki yıla indirilmesi, idadisi bulunan yerlerin rüşdiyelerinin idadilerle birleştirilmesi, talebesi az olan rüşdiyelerin ibtidai okuluna çevrilmesi ve bundan sonra yapılacak ibtidai binalarının rüşdiye sınıflarını da içermesi kararı alınmıştır (Kodaman, 1999, s. 107). Bu karardan sonra yeni idadi mektepleri açılmaya çalışılırken küçük yerlerde bulunan rüşdiyeler kapatılarak idadiye

dönüştürme çalışmaları başlamıştır. Bu kapsamda 1870 yılından itibaren gelişerek 1909 yılına kadar varlığını sürdüren Muş Rüşdiye Mektebi, Bitlis Valisi tarafından Maarif Nezaretine gönderilmiş olan 20 Şubat 1910 (7 Şubat 1325) tarihli yazı ile Bitlis, Muş ve Siirt rüşdiye mekteplerinin kapatılarak idadiye dönüştürülmeleri talep edilmiştir. Bunun üzerine 1910 yılında Maarif Nezaretinin almış olduğu kararla idadiye dönüştürülmüştür. Maarif Nezareti kararında, Mersin, Eskişehir, Gümüşhane, Taşlıca, Nevşehir, Zor, Basra, Bitlis, Muş, Siverek, Karahisar-ı Şarki ve Debre Rüşdiye mekteplerinin idadiye dönüştürülerek yeni muallimler alınması, mevcut muallim ve diğer görevlilerin sair rüşdiyelere nakillerine karar vererek mezkûr isimleri sayılan rüşdiyelerin kapatılmasına ve mezkûr kazalarda idadi mektebi açılmasına karar vermiştir (BOA. MF. İBT, No. 284, Gömlek No. 69). 1911 yılına gelindiğinde, Muş Rüşdiye Mektebinin kapatıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü mezkûr yıla ait bir arşiv belgesinde Bitlis ve Muş İdadileri için muallim araştırıldığı açıklanmıştır (BOA. MF. İBT, No. 308, Gömlek No. 4).

Sonuç

Osmanlı Devletinde sıbyan mektepleri ve medreseler bozulmaya başlayınca vilayet ve taşralarda devlet tarafından açılan ilk eğitim kurumu rüşdiyeler olmuştur. Modern sivil okulların ilk örnekleri olan rüşdiyeler, belli bir süreden sonra buldukları yörenin entelektüel hayatının merkezi konumuna gelmişlerdir. Bu doğrultuda, 1862 yılında açılması için çalışmalara başlanan fakat 1870 yılında eğitim-öğretime başlayan Muş Rüşdiye Mektebi de bulunmaktadır. Bölge halkı tarafından toplanan yardımlarla açılan mektebin kalitesi gün geçtikçe ilerleyerek öğrenci sayısında büyük bir artış olmuştur. Muş Sancağında açılmış olan bu rüşdiye mektebi ile birlikte ibtidai ve sıbyan mekteplerinden mezun olan öğrenciler buldukları şehirde eğitim öğretime devam etme şansı elde etmişlerdir. Her ne kadar devletin içinde bulunduğu finansal sorunlar ele alınan dönemde devam etmiş ise de yöre ahalisinin yardımlarıyla okul 1909'a kadar varlığını devam ettirebilmiştir. Ancak 1871 yılından itibaren gelişerek 1909 yılına kadar varlığını sürdüren Muş Rüşdiye Mektebi, 1910 yılında Maarif Nezaretinin almış olduğu kararla idadiye dönüştürülmüştür.

Anadolu'nun ücra yerlerinden biri olan Muş, Dersaadete uzak olmasından dolayı Osmanlı eğitim tarih alan yazımına katkı sağlamanın yanında, eğitim alanında dikkat çekici verileri de göz önüne sermektedir. Nitekim bu veriler arasında dikkat çeken hususlardan biri ise, Muş Sancağında ibtidai mektepleri açılmadan bir rüşdiye mektebinin açılmasıdır. Netice itibariyle ibtidai mektebi mezunu öğrenci olmadığından ilk zamanlarda Muş Rüşdiye Mektebine öğrenci bulmak zor olmuştur. Yaşanan bu durumdan dolayı mektebin açılış tarihinden 1893 yılına kadar öğrenci mevcudu ortalama 35-40 arasında kalmıştır. 1890'lardan itibaren, Muş dâhilinde, ibtidai mektep sayısında artış olunca, doğru orantılı olarak Muş Rüşdiye Mektebindeki öğrenci sayısı da artmaya başlamıştır. Belirtilen tarihten sonra mektebin öğrenci mevcudu ortalama 80-90 arasına yükselmiştir. Öğrenci sayısında artış gerçekleşince, buna paralel olarak mektebe bir birinci muallim atanmış ve mektebin eğitim kalitesi yavaş yavaş yükselmeye başlamıştır. Öğrenci sayısının artmasıyla beraber mektepte görev alan muallim sayıları da artmış olup, Birinci Muallim, İkinci Muallim, Üçüncü Muallim ve Yazı Muallimi ile idare olunmaya başlanmıştır.

Muş Rüşdiye Mektebi tarihinin dikkat çeken diğer hususları arasında (ki bu durum hemen hemen ülkenin diğer rüşdiye mektepleri için de geçerlidir): Mektebin vekil muallimlerle idare edilmeye çalışılması, ülkenin finansal açıdan darboğazda olması, finansal açıdan zayıf olma durumu neticesinde başka bir yerdeki okulun/sınıfın kapatılarak kapatılan okuldan elde edilen gelirin açılması planlanan yere/okula/sınıfa aktarılması, muallim maaşlarının az olması, muallim maaşlarının az olmasından kaynaklı muallimlerin başka asil görevler yapması şeklinde sıralanabilir. Yine Muş'un başkente uzak olması nedeniyle mektebe birinci muallim bulmakta zorlanılmıştır. Darülmuaallim-i Rüşdiye mezunu muallim bulunamayınca paradoksal bir biçimde modern eğitim vermesi için geleneksel eğitim almış olan medrese çıkışlı muallimler görevlendirilmiştir. Yine Muş Rüşdiyesinden mezun olmuş olan öğrenciler eğitim ve öğretime devam etmek istediklerinde, okuyabilecekleri bir idadi mektebi bulamamışlardır. Mezun olan öğrenciler için her ne kadar diğer vilayetlerde bulunan idadi mektepleri bulunmuş ise de, bu idadi mektepleri çeşitli mazeretlerle öğrencileri okula kayıt etmemişlerdir. Bu ve bunlar gibi birçok tespit edilebilen sorunlar/problemler nedeniyle Muş Rüşdiye Mektebinde eğitim ve öğretimin istenilen seviyeye ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Muş Sancağında dikkat çeken bir diğer husus ise, 1870 gibi erken bir tarihte modern anlamda bir rüşdiye açılmış olmasına rağmen, Muş Sancağının önemli kazaları olan Sason, Malazgirt, Varto ve Bulanık gibi yerlerde 1910 yılına kadar modern anlamda bir rüşdiye mektebi açılmamıştır. Belirtilen tarihten sonra adı zikredilen kazalarda birer rüşdiye mektebi açılmış ise de bu mekteplerin varlığı Birinci Dünya Savaşı nedeniyle 1914 yılına kadar devam edebildiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, Osmanlı Arşivi, *Dâhiliye İdare Defterleri [DH. İD]*. No. 26, Gömlek No. 17. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 671, Gömlek No. 81. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 101, Gömlek No. 46. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1010, Gömlek No. 30. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1020, Gömlek No. 29. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1034, Gömlek No. 49. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1045, Gömlek No. 14. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1066, Gömlek No. 56. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1083, Gömlek No. 24. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1112, Gömlek No. 25. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 1137, Gömlek No. 28. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 168, Gömlek No. 77. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 173, Gömlek No. 1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 264, Gömlek No. 9. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 3, Gömlek No. 77. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 308, Gömlek No. 34. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 31, Gömlek No. 62. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 329, Gömlek No. 11. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 349, Gömlek No. 21. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 413, Gömlek No. 61. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 419, Gömlek No. 20. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 491, Gömlek No. 47. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 584, Gömlek No. 33. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 597, Gömlek No. 10. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 610, Gömlek No. 67. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 645, Gömlek No. 35. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 672, Gömlek No. 9. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 754, Gömlek No. 3. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 762, Gömlek No. 72. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 783, Gömlek No. 66. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 809, Gömlek No. 16. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 832, Gömlek No. 42. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 887, Gömlek No. 32. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 896, Gömlek No. 51. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 9, Gömlek No. 29. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 9, Gömlek No. 4. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 939, Gömlek No. 59. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 961, Gömlek No. 62. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 964, Gömlek No. 73. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 977, Gömlek No. 16. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri* [BOA, MF. MKT]. No. 977, Gömlek No. 33. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Mektupî Defterleri [BOA, MF. MKT]*. No. 103, Gömlek No. 26. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vâlâ Defterleri [MVL]*. No. 640, Gömlek No. 38. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 43, Gömlek No. 30. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 114, Gömlek No. 29. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 117, Gömlek No. 134. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 119, Gömlek No. 117. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 1331, Gömlek No. 12. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 152, Gömlek No. 54. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 155, Gömlek No. 57. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 156, Gömlek No.15. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 161, Gömlek No. 5. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 162, Gömlek No. 28. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 165, Gömlek No. 78. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 173, Gömlek No. 91. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 182, Gömlek No. 106. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 192, Gömlek No. 30. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 192, Gömlek No. 60. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 2, Gömlek No. 66. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 201, Gömlek No. 23. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 215, Gömlek No. 63. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 249, Gömlek No. 21. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 284, Gömlek No. 69. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 3, Gömlek No. 90. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 308, Gömlek No. 4. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 38, Gömlek No. 45. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 394, Gömlek No. 24. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 4, Gömlek No. 17. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 4, Gömlek No. 22. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 4, Gömlek No. 82. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 43, Gömlek No. 30. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No. 58, Gömlek No.5. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi Defterleri [MF. İBT]*. No.4, Gömlek No. 111. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

Salnameler

Erzurum Vilayet Salnamesi (H. 1288/1871). Erzurum Vilayeti Matbası.

Erzurum Vilayet Salnamesi (H. 1289/1872). Erzurum Vilayeti Matbası.

Erzurum Vilayet Salnamesi (H. 1290/1873).Erzurum Vilayeti Matbası.

Erzurum Vilayet Salnamesi (H. 1291/1874). Erzurum Vilayeti Matbası.

Erzurum Vilayet Salnamesi (H. 1292/1875). Erzurum Vilayeti Matbası.

Erzurum Vilayet Salnamesi (H. 1293/1876), Erzurum Vilayeti Matbası.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1288/1871). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1289/1872). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1290/1873). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1291/1874). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1292/1875). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1293/1876). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1294/1877). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1295/1878). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1296/1879). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1297/1880)ç Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1298/1881), Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1299/1882). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1300/1881). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1301/1882). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* (H. 1302/1883) Darü't-Tıbaatü'l-Amire.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1303/1884). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1304/1885), Darü't-Tıbaatü'l-Amire.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (H. 1305/1886). Darü't-Tıbaatü'l-Amire.
Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (H. 1316/1898). Matbaa-i Amire.
Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (H. 1317/1899). Matbaa-i Amire.
Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (H. 1318/1900). Matbaa-i Amire.
Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (H. 1319/1901). Matbaa-i Amire.
Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye (H. 1321/1903). Matbaa-i Amire.
Salname-i Vilayet-i Bitlis (H. 1310/1892). Bitlis Vilayet Matbaası.
Salname-i Vilayet-i Bitlis (H. 1316/1898). Bitlis Vilayet Matbaası.
Salname-i Vilayet-i Bitlis (H. 1317/1899). Bitlis Vilayet Matbaası.
Salname-i Vilayet-i Bitlis (H. 1318/1900). Bitlis Vilayet Matbaası.

Diğer Kaynaklar

- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1999'a)*. Alfa Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde eğitim istatistikleri (1839-1924)*. C.6. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Altınova Ş. A. (2018). *Osmanlı Devleti'nde rüşdiye mektepleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ata, B. (2009). Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir ders araç ve gereçleri lojistik merkezi: maarif kütüphanesi (1872-1895). *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 27-36.
- Bilim, C. Y. (1998). *Tanzimat Devri'nde Türk eğitiminde çağdaşlaşma (1839-1876)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Cuinet, V. (1891). *La Turquie d'asie*. (Asya Türkiye'si). Paris: Leroux.
- Demirel, M. (2002). Türk eğitiminin modernleşmesinde rüşdiye mektepleri. *Türkler*. (C.15, ss. 44-60). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önder, M. (2012). *Türk eğitim tarihi*. (2. Baskı). Sistem Ofset Yayınları.
- Öztürk, C. (2003). Rüşdiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C.35, ss. 300-303). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Sayılan, H. (2007). *Muş ilinde kültür turizmi potansiyelinin coğrafi yönden değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908)*. İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2016). Osmanlı döneminde Üsküdar'da açılan ilk sivil modern okul: Üsküdar merkez rüşdiye mektebi. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*. İstanbul. Türkiye.
- Yıldız, H. (2018). Tarih ve Kültür Bağlamında Muş. *Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (s. 1025-1039) içinde. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 10-12 Mayıs. Ankara. Türkiye.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Mehmet Emin GENLİ

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

YENİ BİR TEKNO-DİN OLARAK DATAİZM

Dataism as a Digital Faith

Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı.
aliulviozbey@hotmail.com

Uzman Uğur CUMAOĞLU

Sosyolog, Bitlis, Türkiye. ugurcumaoglu@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
26.12.2023

Kabul/Accepted
26.03.2024

Sayfa/ Page
70-80

Öz

Enformasyon çağının yeni versiyon süreci olan içinde bulunduğumuz dijital çağın yeni düzeni, dijital teknolojilerin hâkimiyeti altındaki dijital toplumdur. Bu toplumda her şey data/veri olarak tanımlanmaktadır. Data her şeyin ölçütü olarak kabul gördüğünden giderek 'kutsal' bir zemine oturtulmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan ideoloji olan dataizm de datayı kutsallaştıran, insanlığı ikna etmek için teknolojinin sürekli gelişen gücünü delil olarak sunan ve bunu tüm insanlığa kabul ettirmeye çalışan bir ideolojidir. Dataizm, dijital çağın bir sonucu olan dijital toplumu ikna etmeye çalışırken, başta Tanrı olmak üzere bütün inançları yok sayarak bunu inandırıcı kılmaya çalışmaktadır. Dataizmin güçlü görünen teorisi ise var olan her şeyin data/veriden oluştuğu ve bir süre sonra tahmin edilen teknolojik seviyeye ulaşıldığında da bu teorinin doğru çıkacağıdır. Dataizm, dijitalleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan, dijital argümanlar kullanarak ikna edici olmaya çalışan yeni bir dijital inanç veya tekno-dindir. Bu bağlamda gitgide dijital bir inanca dönüşmeye başlayan dataizm ve verinin kutsallaşması, ortaya çıkarabileceği muhtemel durumlarıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Data, Dataizm, İnanç, Dijitalleşme, Enformasyon.

Abstract

The new order of the digital age, which is the new version process of the information age, is the digital society dominated by digital technologies. In this society, everything is defined as data, and as data/data is accepted as the criterion of everything, there is an increasing attempt to place it on sacred ground. The resulting ideology, Dataism, is an ideology that sanctifies data and presents the ever-evolving power of technology as an argument to convince and impose on humanity. Dataism tries to make it believable by ignoring all religions, especially God, in order to convince the digital society, which is a result of the digital age, and the theory that Dataism uses is that everything that exists is data/data, and after a while this theory is justified when the predicted technological level is reached. it will come out. Dataism is a new belief or techno-religion that has emerged as a result of digitalisation and is expressed through digital arguments. In this context, our study examines dataism, which is gradually becoming a digital faith, in terms of the sociology of religion and the possible consequences of the sanctification of data for humanity.

Keywords: Dataism, Faith, Digitization, Information.

Atıf/Citation: Cumaoğlu, U ve Özbey A. U. (2024). Yeni bir tekno-din olarak dataizm. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 9(17), 70-80.

Giriş

21. yüzyılda yeni bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu yeni dünya, kökleri “Endüstri Devrimi” öncesine kadar uzanan ve asıl şeklini 60’ların sonu ile 70’lerin ortalarından itibaren alan, “Enformasyon Devrimi ve Teknolojisi” ile tüm dünyayı kültürel, toplumsal ve ekonomik olarak etkileyerek, egemen olan kültürel ve toplumsal bir yapıya dönüşmüştür. Bugün, gerçek toplum ve kültürden dijital ve onun da ötesinde sanallığa evrilen bir topluma doğru ilerlemekteyiz.

Enformasyon çağıının ve toplumunun dönüşen yeni formu olarak karşımıza çıkan “dijital toplum”da dijital teknolojilerin kişiselleştirilmesiyle birlikte, teknoloji ile birey arasında ortaya çıkan uyumsuzluklar da giderilmiş ve bir önceki çağın enformasyon toplama yarışı daha gelişmiş dijital teknolojilerle veri toplama ve işleme yarışına dönüşmüştür. Hatta bu durumun, gelecekte veri şirketlerinin ortaya çıkmasını sağlayacağı ve isteyen kişilerin kişisel verilerini bu şirketlere satarak gelir elde edebilecekleri öngörülmektedir. Bir çeşit veri bankacılığı olan bu yöntemle bir değere dönüşen veriler, “veri ekonomisi” adı altında yeni bir ekonomik yapılanmayı ortaya çıkaracağı ifade edilmektedir (Kaya, 2022, s. 108).

Sanayi Devrimi ile temelleri atılan ve gelişen teknolojik süreçte kendini gösteren enformasyon çağı, enformasyonun sistematik bir şekilde işlenmesi ve yeniden üretilerek sürekli bir bilgi kaynağına dönüşmesinin zemini oluşturmuştur. Bu süreklilik, tüm üretim araçları üzerinde etkili olmuş ve kendine ait yeni bir ekonomik süreç de ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ekonomik süreç, oyun kurucu olan teknoloji ile toplumsal davranış ve inanç normlarını da üreterek günümüz dijital dünyasını ortaya çıkaran ve etkisi halen devam eden dijitalleşmenin kurucu aktörü olmuştur. Özellikle günümüzde, enformasyon ile başlayan sürecin giderek data/veri toplama yarışı olarak sürmesi ve bir veri madenciliği ile hem küresel hem de dijital bir mücadeleye dönüşmesi datanın/verinin değer ve anlam olarak da kutsal bir seviyeye çıkarılması sonucunu doğurmuştur. Veri, çağımızda en değerli maden olarak alınıp satılan ve buna bağlı olarak da rezervi her geçen gün büyüdüğünden “veri madenciliği” kavramıyla tanımlanan yeni bir meslek ortaya çıkarmış ve yerini gün geçtikçe daha da sağlamlaştırmaktadır (Başarslan, 2021, s. 14). Tam da bu noktada dataizm ideolojisi, toplumsal olarak bu inancı yaymaya ve kabul ettirmeye çalışan bir aktör olarak kendini göstermektedir. Çalışmamızın odak noktası da bu bağlamda kutsallaşan veri ve bunu kutsallaştıran dataizm ideolojisidir.

Enformasyon toplumunun inşasında etkili olan bilginin, bilişim teknolojileri aracılığıyla işlenmesi ve bu sistematize durumun bilgiyi enformasyona dönüştürerek bilgi toplumundan enformasyon toplumuna geçişte yaptığı etki, günümüzde sürekliliğini periyodik olarak devam ettirmektedir. Bilgi toplumundan enformasyon toplumuna, teknolojinin etkisiyle de dijital topluma geçiş ve sonrasında ortaya çıkan data/veri toplama mücadelesi, en başta bilginin enformasyon olarak kabulünün yolunu açmış ve dijitalleşme ile birlikte enformasyon da data/veri olarak kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak kutsala duyulan ihtiyaç da dijital toplumda “veri dini” olan dataizm ile giderilmeye çalışılmaktadır. Böylece enformasyonla başlayan ve dijitalleşme ile devam edip günümüzde ortaya çıkarılan dataist toplumun ve onun kutsal kabul ettirmeye çalıştığı data/verinin etkisi ve yerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Sosyal bilimler araştırma yöntemlerinde daha basit ve anlaşılabilir bir hale getirilmesi adına sosyal olayların araştırılmasında başlıca iki metot kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, konu ile ilgili belgelerin incelenmesi ve çözümlenmesini ifade eden dokümantasyon metodu; ikincisi ise, anket, mülakat ve soru cetvelleri yoluyla sosyal realitenin doğrudan gözlenmesine dayanan uygulamalı bir metot olarak bilinmektedir (Arslantürk, 1999, s. 80). Bu çalışmada konu gereği, dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinse de sosyologlar ve psikologlar da doküman incelemesini kullanarak önemli kuramların geliştirilmesine imza atmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 187).

1. Endüstri Toplumu'nun Üst Versiyonu Olarak Enformatik Toplum ve İnsan

Tarihsel süreç ile teknolojik dönüşüm enformasyon devrimi ile birbirine iyiden iyiye yakınlaşmış, toplum ve kültür teknolojik toplum ve kültüre dönüşmüştür. Enformasyon, toplumsal tüm (b)aşların ve maddenin yeni hali olarak yayılırken, günümüzdeki dijital teknolojilerle birlikte teknolojik toplum ve insanın ortak dili ve maddenin tek hali olarak kabul edilen “data” ya dönüşmüştür. Data, insanlığı ve toplumları teknolojik dönüşümle denetim altında tutarken aynı zamanda bunları yeni bir çağın ya da tarihsel sürecin içine hapsetmiştir (Akgül & Ören, 2021, s. 66).

Enformasyon sistemlerinin 1947'den itibaren etkin bir şekilde kendini gösterdiğine dair yaklaşıma biraz daha mesafeli durarak, daha eski tarihlendirmeler de yapılmasının mümkün olduğu belirtmektedir. Nitekim bu etkiye 19.yüzyılda demiryollarının gelişmesiyle kıtalararası ticaret yapan işletmelerin olması, yine aynı asırda telgraf ve buharlı matbaanın ortaya çıkışı gibi örnekler verilse de enformasyon çağının başlangıcının insanlık kadar eski olduğu da iddia edilmektedir. Bir başka ifadeyle enformasyon teknolojileri ve sistemleri, gelişim açısından bazı zaman dilimlerinde hız kazanmış, alfabe, yazı, çift kayıt sistemi, matbaa, telgraf, transistor ve bilgisayar gibi icat ve gelişmelerin ortaya çıkışı ile kendi dönemlerinde enformasyonun hızlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuş ve her yeni enformasyon, kendine ve dönemine ait bir “enformasyon kültürü” de oryaya çıkarmıştır. Enformasyonun, 19. yüzyıldaki elektro-mekanik seviyesinden 20. yüzyıldaki elektronik işleme seviyesine çıkması, enformasyon sistemleriyle beraber kendi kültür devrimini yani "yazılım"ını maddi "donanım" devriminden daha önce geliştirmiş ve gerçekleştirmiştir (Headrick, 2002, s. 17-18). Endüstri Toplumu'ndan Enformasyon Toplumu'na geçiş ile birlikte Enformasyon Toplumu, Sanayi Toplumu'na ait tüm toplumsal değerleri, üretim biçimleri ve süreçlerini kalıcı bir dönüşüme uğratmıştır. Enformasyon, bu yeni toplumun tüm toplumsal ve ekonomik süreçlerinin başat aktörüdür, ayrıca bilgi ve iletişim teknolojilerindeki tüm gelişmeler, enformasyonun işlenmesi ve bu toplumun gelişiminin temel etkeni olarak kabul edilir (Aktaş, 2007, s. 191). Sanayi Toplumu'ndaki maddi ürünlerin imalatına yönelik toplumsal düzen, Enformasyon Toplumu ile birlikte, enformasyonu merkeze alan yeni bir toplumsal yapıya dönüşmüştür. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme ve ilerlemelere bağlı meta yönelimli bilgi formlarının giderek arttığı toplum yapısı Enformasyon Toplumu olarak tanımlanmıştır (Törenli 2004, s. 27).

İkinci bin yılın sonlarına doğru, enformasyon teknolojilerinin ortaya çıkardığı teknoloji devrimi ile toplumun maddi temeli hızla ve yeniden şekillenmiştir. Tüm dünyada iktisadi olarak başlayan bu dönüşüm, tüm ekonomileri, devletleri, toplumları ve kültürleri yeni bir değişken sistemin içine dâhil etmiş ve küresel jeopolitika radikal biçimde değişmiştir. İş ilişkileri bireyselleşerek çeşitlenmiş, sermayenin yönetimi enformasyon teknolojilerinin etkisi ile yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Castells, 2008, s. 2).

Endüstri Toplumu'ndan Enformasyon Toplumu'na geçiş ile birlikte Enformasyon Toplumu, Sanayi Toplumu'na ait tüm toplumsal değerleri, üretim biçimleri ve süreçlerini kalıcı bir dönüşüme uğratmıştır. Enformasyon, bu yeni toplumun tüm toplumsal ve ekonomik süreçlerinin başat aktörüdür, ayrıca bilgi ve iletişim teknolojilerindeki tüm gelişmeler, enformasyonun işlenmesi ve bu toplumun gelişiminin temel etkeni olarak kabul edilir (Aktaş, 2007, s. 191). Sanayi Toplumu'ndaki maddi ürünlerin imalatına yönelik toplumsal düzen, Enformasyon Toplumu ile birlikte, enformasyonu merkeze alan yeni bir toplumsal yapıya dönüşmüştür. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme ve ilerlemelere bağlı meta yönelimli bilgi formlarının giderek arttığı toplum yapısı Enformasyon Toplumu olarak tanımlanmıştır (Törenli 2004, s. 27).

Enformasyon ile şekillenen yeni toplumsal yapıda bilgi ve iletişim teknolojileri belirleyicidir ve bu yeni yapının dönüşümünde beş önemli kategori karşımıza çıkmaktadır. Birincil ve başat aktör olarak “teknoloji” ilk sırada gelmektedir, zira tüm çalışma, üretim ve eğitim alanlarında bilgi ve iletişim teknolojileri asıl dönüştürücü güç olarak her yere yayılmıştır. Teknolojiye erişim imkânlarının artmasıyla yaşam standardına dönüşen teknolojik konfor arayışı, enformasyonun toplumda hızla yer edindiği “toplumsal” enformasyonla ikinci kategoridir. Üçüncü olarak, enformasyonun yeni iş alanları ve olanaklarına zemin hazırlaması ve iktisadi olarak artı değer üretmesi onu “ekonomik” enformasyonun bir aktörü haline getirmiştir. Dördüncü olarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortak politik karar belirleme ve politik katılım açısından kanaat oluşturma etkisi ve enformasyona her an her yerden kolay

erişim özgürlüğü “siyasal” enformasyonun da önünü açmıştır. Son olarak enformasyonun, gerek milli ve gerek kişisel gelişimin, taleplerin ve gereksinimlerin karşılanmasında kültürel bir değer oluşturması ve yeni açılımlara sahip olması onun “kültürel” enformasyon olarak beşinci kategorik aktör yapmıştır (aktaran Aktaş, 2007, s. 183). “Bilişim, bilgi veya enformasyon çağı” olarak birçok adlandırma veya tanım kullanılsa da aslında yeni toplumsal dönüşümlerin olduğu ve olacağı bir çağ ifade edilmektedir. İngilizcede ‘information society’ olarak betimlenen fakat gerçekte sanayi toplumları ve onun sonraki seviyelerini ve dönüşüm süreçlerini tanımlayan yeni toplumsal anlatı biçimleridir. Bu dönüşümler, sanayisi henüz tam gelişmemiş ve enformasyon teknolojilerine uyum sağlayamayan toplumları, enformasyon toplumuna dönüşmeye zorlarken bu süreci de her yönüyle tecrübe etmek zorunda bırakmaktadır (Göker, 2001, s. 2).

2. Wireless Programlama: Dijitalleşme

1990’lardan itibaren gelişen altyapısı ile internetin sağladığı iletişim gücü ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler, bir network üzerinden birbirine bağlı bilgisayarlaşmanın yaygınlaşması, otomasyona geçişi hızlandıran teknolojik değişikliğe yol açmıştır. Bu teknolojiler kullanan kullanıcı sayısı her geçen gün artmış ve işte, evde, alışverişte, ulaşım araçları ve eğlence mekânlarında, kısacası her yerde, hayatın her alanına yayılmış, uzmanlaşmış dijital teknolojilerle, herkes her an bu ağa bağlı olarak yaşamını sürdürmektedir. Hayatımızın vazgeçilmez araçları haline gelen çoğu taşınabilir bu teknolojiler, farklı yazılım ve işletim sistemlerine sahip olsalar da ortak dijital dile sahip olduklarından birbirleriyle rahatça iletişim kurarak ve sürekli olarak enformasyon/veri taşıyan evrensel bir veri toplama ağına dönüşmüştür (Castells, 2008, s. 64).

İnteraktif potansiyelde, tüm iletişim araçlarını aynı ağda birleştiren, küresel erişim ve etkileşim kabiliyetine sahip ve gittikçe dijitalleşen bu iletişim sistemleri, kültürümüzü ve toplumlarımızı geri dönüşü olmayan bir biçimde değiştirmektedir. Sanayi Devrimi ile başlayan köklü değişim ve dönüşüm hızla devam etmektedir. 300 yıl önce küçük ölçekli dokuma işletmelerinde dokuma tezgâhlarının mekanikleşmesi ve yerini fabrikalara bırakmasıyla başlayan ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal dönüşümler, 20. yüzyılda elektrik ve petrolün üretim sürecine katılmasıyla bir üst aşamaya ulaşmıştır. 1970’lerden sonra Enformasyon Devrimi ile birlikte, makineleşme ve seri üretim kavramlarına otomasyon ve dijitalleşme de eklenmiş, bilginin ve ticaretin tanımı ve kapsamı değişerek sınırlar ortadan kalkmıştır. Dijital Devrim ile birlikte, otomasyon sistemleri ve üretim teknolojileri, akıllı sistemlerle veri alışverişinde bulunabilmekte ve fabrikalar başta olmak üzere, yaşamın her alanında kontrol ve yönetimi siber fiziksel teknolojiler ve dijital-akıllı sistemlere bırakılmaktadır. Dijital Çağ ile birlikte zaman ve mekân anlayışımız da değişip ortadan kalkmakta; robotik, yapay zekâ, nanoteknoloji, biyoteknoloji, nesnelerin interneti, bulut bilişim, endüstri 4.0, arttırılmış gerçeklik, sanallık, metaverse gibi sıradışı teknolojik gelişmeler, insanı ve toplumu çok farklı bir geleceğin ve dünyanın eşiğine taşımaktadır (Ersöz & Özmen, 2020, s. 171). Örneğin giyilebilir teknolojilerin bütün yaş gruplarına hitap edecek şekilde üretilmesi ve pazarlamasının uygunluğu teknolojinin kullanımının hangi ölçülerde içselleştirildiğini göstermektedir. Benzer duruma artırılmış gerçeklik gözlüklerindeki çeşitli deneyimlerde de şahid olmaktayız.

Bilgisayarların kullanılması ile halka açılan dijital devrim, insan ile dijital teknolojilerin etkileşiminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1970’lerden günümüze kadar dijital teknolojiler gittikçe daha akıllı, birbiriyle bağlantılı, ilk nesil bilgisayarlardan çok daha fazla gelişmiş ve güçlü, daha ucuz ve kullanımı daha kolay hale gelmişler ve kullanıcılarına sahip oldukları donanımdan da öte bir deneyim sunmuşlardır. Günümüzde hayatımızın her alanında yer edinerek kullanılan bu teknolojiler, giderek deneyimin de ötesine geçerek insanın bir uzvu olarak işlemekte ve insanın kendisini de hem dijital ağa hem de internet ağına devamlı bağlı bir dijital teknolojiye dönüştürmektedir. Zira doğuştan dijital olan yeni dijital nesil, bu teknolojilerden ve onun ağından bir an bile kopmadan yaşam sürmektedir. Bu nedenle bu çağa “The Wireless Age” (Kablosuz Çağ) da denmektedir (Chatfield, 2012, s. 20).

Bu sürece bağlı olarak ortaya çıkan “dijitalleşme” kavramı, halen net bir tanıma sahip olmamakla beraber, olguların, nesnelerin, canlıların veya şeylerin dijitalleşmesi, dijital evrene aktarılan gerçekliğin temsillerinin dijital teknolojilerle işlenebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yani bu gerçekliğin dijital temsillerinin oluşturulması ve bunların dijital teknolojilerde kullanılan dijital dile çevrilmesidir. Dijital dile çevrilen her veri, dijital ortamda işlenmeye, kullanılmaya ya da iletmeye hazır hale gelmekte ve

tüm bunları sağlayan teknolojilere de “dijital teknolojiler” denilmektedir. Çünkü dijitalleşmeyi veya “dijital toplum”u ortaya çıkaran etken dijital teknolojilerin bizatihi kendisidir (Yurtsever, 2019, s. 15).

3. İnteraktif Toplum Modeli: İnternet (Ağ) Toplumu

Teknoloji kavramının kökeni, Yunanca “technikon”dan gelir ve bu kavram da “techne” sözcüğünden türetilmiştir. “Techne”, teknik kabiliyet veya ustalık gerektiren davranışları tanımlamak ve kendini açığa çıkarmayı açık etmek anlamında kullanılmıştır. Teknolojinin ise tam olarak burada devreye girdiği ve gizli olanı, gerçeği, hakikati ortaya çıkaran aktör olduğu varsayılmıştır (Yurtsever, 2019, s. 20). Dijitalleşme ile de teknolojinin ileri evresine ait teknolojilerin yaşamın her alanında boy göstermesi ve ekonomik ya da toplumsal olarak etkileşimi veya bu alanlara nüfuzu ifade edilmektedir. İnsan ise dijital teknolojilerin gelişimine bağlı olarak hep yeniden uyarlanan ve bu dönüşümün temel dönüşeni olan tasarımdır. Nitekim William Gibson’ın 1984’te yayınlanan *Neuromancer* adlı eserinde ilk kez kullanılan siber-uzay kavramıyla, insan-makine ilişkisinden dönüşen “diji-insan”ın, dijital evrende dijital bir veriye dönüşümü anlatılmaktadır. İnternete giren kahramanımızın, dijital ağ içerisinde kaybolarak “bedensizleşmesi” ve gerçekliğin, kimliğin ya da var olmanın göstergesi olan bedenin yok olmasıyla ortaya çıkabilecek problemler dile getirilmiştir. Siber-uzay veya bugünkü biçimiyle dijital evren, fiziksel teknolojik araçlarla ortak ağa bağlı olan, zaman ve mekânın ya da gerçekliğin dijital temsillerinin duysal olarak deneyimlenmeye çalışıldığı, paralel bir bilinç durumu olarak tanımlanmaktadır (Dolgun, 2004, s. 60)

Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan enformasyonel küresel ağ, başta ekonomiler olmak üzere tüm toplumları bu küresel enformasyon teknolojilerine adapte olmaya zorlamıştır. Toplumlar, ekonomik süreçlerini bu küresel teknolojik etkiye uyarlamaya çalıştıkça, giderek birbirine benzeyen toplumlara dönüşmüş ve kendilerine ait kültürel değerleri ve tecrübeyi de zamanla yitirmeye başlamıştır. Yeni teknolojik paradigmayla ortaya çıkan yeni tarihsel ve ekonomik koşullar, her toplumun temel dinamiklerini dönüşüme zorlamıştır. Bu zorlayıcı dönüşüme uyum sağlamaya çalışan o günlerin enformasyonel toplumları, enformasyon teknolojisi devriminin oluşturduğu networkte dönüşerek bugünün benzeşik dijital toplumları olmuşlardır. Bilgi ve enformasyon, ekonomik ve toplumsal değişimin bileşenleri olarak sunduğu yaşam standardı ile tüm toplumsal biçimleri de bu standarda uyarlamış ve tarihsel bir kopuş ortaya çıkarmıştır. Enformasyon hem üretici hem ürün olurken, insani faaliyet alanlarının tümünü etki altına almış, gelişimiyle bilgi yönetiminin asıl aracı haline gelen teknoloji, bugünkü dijitalleşmeye geçişi bugüne kadar yöneten bir aktör olmuştur (Castells, 2008, s. 100).

Bilgi bu süreçte sürdürülebilir, sürekli üretilebilir, hâkim olunan network içinde aktarılabilir ve paylaşılabilir bir özellik kazanmıştır. Endüstri toplumu, üretim için insan-makine koordinasyonuna ihtiyaç duyarken, teorik bilginin paradigmaya dönüştüğü enformasyon toplumunda, toplum bilgi çevresinde örgütlenmektedir. Bilgiyi üretebilen toplumlar, diğer bilgi üreten toplumlarla eşitlenmekte, askeri veya sivil tüm teknolojiler de bir üstünlük aracı olmaktan çıkmaktadır. Çünkü aynı kabiliyette toplumlar için bunları üretebilmek sorun olmaktan çıkmaktadır ve bilgiyi üreten toplum olmak, bu koşullarda hem bilgi hem de teknolojik açıdan öncü toplum olmak, her zaman yenilikçi ve teknolojik üretime yön veren toplum olmaktır (Toffler, 2008, s. 40). Bugünkü gibi dijitalleşmeye çalışan toplumların teknolojik olarak rotasını çizen de bu toplumlar olmaktadır.

Dijital teknolojilerin bireyler ve toplumlar tarafından kabulü çok kısa sürede ve hızlı bir şekilde gerçekleşirken, teknolojik yeniliklerin sürekliliği de yayılma sürecini daha da hızlandırmıştır. Bu hızlı yayılma ve teknolojik kabullenim, dijitalleşme sürecinin “bilgi çağı” olarak tanımlanmasını sağlamıştır (Mutlu, 1998, s. 371). Yeni dijital teknolojilerin ve yeniliklerin yayılmasıyla, toplumsal gelişim ve değişim de buna paralel olarak betimlenmiştir. Dijitalleşme, artarak çeşitlenen uygulamalar ve teknolojilerle kapsamı her geçen gün genişleyen büyük bir dönüşümü ifade etmektedir (Erdoğan & Alemdar, 2002, s. 456). İleri teknolojilerin ortaya çıkardığı bu devasa dönüşüm, bugün artık dijital teknolojilerin ve uygulamalarının daha da gelişerek etkili olduğu sanal topluma doğru evrilmektedir. Nitekim 1990’lar ve 2000’lerin başlarındaki teknolojik gelişimin çok daha ötesine geçen bir dijitalleşme ile hem bireysel yaşam hem de kurumsal işleyişler kökten değişmek zorunda kalmıştır. Günümüzde, yeniliğe açık olma ve zamanın ruhunu yakalama prensibiyle bireyleri ve toplumları etkisi altına alan bu

dijitalleşme dalgası, her fiziksel ortama ve tüm bireysel amaçlara uygun donanım ve teknolojiler sunarak bu prensibi de sürekli kılmaktadır. (Geray, 2003, s. 182).

Dijital teknolojiler ve iletişim araçlarından önce buhar makineleri, telgraf direkleri teknolojik yeniliklerin zeminini hazırlamıştı. Endüstri toplumunun sebep olduğu ekonomik mücadele merkezi bir hâkimiyet paradigması ortaya çıkardı ve dünya bu egemenlik merkezlerinin buyruğu altına girdi. Köyden kentlere göç giderek hızlandı ve birçok mega kentin ortaya çıkmasına sebep oldu. Giderek genişleyen sömürge imparatorlukları, büyüyen işçi sınıfı, seri üretim bu merkezi hâkimiyeti de güçlendirdi. İletişim teknolojilerinin gelişmeye başladığı enformasyon devrimi ile bambaşka bir toplum ortaya çıktı ve dijital devrim ile birlikte insan ilişkileri tarihte görülmemiş biçimde değişikliğe uğradı. Dijital çağ ile birlikte yaşamın yapısı dönüştü ve merkezi yaşam anlayışının yerini merkezsiz bir anlayış aldı. Ortaya çıkan “ağ toplumu” da bugün artık herkesin kullandığı ve herkesin bireysel ağlar ile sürekli bağlı olduğu, herkese açık ve kullanıcı odaklı internet toplumdur. İnternet, bağımsız veya kişisel bilgisayarların iletişim protokolü ile birbirine bağlandığı serbest ağıdır (Ryan, 2019, s. 26).

İnternet sayfa sayısının 2008’de bir trilyon olduğu tahmin edilmekteydi, ancak günümüzde bu sayıyı tahmin edebilmek artık imkânsızlaşmıştır. Matbaanın icadıyla birlikte geçen beş yüz yıllık süre boyunca, her dilde basılan kitaplar ve bunların kopya sayısı hesaba katıldığında yüz milyardan fazla kitap basılmıştır. Bu bilgi hacmi ile internete günümüzde bir ayda yüklenen içeriğin oranı artık karşılaştırılabilir olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte dijital teknolojiler, veri veya bilgiyi byte’lara ve algoritmalara dönüştürerek onu canlandırabilmektedir. Dijital teknolojiler kolektif çalışarak yeni veri ve bilgi üretebilmektedir, bu da yeni dünyalar kurmanın da yolunu bize açmaktadır (Chatfield, 2012, s. 26). Nitekim artık her işimizi dijital teknolojilere devretmekteyiz. Zira insan hafızasının ve kapasitesinin sınırları problem olmaktan çıkarak yerini dijital teknoloji ve donanımlara bırakmıştır. Kapasitesi her gün genişleyebilen ve büyüeyebilen bir dijital bellek milyonlarca kitabı, resmi, filmi, ses kaydını vs. veri halinde depolayabilmektedir. Bu veriler, objektif ve güvenilir, bütünlüklü ve sistemaitk, paylaşılabilir ve kopyalanabilir, uzaktan ve yakında kolayca erişilebilir ve silinebilir, dünyanın her noktasına aktarılabilir, sınırsız biçimde güncellenebilir ve geliştirilebilir olarak saklanabilmektedir. İnsan hafızası bilgisayarların bu kabiliyetleri karşısında aciz kalabilmektedir ve artık bu kabiliyetlere sahip teknolojiler sayesinde bilgiyi hafızamıza kaydetmeyi de gereksiz bulmaktayız (Chatfield, 2012, s. 52).

4. Yapay Zekâ Bilişsel Kurgunun Ötesine Geçerse...

1940’ların başında ilk bilgisayarlar geliştirilmeye başlandığında, “bilgisaymsal zihin kuramı” teorisini ortaya atan ve nöral ağların benzeri bir çalışma sistemi kullanan Warren McCulloch ile Walter Pitts, sibernetik çalışmaların ilk örneklerini vermişlerdir. İkili, Turing makinesinin insan zihninin çalışma prensipleriyle aynı biçimde çalıştığını ve sembolleri işlediğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre zihin de 0 ve 1 olarak kabul edilen ikili sayı sistemi olan Binary sistemini kullanarak benzer biçimde çalışıyordu (O’Gieblyn, 2023, s. 21). İlk yapay zekâ çalışmalarından beri amaç insan gibi düşünebilen bir makine meydana getirmektir. Alan Turing’e göre bir makine, insan zekâsıyla ilişkili olan davranışları tıpkı bir insan gibi uygun şekilde yapabildiği sürece onun insan ile aynı zekâyâ sahip olduğunu kabul edebilmemiz mümkündür (O’Gieblyn, 2023, s. 25). Beynin veya zihnin bir bilgisayar metaforuna evrilmesiyle birlikte, ilk başlarda sadece ‘girdi-çıkıtı’ sağlayan ve algı kanalları aracılığıyla bilgi elde eden basit bir cihaz düşünülmüştü. Ancak, yıllarca yapılan çalışmalar sonucunda beyin ve zihnin yazılımını aktif hale getiren donanım ve tüm bilişsel sistemler, bugün davranışları ortaya çıkaran algoritmalar olarak kabul edilmektedir (O’Gieblyn, 2023, s. 31).

İnsan zekâsı, sürekli bir bilgi işleme ve bununla yeni bilgiler üretme kabiliyetine sahiptir. İnsan zekâsının dijital bir taklidi olan yapay zekâ ile ve dijitalleşmenin ortaya çıkardığı teknolojik gelişmelere bağlı olarak, bilgiyi depolama, işleme ve her an kullanıma hazır veriye dönüştürme kabiliyeti insan zekâsından daha ileri düzeylere ulaşmıştır. Yapay zekânın, fiziksel ya da sanal ortamlarda bilgiyi işleme ve pratiğe dönüştürme konusundaki sürekli gelişen fonksiyonel becerisi, onu her alanda etkin bir aktör haline getirmiştir. Yapay Zekâ (YZ), dijital teknolojiler ile insan etkileşimini giderek arttırmakta ve insanın dokunduğu her şeyde ya da tüm kullanım alanlarında merkezde yer alan insanın da yerini almaktadır. İnsanın, bu teknolojik gelişim sürecinde araç olarak kullandığı YZ karşısında bir araca ve kendisine benzeyen bir teknolojik unsurun ona rakip olan bir aktöre dönüşmesi de giderek kaçınılmaz

bir hal almaktadır. İnsan, enformasyon toplumunun ileri aşaması olan günümüz dijital toplumunda, “tasarım odaklı” yapılan her girişim de biraz daha bu merkezi konumundan uzaklaşmaktadır (Akgül & Ören, 2021, s. 66). Dijital evrendeki her hareketimiz gözlenerek big datada kayıt altına alınmaktadır. Bıraktığımız dijital izler, kişiliğimiz hakkında sandığımızdan daha fazla ve eksiksiz izler bırakmaktadır. Dijital araçlar ve buna entegre adreslerin sayısı arttıkça her şey aktif bir biçimde enformasyon/veri yayan ve her hareketimiz hakkında bilgi toplayan ve artık kullandığımız her nesne tarafından takip edilip gözetlendiğimiz bir durumla karşı karşıya kalırız. Böylece hem toplumsal hem de kişisel olarak dijital hafıza olan big datada hiçbir zaman unutulmayan veya silinmesi mümkün olmayan kullanışlı veriye dönüştürüz (Han, 2019, s. 69).

YZ, yaşamın yasalarını değiştirip yeniden yazabilecek bir teknoloji olmaya ve beynimizi sürekli veri depolama ve işleme zahmetinden kurtarmaya adaydır ve bunun yanında bilgisayarlarımızdan akıllı cep telefonlarımıza kadar hemen her akıllı cihazımızda aktif bir şekilde çalışan bir YZ zaten mevcuttur (Harari, 2015, s. 397). YZ, bilişsel beceri gerektiren faaliyetlerde birçok insanın yerini alabilecek gelişim seviyesine ulaşmak üzere. Bunun yanında YZ'nin organik bir varlık olmaması nedeniyle gelecekte başka gezegenlere yerleşip kolonileşmek için kullanılabilmesi veya organik insanın yerine organik olmayan YZ'yi koyarak, keşif gemisi Atılğan'ın kaptanı Kirk'in liderliğini Mr. Data'nın alabileceği galaktik bir imparatorluğun da gelecekte bizi beklediği öngörülmektedir (Harari, 2016, s. 57). Bugüne kadar toplanan, elde edilen, depolanan verinin kapasitesinin her an büyümesi ve insan zekâsı ve onun kabiliyetleri ile işlenmesinin imkânsız olduğu düşüncesi, veriyi daha dinamik ve hızlı işleme kabiliyetine sahip olan YZ'nin tasarlanıp geliştirilmesini zorunlu kılmıştır (Harari, 2016, s. 341). Dataisler, her şeyi danışabileceğimiz ve her konuda uzman olan master algoritmalar ve yapay zekânın bir süre sonra ulaşacağı zekâ düzeyine bağlı olarak artık Tanrı'dan ayırt edilemeyeceğini ve bu seviyeye ulaştığında insanlığın buna itaat etme konusunda hiçbir sorun yaşamadan ikna olacaklarını iddia etmektedir. Onlara göre hümanizm “Hislerini dinle” diye buyururken dataizm “Algoritmaları dinle! Onlar senin hislerini biliyor” diye emreder (O'Giebyln, 2023, s. 231).

Arthur C. Clark'ın eserinden sinemaya uyarlanan ve Stanley Kubrick'in yönetmenliğini yaptığı "2001: Bir Uzay Macerası" adlı filmde HAL 9000 adlı yapay zekâ, Dave ile satranç oynamakta ve onu kolaylıkla yenmektedir. İnsanın yapay zekâyâ karşı aciz duruma düştüğü bu sahne önemlidir, ancak HAL 9000; giderek insani bir kimlikle hareket etmektedir ve Dave'in yaptığı resmi kıskanan, mürettebattan birinin bilerek ölümüne ve bir diğerinin geminin dışında mahsur kalmasına sebep olan, insani kaygılarla hareket eden bir yapay zekâdır. Yapay zekânın insanileşmesi birçok yönden onun insan gibi hareket etmesi sonucunu doğuracağından, insanın varlığını tehdit edebilecek bir potansiyeli de taşıdığı iddia edilmektedir (Ocak, 2016, s. 614). Bir başka örnekte Uzay Yolu/Star Trek'te Yıldız Gemisi Atılğan'ın kurgusal kahramanı olan Komutan Data, tıpkı insan benzeri zekâyâ sahip bir yapay zekâdır. Komutan Data, aynı zamanda Atılğan'da sadece bir YZ değil, kişi olarak kabul görmüş ve bu keşif gemisinde kendisine bir insan gibi hukuki bir statü verilmiş yetkili bir subaydır. İnsana verilmiş olan tüm hukuki haklar ona da verilmiştir ve bu tür kurgular, YZ'yi gitgide insanla aynı statüye yükselten ve onunla eşdeğerde gösteren örnekler olarak bu durumu normalleştirmektedir (Foerst, 2022, s. 154).

5. Dijital Çağın Data Evreninde Kaybolmak

Dataizm, Steve Lohr tarafından The New York Times gazetesinde 2013 yılında yayımlanan bir yazısında ilk defa “Data-ism” şeklinde ve terim olarak kullanılmıştır (Başarslan, 2021: 19). Ancak başka kaynaklarda, yine 2013 yılında David Brooks'un The New York Times'taki "Veri Felsefesi" başlıklı makalesinde ilk defa kullanıldığına dair bilgiler de mevcuttur (Kocabey, 2022, s. 23). Daha sonra Hariri'nin çalışmalarında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Dijital teknolojilerin bilgi işlem kapasitelerinin gelişmesiyle yeni bir kavram olarak bugünkü tartışmalara dâhil olan Dataizm, veri ve bilgi teknolojilerinin günümüzdeki güçlü konumu ve etkisini yaşamsal bir önemde görmektedir. Dataizme göre algoritmalar biyolojik olan veya olmayan tüm sırları açığa çıkarabilme gücüne ve kabiliyetine sahiptir. Bilgisayar algoritmaları ile canlı ve cansız algoritmalar yakınlaştıkça sırlar giderek çözülecek, kompleks görülen fiziki sistemlerin işleme şekilleri de bir süre sonra bu sayede denetlenebilir ve yönetilebilir hale gelecektir. Çünkü dataizm, kendi varlık telakkisine göre bütün varlık âlemini data ya da dataların toplamı olarak kabul etmektedir (Başarslan, 2021, s. 19).

Dataizm, sınırsız veri paylaşımını en büyük erdem olarak görmektedir ve veri akışı özgürleştikçe insanın evrende en üst değere ulaşmasının da yolu açılacaktır. Günümüzde veriye dönüşen bilgi zihinde canlandırılması imkânsız devasa bir boyutta üretilebilmektedir. Bu veri tufanı insana ait olan tüm fikirleri ve üretkenliği işe yaramaz bir yığına dönüştürmektedir. Bilimin sınır performanslarını belirleyen teoriler de artık önemsizleşmiştir ve bilişim şirketlerinin elinde sürekli biriken verinin ölçeği artık teoriye de ihtiyaç kalmadığına herkesi ikna etmektedir (O’Gieblyn, 2023, s. 198). Böylece insan en ulvi değere ulaşacak, insanoğlu için yeni bir dinin yol açtığı yeni dönemin de başlangıcı olacaktır. Nitekim dataizme göre insan, kainattaki en kompleks veri işleme sistemidir, fakat nesnelerin internetinin gelişmesiyle birlikte bunun artık bir önemi kalmamıştır. Nesnelerin interneti ile veri sistemleri arasında iletişimi sağlayan algoritmalar geliştirildiğinde, insan zihnini ve onun veri işleme kapasitesini aşan işlemleri yapmak da mümkün olacaktır. Bütün bu gelişmeler en başta makine öğrenimi, akıllı veri işleme sistemleri ve yapay zekâya aktarıldığında canlı yaşamının ve fiziksel sistemlerin her anına ve parçasına ulaşmak ve onları denetlemek kolaylaşacaktır. Bu nedenle dataizm dini için “büyük veri” her şeyden önemlidir ve bu ideolojinin temel inancı olarak kabul edilmektedir (Kocabey, 2022, s. 65).

Her ideolojide olduğu gibi dataizmde de itaat etmeyi sağlayan kutsal nesnelere vardır. Bu dijital kutsal nesnelerin en önemlisi akıllı telefonlardır. Kutsal bir itaat etme aracı olan akıllı telefonlar, kolay taşınabilir olması nedeniyle kişinin kendi kendisini denetim altına almasına ve her hareketini veri olarak paylaşarak arınmasına imkân sağlamaktadır. Dataizm, bu akıllı dijital kutsal nesnelere gözetleme ve denetleme işini bizzat kişinin kendisine devrederek verimliliğini ve sürekliliğini de sağlamış olmaktadır (Han, 2019, s. 22). Üstelik herkes kendinin panoptikonu olarak görev üstlenirken, hiç kimse kendisinin gerçekten gözetlendiğini veya tehdit edildiğini düşünmez ya da hissetmez. Zira herkes gönüllü olarak kendini sergilemekte ve bunu da özgürlük adına yapmaktadır. Hakikatte ise burada sömürülen özgürlüğün kendisidir (Han, 2019, s. 47).

İnsanlık, her geçen gün daha da büyüyen bir data aleminin içinde yaşamaktadır ve bu siberalem, insanlığa yol gösteren ilahi vahye dönüşmektedir. Nitekim dataizm, elde ettiği tüm bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ve güçle ve en ulvi değeri olan “bilgi akışı” ile artık insanlık için doğruyu ve yanlışını belirleme konusunda otorite olarak kabul edilmektedir. Bir Tanrı gibi her yerde olan ve her şeyi denetim altında tutan kozmik bir bilişim sistemine dönüşerek, insanlığa bu sisteme entegre olmalarından başka çıkar yol bırakmayacaktır. Kozmik veri akışı içerisinde, insanların tüm eylemleri bu akışın bir parçası olacağından algoritmalar tarafından kesintisiz şekilde izleneceği ve veri akışıyla irtibatı kesilen kişilerin akış dışında kalarak hayatın anlamını yitireceği iddia edilmektedir (Harari, 2017, s. 403). Dataizm, hakikati erozyona uğratarak onu her şeyi ile yürürlükten kaldırmaya ve bunu da kurmuş olduğu dijital düzenle inandırıcı kılmaya çalışan, hakikat elbisesi giymiş yeni tür bir yanılsama olarak da görülebilir (Han, 2022, s. 53).

Dataizm de kendini pratikte gerçekleştirebilecek emirleri olan kutsal bir din gibi görmektedir. Örneğin kendini dataist olarak kabul eden her birey, kitle iletişim araçlarını azami düzeyde kullanarak veri akışını mümkün olduğunca arttırmalı, bilgi üretmeli ve tüketmelidir. Bir dataist, aynı zamanda misyonerdır ve datasit olmayanların da veri akışını arttırmaları için sisteme entegre olmalarını emreder. Dijital teknolojileri üreten ve denetleyenler dataist peygamber ya da Mesih’tir (Harari, 2017, s. 398). Bilgisayar bilimleri ve ilerlemeci evrimin senteziyle yeni bir tekno-din olan dataizmin inşası tamamlandığında Tanrı ve insan da engel olmaktan çıkacak ve sadece veriye tapıldığı aşamaya ulaşılacak. Bu tekno-din, insanı ve onun iradesini baştan biçimlendirerek veri akışı içerisinde olan her varlığa, veri işleme sürecine yaptığı katkıya göre değer biçecektir (Harari, 2018, s. 383). Dataizm, insana Tanrısal yaratma gücüne ulaşmayı ve bunu da ancak devasa verileri işleme kabiliyetine ulaştığında elde edebileceğini vadetmektedir (Harari, 2018, s. 412).

Dataizm ve yapay zekâ düşünmeyi hesaplanabilir hale getirerek nesneleştirmekte ve canlı hatıraların yerini mekanik hafıza almaktadır (Han, 2021, s. 16). Günümüzde akıllı dijital teknolojiler ve sistemler, kullanıcısının bütün dijital ya da sanal eylemlerini hem kaydetmekte hem de afişe etmektedir. Sayısız kullanıcı tarafından kullanılan milyonlarca uygulama, milyarlarca kez "Download" (indirme) edilmekte ve bu sayı her geçen gün artmaktadır. Üstelik sürekli kullanılan bu dijital uygulamalar aracılığıyla herkes durmaksızın veri ve enformasyon aktarmakata ve aktarılan verileri hiç kimse umursamamaktadır (Aust & Ammann, 2019, s. 154).

6. Algoritmaya Dönüşen İnsan ya da Datanın Kutsallaşması

Veri, en başta tüketiciye dönüşen bireyin tüm tüketim alışkanlıklarını yapay zekâ desteğiyle analiz etme ve ona görünürde sınırsız tüketim alanı açıp sürekli tüketici olması için davranış oluşturmaya yönelik bütün çalışmaların tek kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital evrende dijital ikizi olan her birey, bu evrende var olan ikizi aracılığıyla anlık ve kesintisiz olarak veri akışı sağlamaktadır. Dijital evren, hızı ve boyutu her gün katlanarak büyüyen “kişisel veriler”in de bir hammadde olarak alınıp satıldığı bir pazara dönüşmektedir. Veri, çağımızda en değerli maden olarak alınıp satılan ve buna bağlı olarak da rezervi her geçen gün büyüdüğünden “veri madenciliği” kavramıyla tanımlanan yeni bir meslek ortaya çıkarmış ve yerini gün geçtikçe daha da sağlamlaştırmaktadır (Başarslan, 2021, s. 14). Dataizm, evreni “veri akışı” olarak tanımlamaktadır ve varlığa da veri işleme sürecine yaptığı katkı üzerinden değer biçmektedir. Canlı organizmaların, yaşambilimleri tarafından biyokimyasal algoritmalar olarak tanımlanması ve bilgisayar bilimcilerin kompleks algoritmalar oluşturmasının kesiştiği noktada dataizm ortaya çıkmıştır. Nitekim dataizm, biyokimyasal ve elektronik algoritmaların aynı matematik kanunlarla özdeş olmasının sağlandığını, bu kanunların ikisine de uygulanabildiğini ispat ettiğini ve datanın tüm varlık âlemi için ayrışmayı ortadan kaldıracak ortak bir dil olacağını iddia etmektedir (Harari, 2016, s. 383). “Dataizm”, bir ideoloji olduğundan bir inanç sisteminden farklıdır ve bir felsefe olarak evrenin veri ya da bilgi akışından meydana geldiğini savunmaktadır. Aynı zamanda, Büyük Patlama’dan bugüne ortaya çıkmış tüm olayların ya da gelişmelerin data olduğunu ve her şeyin bu veriler aracılığıyla çözümlenebileceğini ifade eden bir evren tasavvurudur. Ancak veri, her şeyin tek ve değişmez ölçütü haline geleceğinden, veriyi elinde tutanın da tek güç haline geleceği ilerleyen süreçlerde bir tehdit veya problem olarak karşımıza çıkacaktır (Atasoy & Ormanlı, 2019, s. 406). Dataizm olmuş, olan ve olacak her şeyi hesaplamak istemektedir. Bu nedenle, anlam ve değer olarak kabul edilen her şey algoritmik hesaplamalara dönüşmektedir. Veri ile anlam yer değiştirerek dijital olana dönüşüp dataizmi ortaya çıkarır. (Han, 2022, s. 14). Dijitalleşme hayatı önlenemez bir biçimde dönüştürürken, yaşamsal olanla ilişkilerimizi ve algılarımızı da aynı şekilde kendi formatına uygun hale getirmektedir (Han, 2022, s. 17). Dataistler, big data ve yapay zekânın toplumsal tüm süreçleri tam bir kesinlik içinde hesaplayan ve bunları herkesin yararına sunmak üzere en iyi hale getiren, her şeyi kuşatan kutsal bir görüşün mümkünlüğüne inanmaktadır (Han, 2022, s. 39).

7. Yeni Bir Tekno-Din Olarak Dataizm

Veri akışına inanan ve ona katılan insan, kendi eylemlerini, fikirlerini veya tüm deneyimlerini insanlıkla paylaşmak için veri ağlarını kullanarak veri evrenine sürekli katkı sunmaktadır. Bu sürekli paylaşım ile insanın bütün deneyimleri anlamlı ve değerli görülmekte, bu deneyimler veriye dönüştükçe de insan ölçülebilir ve işlevsel bir veriye dönüşerek değerini de arttırmaktadır. Bu karşılıklı döngüde algoritmalar, insanın istek ve davranışlarını yönlendirebilecek seviyeye evrilmesi ile kapasitesini aşan veri işleme yükünden onu kurtaracak ve öğrenmeyi başaran bir zekâ olarak kendi sorunlarına çözüm üretecektir. Data, insana dair bir bakış açısına dönüşerek onun değerini belirlemekte ve insanı biyokimyasal bir algoritma olarak kabul ederek bilgisayar algoritmalarıyla aynı görmektedir. Bu bağlamda insan, algoritmalar aracılığıyla çözülebilen, biyokimyasal verilerin toplamı olan, fikirleri ve davranışları çıktı olarak alınıp verilebilen bir forma dönüştürülmek istenmektedir (Başarslan, 2021, s. 20). Böylece, biyokimyasal algoritmalar ile bilgisayar algoritmaları birbirine yaklaşıp benzeştikçe, ortak ve tek algoritma ya da veri evreninin içinde bir veri kaynağı olarak aynı çıktı haline gelecektir. Algoritmaların bilinçlenmesi, karşımıza sürekli gelişen yapay zekâyı çıkaracak ve böylece yapay zekâyı dönüşecek algoritmalar özerkleşerek insanı bir simülasyonun içine alıp onun fikir ve eylemlerinde karar verici otorite olmasının da yolu açılacaktır. Ancak bu büyük veri evreninde, geleceğe dair verilerin bize sunacağı senaryolar üzerinden yaşadığımız zaman “şimdi”de sabitlenecektir (Başarslan, 2021, s. 21).

Dataizme göre algoritmalar biyolojik olan veya olmayan tüm sınırları açığa çıkarabilme gücüne ve kabiliyetine sahiptir. Bilgisayar algoritmaları ile canlı ve cansız algoritmalar yakınlaştıkça sınırlar giderek çözülecek, kompleks görülen fiziki sistemlerin işleme şekilleri de bir süre sonra bu sayede denetlenebilir ve yönetilebilir hale gelecektir. Çünkü dataizm, kendi varlık telakkisine göre bütün varlık âlemini data ya da dataların toplamı olarak kabul etmektedir (Başarslan, 2021, s. 19). İnsanlık, günümüzde özgür olduğunu düşünen, ancak dijital ekrana bağlı ve dijital bir mağarada esir olan bir varlıktır. Bu dijital mağara insanlığı enformasyonlara/verilere tutsak etmiştir ve bu mağaranın dışı olmadığından bu esareten kurtulmak da mümkün görünmemektedir. Enformasyonlar/veriler bizden güncel olmamızı

isterken, hakikat bizden süreklilik istemektedir (Han, 2022, s. 60). Nitekim dataizme göre insan, kainattaki en kompleks veri işleme sistemidir, fakat nesnelerin internetinin gelişmesiyle birlikte bunun artık bir önemi kalmamıştır. Nesnelerin interneti ile veri sistemleri arasında iletişimi sağlayan algoritmalar geliştirildiğinde, insan zihnini ve onun veri işleme kapasitesini aşan işlemleri yapmak da mümkün olacaktır. Bütün bu gelişmeler en başta makine öğrenimi, akıllı veri işleme sistemleri ve yapay zekâya aktarıldığında canlı yaşamının ve fiziksel sistemlerin her anına ve parçasına ulaşmak ve onları denetlemek kolaylaşacaktır. Bu nedenle dataizm dini için “büyük veri” her şeyden önemlidir ve bu ideolojinin temel inancı olarak kabul edilmektedir (Kocabey, 2022, s. 5).

Sonuç

60'lı yılların ilk dönemlerinde üç tarihsel aşama olarak Albert Einstein'ın ifade ettiği “atom, enformasyon, demografi” aktörlerinin, içinde bulunduğumuz üçüncü binyılın en önemli gündemi ve tartışması olacağı söylenegelmıştır. Özellikle, günümüzde bir risk ve tehdit olmayı sürdüren nükleer silahlar, dijital bir denetim toplumu kurmak için kullanılacak olan “enformasyon veya veri” ve her şeyin veriye dönüşmesiyle birlikte, tüm canlıların biyolojik/genetik kodlarının da bir veriden ibaret sayılması neticesinde, doğal seleksiyonun yapay seleksiyona dönüşmesiyle sonuçlanacağı öngörülmektedir.

Tarım toplumunun kendine has yaşam ve düşünme biçimi, Sanayi Devrimi'nin başlattığı mekanikleşme ile birlikte bambaşka bir evreye geçiş yapmış, enformasyon devrimi ile birlikte akıllı sistemlerin temelleri atılırken, dijital devrim ile otonom akıllı sistemler ve araçlar artık hayatımızı yöneten aktörler olarak yaşam şeklimize yön vermeye başlamıştır.

Sanayi toplumunun seri üretime ve ürüne dayalı standartlaştırıcı birey ve toplum tipi, enformasyon toplumunda gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte homojen iletişim ve düşünme biçimine dönüşmüş, dijital toplumda ise dijital teknolojilerin etkisiyle birlikte tek tip bireysellik, küresel bir vatandaşlık modeli ortaya çıkarmıştır. Bugün gelinen noktada, kişiselleşen ya da kişiye özgü olduğu iddia edilen teknolojiler, gerçekte herkese aynı alternatifini ve hizmeti sunan fakat bireysel kullanımda kişi ile ilgili tüm verileri toplayarak bireyin kendisini sadece verilere dönüştüren veri toplama araçları olarak hizmet etmektedir.

Veri, günümüzde en başta şirketler olmak üzere, her iktisadi veya politik otoritenin kitleleri denetim altında tutmak, insanların gerek bireysel ve gerek toplumsal olarak kontrolünü sağlamak veya yönlendirmek amacıyla herkesin ihtiyaç duyduğu en değerli maden haline gelmiştir. Teknolojinin gelişim hızı ve seviyesi düşünüldüğünde, orta vadede her şeyin veriye dönüşeceğini ifade eden dataizm ideolojisi de bu gelişim sürecini okuyarak insanlığı bekleyen gelecek hakkında veri temelli tezler sunmakta ve datanın her şeyin yerini alan ve onu yönetecek tek otorite olacağını iddia etmektedir. Yaşamın ve evrenin temel kodunun veri olduğunu dile getiren dataistler, buna bağlı olarak, insan düşüncesinde her şeyi kontrol eden otorite Tanrı olduğundan, verinin tek otorite olmasıyla birlikte, Tanrı'nın yerine geçeceği tezini savunmakta ve bunu temel argüman olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Başta “büyük veri” olmak üzere, nesnelerin interneti ve yapay zekânın da oyuna katılmasıyla, her şeyin algoritmalar tarafından yönetileceği yeni bir çağın başlayacağı ve insanın kaçınılmaz olarak hiçbir çıkar yolu kalmadan zorunlu olarak bu sürece entegre olacağı iddia edilmektedir. Dataizm, burada kendini kutsal bir alternatif olarak sunmakla kalmayıp, aynı zamanda kendini tek alternatif olarak görmektedir. Yeni bir küresel ve seküler ideoloji veya tekno-din olan dataizm, bilim ve teknolojinin her gün artan ve gelişen desteğiyle bu durumunu daha ikna edici kılmayı başarmaktadır.

Kaynakça

- Akgül, B. ve Ören, İ. (2021). Yapay zekâ temelinde insan: dataizm ve dini değer paradoksu. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi(MEDIAD)*, 4(1), 65-79. <https://doi.org/10.47951/mediad.947374>
- Aktaş, C. (2007). Enformasyon toplumu bağlamında Türkiye. *Selçuk İletişim*, 4 (4), 181193.<https://dergipark.org.tr/download/article-file/177951>
- Atasoy, İ. ve Ormanlı, O. (2019). Teknoloji ve siber güvenlik: dijital toplumun geleceği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11 (4), 399-409. Doi No: 10.17932/IAUD.m.13091352.2019

- Başarslan, B.(2021). Dataizm: varlığın veri olarak tasavvuru. *Tevilat*, 2 (1), 11-25.
<https://doi.org/10.53352/tevilat.961506>
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. (2. Baskı). (E. Kılıç, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chatfield T. (2012). *Dijital çağa nasıl uyum sağlarız*. (1. Baskı). (L. Konca, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim toplumunun yükselişi: enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 55-74.
- Ersöz B. & Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 11 (42), 170-179.
<https://doi.org/10.5824/ajite.2020.03.007.x>
- Han. B.C. (2022). *Enfokrasi*. (1.Baskı). (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Han. B.C. (2019). *Psikopolitika*. (1.Baskı). (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Harari, Y. N. (2015). *Sapiens hayvanlardan tanrılara*. (1.Baskı). (E. Genç, Çev.). Kolektif Kitap.
- Harari, Y. N. (2016). *Homo deus yarının kısa bir tarihi*. (1.Baskı). (P. N. Taneli, Çev.). Kolektif Kitap.
- Harari, Y. N. (2018). *21. yüzyıl için 21 ders*. (2.Baskı). (S. Sıral, Çev.). Kolektif Kitap.
- Headrick, R. D. (2002) *Enformasyon çağı*. (1.Baskı) (Z. Kılıç, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Kaya, E. (2022). *Metaverse*. (1.Baskı). Nemesis Kitap.
- Kocabay, E. (2022). <https://evrimagaci.org/dataizm-nedir-veri-akisi-yeni-bir-din-olabilir-mi-11265>.
 Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022
- O'gieblyn, M. (2023). *Tanrı insan hayvan makine*. (1.Baskı). (F. Sarıalioğlu, Çev.). Altın Kitaplar.
- Teffler, A. (2008). *Üçüncü dalga*. (1.Baskı). (S. Yeniçeri, Çev.). Koridor Yayınları.
- Törenli, N. (2004). *Enformasyon toplumu ve küreselleşme sürecinde Türkiye*. (1.Baskı). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yurtsever, E. Â. (2019). Dijitalleşmenin karanlık yüzü. Dijitalleşme. *Değerler ve Din Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 14-33) içinde. Diyarbakır.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Uğur CUMAOĞLU

Diğer Yazarlar / Other Authors: Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılardan Uğur CUMAOĞLU çalışmaya %70 Ali Ulvi ÖZBEY %30 oranında katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement:Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazarlar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkilerinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan etmişlerdir.

Etik Beyanı /Ethical Statement: Yazarlar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Destek ve Teşekkür /Support and Thanks: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmişlerdir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MOBİLYA SEKTÖRÜ

Furniture Industry in the World and Turkish Economy

Ömer DAMLAYICI

Istanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, omerdamlayic@gmail.com

Prof. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN

Istanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, karslan@ticaret.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received

12.01.2024

Kabul/Accepted

26.03.2024

Sayfa/ Page

81-91

Öz

Makalenin Konusu ve Amacı: Dünya genelinde mobilya sektörü 2022 yılı itibarıyla 598 milyar doların üzerinde bir dış ticaret gerçekleştirmiştir. Türkiye, mobilya üretimi ve ihracatı konusunda 2022 yılı itibarıyla dünyada 11. sırada yer almaktadır. Dünya mobilya ihracatının yüzde 1.7'sini gerçekleştirmektedir. Mobilya sektörü hem üretim hem de tüketim açısından önemli bir ekonomik etkiye sahiptir. Bu nedenle bu çalışmada Dünya ve Türkiye ekonomisinde mobilya sektörünün yeri ve önemi incelenmektedir.

Yöntem: Bu çalışmada kullanılan ilk yöntem literatür taraması yöntemidir. Literatür tarama süreci, belirli bir konuda daha önce yapılmış araştırmaların ve yayınların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve varılan sonuçların tespit edilmesidir. Kullanılan ikinci yöntem ise, Dünya ve Türkiye ekonomisinde mobilya sektörünün durumunu analiz etmek için ihracat ve ithalat verilerini kullanmaktadır. Veriler TradeMap sitesinden elde edilmekte ve grafik yoluyla veya tablolarla gösterilmekte ve yorumlanmaktadır.

Bulgular: Bu çalışmada bulgular olarak 2018-2022 yılları Dünya ve Türkiye mobilya sektöründe ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesine ilişkin veriler, grafikler yer almaktadır. Bunların yorumlanması ile dünyada ve Türkiye'de mobilya sektörünün yeri ve önemine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mobilya Sektörü, Dünya Ekonomisi, Türkiye Ekonomisi, Mobilya Ticareti.

Abstract

Subject and Purpose of the Article: The furniture industry worldwide has realized a foreign trade of over 598 billion dollars as of 2022. Turkey ranks 11th in the world in furniture production and exports as of 2022. It accounts for 1.7 percent of world furniture exports. The furniture industry has a significant economic impact in terms of both production and consumption. Therefore, in this study, the place and importance of the furniture industry in the world and the Turkish economy are examined.

Method: In this study, the first method used is the literature review method. The literature review process is the detailed examination of previous research and publications on a particular subject and the determination of the conclusions reached. The second method used uses export and import data to analyze the situation of the furniture industry in the world and Turkish economy. The data is obtained from the TradeMap site and is displayed and interpreted through graphs or tables.

Findings: The findings of this study include data and graphs regarding the export, import and foreign trade balance in the world and Turkey furniture industry between 2018-2022. These interpretations include evaluations regarding the place and importance of the furniture industry in the world and in Turkey.

Keywords: Furniture Industry, World Economy, Turkish Economy, Furniture Trade.

Giriş

2022 yılında küresel mobilya sektörü 598 milyar doların üzerinde bir dış ticaret gerçekleştirmiştir. Mobilya sektörünün 2026 yılına kadar yıllık %8,2'lik istikrarlı bir büyüme oranı yaşayacağını ve 2026 sonunda 940 milyar dolarlık bir değere ulaşacağı ön görülmektedir. Mobilya endüstrisi küresel ekonominin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çok sayıda iş fırsatı oluşturmanın yanında çeşitli alt sektörlerde de etki etmektedir. Zaman içinde mobilya ticaretinin ölçeği ve çeşitliliği önemli ölçüde genişlemiştir. Dış ticaretin önemli bir bileşeni olan mobilya, çok sayıda ülkede ithalat ve ihracat faaliyetleri için bir odak noktası olarak hizmet vermektedir. Mobilya üretimi Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika pazarlarında daha yoğun bir durumdadır. Özellikle Çin, İtalya, Almanya ve ABD bu üretim alanının önde gelen oyuncularını olarak öne çıkmaktadır (Statista, 2023, s. 3).

Gelişmekte olan ülkelerde artan inşaat yatırımları ve güçlü ekonomik ilerleme sayesinde küresel mobilya pazarında büyüme beklenmektedir. Özellikle hızla gelişen ekonomileriyle Çin ve Hindistan gibi Asya pazarının önemli oyuncularının bu genişlemeye önemli ölçüde katkıda bulunması beklenmektedir. Harcanabilir gelirlerdeki artış, yaşam tarzlarındaki iyileşme, Covid-19 pandemisi sonrası ekonomilerdeki olumlu gelişmeler ve teknolojik ilerlemelerin dünya çapında mobilya sektörünün büyümesinin arkasındaki itici güçler olacağı tahmin edilmektedir. Mobilya satışlarının yaklaşık yüzde 60'ı, mutfak ve oturma odası gibi alanları kapsayan konut sektörüne aittir (Araz, 2020, s.32).

Mobilya endüstrisinin uluslararası ticaretinde ortaya çıkan bir eğilim de yabancı katılımına açılan pazarların sayısının artmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 2022 yılında 76 milyar dolarlık bir mobilya dış ticaret açığına sahipken, Avrupa Birliği (AB) 70 milyar doları aşan ihracatı ve Çin ise 128 milyar doların üzerinde bir mobilya dış ticaret fazlasına sahiptir. Bu üç oyuncu, dünya mobilya pazarlarının önemli figürleridir ve sektörde önemli bir etkiye sahiptir (World Furniture Online, 2023, s.6).

2022 yılında Türkiye'nin mobilya ihracatından elde ettiği gelir yaklaşık 5 milyar dolara ulaşarak artış göstermiştir. Bu sayede Türkiye dünyanın en büyük 11. mobilya ihracatçısı konumuna gelmiştir (Ekonomi Gazetesi, 2023, s.1). Türkiye'de mobilya sektörü, önceki yıllarda atölye benzeri bir şekilde faaliyet gösteren ve geleneksel yöntemler kullanan küçük ölçekli işletmelerin hakimiyetinde kalmıştır. Bu durum teknolojinin gelişmesi ve sektördeki kalifiyeli eleman sayısındaki artışla fabrikasyon tarzı işletmelere evrilmiştir. Bununla birlikte, küçük işletmelerden orta ve büyük işletmelere kadar uzanan işletme sayısında kayda değer bir artış meydana gelmiştir. Daha büyük şirketlerin öncelikle fabrikasyon üretimle uğraştığı ve istihdam seviyesinin de bu eğilimi yansıttığı düşünülmektedir. Fabrikasyon üretim yöntemlerini benimseyen şirketlerin sayısında bir artış olmuştur. Sektöre canlılık getiren önemli bir faktör, İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara'da IKEA perakende mağazalarının kurulması ve başarılı bir şekilde faaliyet göstermeye devam etmesidir. Türkiye'deki mobilya endüstrisi, ağırlıklı olarak orman ürünlerinin bol olduğu veya pazar talebinin yüksek olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Toplam üretime katkılarına göre mobilya üretimi için kilit bölgeler İstanbul, Ankara, Bursa (İnegöl), Kayseri, İzmir ve Adana'dır (Ticaret Bakanlığı, 2021, s.12).

Bu çalışmada Dünya ve Türkiye ekonomisinde mobilya sektörünün yeri ve önemi incelenmektedir. Bu çalışmada yöntem olarak iki farklı yöntem birlikte kullanılmaktadır. Kullanılan ilk yöntem literatür taraması yöntemidir. Literatür taraması, akademik çalışmalarda kullanılan yöntemlerden biridir. Literatür tarama süreci, belirli bir konuda daha önce yapılmış araştırmaların ve yayınların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve varılan sonuçların tespit edilmesidir. Kullanılan ikinci yöntem ise, Dünya ve Türkiye ekonomisinde mobilya sektörünün durumunu analiz etmek için ihracat ve ithalat verilerini kullanılmaktadır. Veriler TradeMap sitesinden elde edilmekte ve grafik yoluyla veya tablolarla gösterilmekte ve yorumlanmaktadır. Bu çalışmada 2018-2022 yılları Dünya ve Türkiye mobilya sektöründe ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesine ilişkin veriler, grafikler yer almaktadır. Bunların yorumlanması ile dünyada ve Türkiye'de mobilya sektörünün yeri ve önemine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.

1. DÜNYA MOBİLYA SEKTÖRÜNDE DIŞ TİCARET

Küresel mobilya endüstrisi, farklı ülkeler arasında mobilya ve ilgili malların alışverişini gerçekleştirmektedir. Bu ticaret sadece mobilya üreten ülkelerin ekonomilerini güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda diğer ülkelerin mobilya taleplerini de karşılamaktadır. Mobilya sektöründeki uluslararası ticaret hem ithalat hem de ihracatı içermekte olup, üretim maliyetleri düşük olan ülkeler öncelikle küresel pazara mobilya ürünleri ihraç etmektedir. Özellikle Asya ülkeleri mobilya ihracatında önemli bir rol oynamaktadır. Çin, Almanya, İtalya, Polonya, ABD ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu çeşitli ülkeler, mobilya üretimi ve ihracatında önemli oyuncular ve çeşitli mobilya ürünleri sunarak küresel pazarları ele geçirmeye çalışmaktadır. Uluslararası mobilya ticareti, tasarım trendlerinden ve tüketici tercihlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bazı ülkeler yenilikçi tasarımlarını ve yaratıcı mobilya sunumlarını sergileyerek dış pazarlarda rekabet avantajı elde etmektedir. Ayrıca, lüks mobilyalar, antika mobilyalar ve özel yapım mobilyalar gibi özel ürünler mobilya sektöründe yaygın olarak ticarete konu olmaktadır. Bu ürünler belirli talepleri karşılamakta ve genellikle farklı ülkelere ihraç edilmektedir (Emikönel, 2022, s.4). Tablo 1'de 2018-2022 yılları dünya mobilya sektöründe dış ticaret dengesi görülmektedir.

	ABD	ÇİN	AVRUPA BİRLİĞİ	TÜRKİYE	DÜNYA TOPLAM
2018 Dengesi	-61,021,343	92,445,610	3,461,734	2,287,308	9,173,836
2019 Dengesi	-56,596,734	95,540,741	1,303,169	3,110,756	17,630,872
2020 Dengesi	-56,945,393	106,466,632	1,027,677	3,176,277	32,115,424
2021 Dengesi	-72,040,934	136,280,102	8,081,306	3,991,648	35,593,227
2022 Dengesi	-76,649,477	128,062,078	9,399,215	4,354,694	18,255,029
2022 İhracat	10,087,139	130,893,407	102,359,765	5,260,727	308,457,117
2022 İthalat	86,736,616	2,831,329	111,758,980	906,093	290,202,08

Tablo 1: 2018-2022 Yılları Dünya Mobilya Sektöründe Dış Ticaret Dengesi (Bin \$) (Trade Map, 2022)

Tablo 1'de sunulan verilere göre, ABD 2018'den 2022'ye kadar mobilya dış ticaretinde sürekli olarak negatif bir denge sürdürmektedir. 2022 yılında ülkenin mobilya ihracatı 10 milyar dolar iken, ithalatı 86,7 milyar dolar gibi çok daha yüksek bir değere ulaşmaktadır. ABD sürekli olarak ihraç ettiğinden daha fazla mobilya ithal etmekte ve ihracatçılar için kârlı bir pazar olarak önemini vurgulamaktadır. Bunun yanında, Çin istikrarlı bir şekilde önemli bir yıllık dış ticaret fazlası vererek 2021'de 136 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak pandeminin bir sonucu olarak bu dış ticaret fazlası 2022'de önemli bir düşüş yaşamış ve bir önceki yıla kıyasla 128 milyar dolara gerilemiştir.

AB, küresel ölçekte bölgesel mobilya ticaretinde önemli bir konuma sahiptir. İstatistikler, özellikle Almanya, Polonya, Hollanda ve Fransa ile önemli bir ticaret hacmine işaret etmektedir. Almanya, 2022 yılında 18,3 milyar dolarlık ihracatla bölgenin önde gelen ihracatçısı konumundadır. Almanya'yı 17 milyar dolarla İtalya ve 12 milyar dolarla Polonya takip etmektedir. İthalat verileri 2022 yılı için incelendiğinde, Almanya toplam 24,4 milyar dolarlık ithalatıyla AB'nin en büyük ithalatçısı olarak öne çıkmaktadır. Almanya'yı 13,8 milyar dolar ile Fransa ve 9,5 milyar dolar ile Hollanda takip etmektedir. Mobilya ana sektörü verileri, 2022 yılında AB'nin 28 ülkesinin (Birleşik Krallık dahil) 117,1 milyar dolar değerinde ithalat ve 102,3 milyar dolar değerinde ihracat gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu da küresel ortalamanın yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Mobilya sektörü Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir. Dış ticaret fazlası veren önemli sektörlerden biri olmakla beraber pazar payını her sene arttırmaktadır.

1.1. Dünya'da Mobilya İhracatı

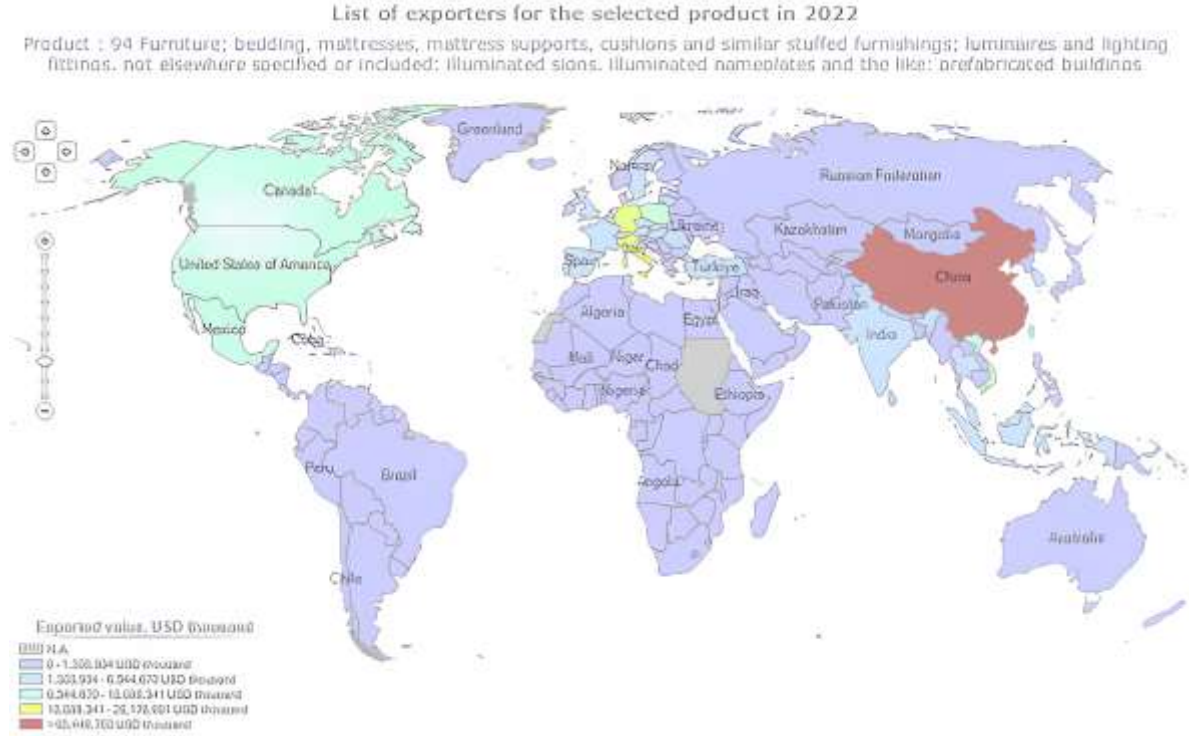
Küresel mobilya ihracatı sektörü, çok sayıda ülkenin ekonomisine önemli bir katkıda bulunmakta ve dünya ölçeğinde önemini ortaya koymaktadır. Çin, Almanya, İtalya, Polonya ve Vietnam, çeşitli mobilya ürünleri ihraç eden ve uluslararası pazarda kıyasıya rekabet içinde olan bu sektördeki kilit oyuncular. Bu ülkeler yatak odası takımları, oturma odası mobilyaları, mutfak mobilyaları, ofis ekipmanları ve dış mekan parçaları dâhil olmak üzere çeşitli mobilya türleri üretmekte ve ihraç etmektedir. Her mobilya kategorisinin farklı pazarlarda farklı düzeylerde talep

gördüğünü belirtmek gerekmektedir (Jivkov, 2019, s. 7).

Yıllar içinde küresel mobilya ihracat pazarında kayda değer bir büyüme yaşanmıştır. 2002 yılında 66,5 milyar dolar değerinde olan pazar, 2008 yılında 140,2 milyar dolara yükselmiştir. Ancak 2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeniyle pazar değeri 115,5 milyar dolara düşerek darbe almıştır. Ancak 2019'da piyasa değerinin 194,4 milyar dolara ulaşmasıyla önemli bir toparlanma yaşanmıştır. 2022 yılına gelindiğinde ise mobilya ihracatının toplam değeri 308 milyar dolar gibi kayda değer önemli bir rakama ulaşmış durumdadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin dünyanın en büyük mobilya ihracatçısı konumundadır (Trade Map, 2022).

Şekil 1: Dünya Mobilya İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı (Trade Map, 2022)

Küresel ölçekte mobilya ihracatı, mobilya üreticilerine uluslararası pazarlarda işlerini büyütme fırsatları sunmakta ve uluslararası ticareti teşvik etmektedir. Bu ticaret, küresel ekonomi için önemli bir ekonomik faaliyet olmaya devam etmektedir. Tablo 2'de 2018-2022 yılları dünya mobilya sektöründe ihracat verileri verilmektedir.

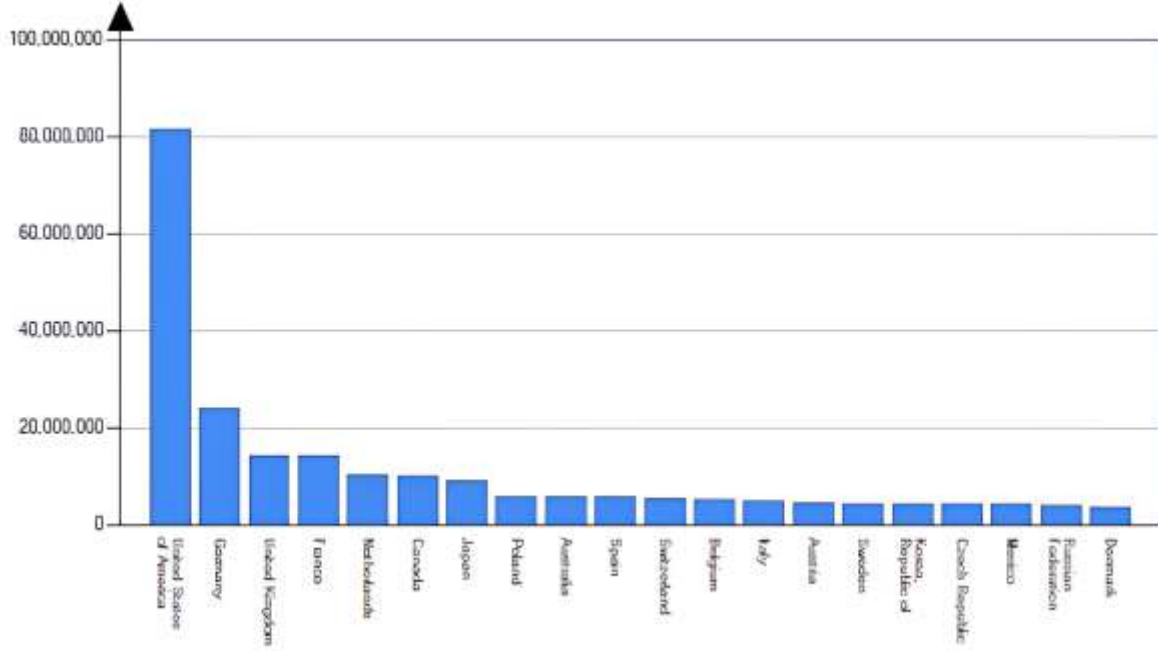
İhracat Rakamları	Çin	Meksika	Almanya	İtalya	Vietnam	Türkiye
2018	96,416,994	10,597,580	18,628,722	14,651,205	7,418,417	3,130,600
2019	99,063,088	10,296,728	17,861,644	13,994,740	9,487,582	3,868,865
2020	109,366,915	9,112,154	16,494,955	12,653,666	11,982,026	3,897,049
2021	139,481,266	11,065,214	19,473,946	15,874,595	13,833,399	4,788,354
2022	130,893,407	12,783,517	18,396,944	17,171,077	10,712,256	5,260,727

Tablo 2: 2018-2022 Yılları Dünya Mobilya Sektöründe İhracat (Bin \$) (Trade Map, 2022)

Tablo 2'de sunulan verilere göre, Çin küresel ihracat pazarında baskın bir güç olarak öne çıkmaktadır. Çin'i, Almanya ve İtalya yakından takip etmektedir. Çin tek başına dünya genelindeki tüm mobilya ihracatının %41,3 gibi bir oranına katkıda bulunmakta ve küresel mobilya arzının neredeyse yarısını temsil etmektedir. Almanya 2022 yılı itibarıyla Çin'den sonra ikinci sırada yer alırken, Türkiye %1,7'lik bir oranla 11. sırada yer almaktadır.

1.2. Dünya’da Mobilya İthalatı

ABD, dünya genelinde en büyük mobilya ithalatçısı olma unvanını elinde bulundurmaktadır. 2022 yılı itibariyle ABD mobilya ithalatı 86 milyar doları değerine ulaşarak dünya genelindeki toplam mobilya ithalatının yaklaşık %29,5’ini oluşturmaktadır. ABD’yi yakından takip eden Almanya ise ikinci en büyük ithalatçı konumundadır. Almanya’da 2022 yılında mobilya ithalatının toplam değeri 24,5 milyar dolara ulaşarak küresel mobilya ithalatının yaklaşık %8,3’ünü oluşturmuştur. Trade Map in 2022 tarafından bildirildiği üzere, mobilya ithalatı açısından diğer önemli ülkeler arasında Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, Kanada, Japonya, Polonya ve Avustralya yer almaktadır (Trade Map, 2022).

Şekil 2: Dünya Mobilya İthalatı (Trade Map, 2022)

AB'deki en büyük mobilya tüketicileri arasında Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya yer almaktadır. Bu ülkeler farklı kültürlere ve yabancı etkilere açık ve sık seyahat eden nüfuslara sahiptir. Mobilya tüketimleri çeşitli kültürel etkileri yansıtmaktadır. AB mobilya pazarına iki popüler ürün kategorisi hakimdir. Bunlar; kanepeler ve koltuklar gibi döşemeli oturma grupları ve mutfak mobilyalarıdır (GII Global Information, 2023, s. 3). Tablo 3'te 2018-2022 yılları dünya mobilya sektöründe ithalat verileri görülmektedir.

İthalat Rakamları	ABD	Almanya	Birleşik Krallık	Fransa	Kanada	Türkiye
2018	71,856,672	21,711,123	11,779,566	12,135,845	9,346,361	843,292
2019	66,842,480	21,057,544	11,867,701	11,875,231	9,177,184	758,159
2020	65,457,994	21,191,685	10,386,937	10,784,697	8,296,701	720,772
2021	81,318,355	25,682,045	14,305,158	14,157,955	9,906,165	796,706
2022	86,736,616	24,447,571	14,543,852	13,811,568	10,642,843	906,033

Tablo 3: 2018-2022 Yılları Dünya Mobilya Sektöründe İthalat (Bin \$) (Trade Map, 2022)

Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere, ABD, Almanya, Birleşik Krallıklar ihracatçı firmalar için oldukça önemli pazarlardır. Bu pazarlara yapılacak olan pazarlama yatırımları Pazar payından istifade etmek için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Türkiye 2022 yılı itibariyle 906 milyon dolara yakın mobilya ithalatı gerçekleştirmiştir. Bunun önemli bir kısmının mobilya üretimi esnasında kullanılan ara mamul ve yedek parçalardan meydana geldiği bilinmektedir.

2. TÜRKİYE'DEKİ MOBİLYA DESTİNASYONLARI

Türkiye mobilya sektörü, birçok önemli ilde faaliyet göstermektedir. İstanbul, mobilya sektörü açısından diğer illere lokomotif görevi gören önemli bir bölgedir. İstanbul'daki mobilya endüstrisinin ana merkezleri İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan Masko ve Ümraniye'deki mobilya sanayi sitesi Modoko'dur (Ticaret Bakanlığı, 2021, s.15).

İstanbul'un ardından Ankara uzun zamandır mobilya üretiminde önemli bir merkez olarak kabul edilmektedir. TÜİK verilerine göre hem istihdam hem de sektördeki şirket sayısı bakımından İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ankara'nın mobilya endüstrisinin kalbi olan Siteler bölgesi, 1960'larda Marangozlar Odası tarafından kurulmuştur ve günümüzde 5.000 dönümlük bir alana yayılan iyi organize edilmiş bir sanayi bölgesi olarak faaliyet göstermektedir. Bu bölge çok sayıda küçük ve orta ölçekli mobilya imalat işletmesine ev sahipliği yapmakta olup, tahminler bu tür işletmelerin sayısının 10.000'in üzerinde olduğunu göstermektedir. Ancak bu işletmelerin büyük çoğunluğu emek yoğun faaliyetlere odaklanmakta, sadece küçük bir kısmı büyük ölçekli üretim yapmaktadır. İstihdam açısından Bursa-İnegöl mobilya sektörü Ankara'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ancak bölge içindeki ihracat dağılımında Kayseri ve İstanbul'un gerisinde kalarak üçüncü sırada yer almaktadır. Yine de bölgenin ihracattaki etkileyici başarısı, Bursa-İnegöl'ün mobilya sektöründe önemli bir küresel oyuncu olma yolunda istikrarlı bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. Bursa-İnegöl Bölgesi, ahşap endüstrisinin hızla büyümesini kolaylaştıran geniş orman alanlarına sahiptir. Ayrıca, daha fazla genişleme için önemli bir potansiyele sahip oldukça dinamik bir bölgedir. Hammaddelere yakınlığının avantajını kullanabilen bir kasaba olan İnegöl, kârlı ticari beklentilerden yararlanarak mobilya endüstrisi için önemli bir merkeze dönüşmüştür (Kolay İhracat, 2021, s. 6).

Teknoloji geliştikçe ve yatırımlar arttıkça Kayseri, Türkiye'deki tüm mobilya üretim sektörleri için önemli bir merkez haline gelmiştir. Kayseri'nin mobilya endüstrisi başlangıçta kanepeler, koltuk ve yatak üretimine odaklanmıştır. TOBB ve TÜİK'in ihracat verilerine göre, Kayseri'nin bu sektördeki en büyük şirketlere ev sahipliği yaptığı görülebilmektedir. Bölgede geniş üretim kapasitesine sahip yaklaşık 400 ihracat odaklı şirket bulunmaktadır. TÜİK verilerine göre Kayseri'de istihdam oranı, şirket başına ortalama 11,5 çalışan ile ülke ortalamasının üzerindedir. İşletme başına düşen bu yüksek iş gücü, Kayseri'nin büyük ölçekli işletmeleri çeken bir bölge olduğunu göstermektedir (Kolay İhracat, 2021, s. 7).

İstihdam açısından İzmir, Kayseri'nin ardından dördüncü sırada yer almaktadır. Mobilya sektörünün yoğunlaştığı bölgeler Karabağlar ve Kısıkköy mobilya bölgeleridir. Kentin liman ve ulaşım olanakları, ihracatın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı'nın 2021 verilerine göre, bölgedeki çoğu şirket ortalama 2,66 çalışanla küçük bir işgücüne sahiptir ve bu da ulusal ortalamasının altında istihdam seviyeleri ile sonuçlanmaktadır. Bölgedeki mobilya talebi temel olarak yeni evlerin inşası ve gelirdeki artıştan kaynaklanmaktadır. İşletmelerin kurulması ve büyümesi, ofis otomasyon sistemlerinin entegrasyonu ve istihdam oranlarındaki artış, ofis mobilyalarına olan talep üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Ticaret Bakanlığı, 2021, s.16).

3. TÜRKİYE'DE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ VE DIŞ TİCARETİ

Mobilya sektörü, Türkiye'nin ekonomisinde hayati bir rol oynamakta ve dış ticaretine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, çok sayıda kişiye iş fırsatları sunarak önemli bir istihdam sağlayıcı olarak hizmet vermektedir. Bu da ülkedeki genel istihdam durumunu olumlu yönde etkilemektedir. Sektör hem üretim hem de satış sektörlerinde istihdam olanakları yaratmaktadır. Ayrıca, rekabetçi fiyatlarla yüksek kaliteli ürünler sunarak küresel pazarda üstünlük sağlamaktadır. Türkiye, özellikle Avrupa ülkeleri ve Orta Doğu'ya yapılan mobilya ihracatında önemli bir konuma sahiptir. Bunun başlıca nedeni, düşük işçilik maliyetlerinden ve hammaddelere kolay erişimden yararlanan rekabetçi mobilya üretimidir (Sanayi Bakanlığı, 2022, s.11).

Geçmiş krizlerde şirketler iç talepteki düşüşü ihracata yönelerek telafi etmeye çalışmışlardır. Bu değişim, ihracata yönelmenin geçici bir eğilim değil, kalıcı bir eğilim olduğunu göstermektedir. İhracat rutin bir işlem olmaktan çıkıp büyümenin önemli bir itici gücü haline gelmiştir. Mobilya sektöründe AB pazarı büyük önem taşımaktadır. Sektörün ihracatının yaklaşık üçte biri AB'ye

yönelikken, ithalatının yarısından fazlası da aynı bölgeden gelmektedir. Bölgesel yoğunlaşma avantajlı olsa da, AB pazarının ve tüketicilerinin yapısı, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için ABD gibi alternatif pazarların araştırılması gibi pazar çeşitlendirmesini gerektirmektedir. Tahminler, ihracattaki artış eğiliminin devam edeceğini ve sektörün önemli bir ticaret açığının ortasında ülke için olumlu bir ticaret dengesini sürdürmesini sağlayarak ülke ekonomisine istikrarlı katkıları teşvik edeceğini göstermektedir (Hopa Ticaret ve Sanayi Odası, 2022, s. 5).

Türkiye’de mobilya ithalatına ilişkin düzenlemelerin 1986 yılında gevşetilmesi ve 1996 yılında Gümrük Birliği’ne dâhil olmanın ardından mobilya ithalatında önemli bir artış yaşanmıştır. 1994 yılında 38 milyon dolar civarında olan mobilya ithalatı, bir sonraki yıl %79'luk kayda değer bir artış göstererek 68 milyon dolara ulaşmıştır. İthalattaki artış eğilimi sonraki yıllarda da devam etmiş, 2001 yılındaki kriz bir önceki yıla göre %40'lık bir düşüşe yol açarak ithalatı 122 milyon dolara düşürmüştür. Krizden sonra mobilya ithalatı daha da azalarak 128 milyon dolara düşmüş, ancak 2002 yılında hafif bir artış göstermiştir. Ekonominin toparlanmasıyla birlikte sektördeki ithalat sonraki yıllarda istikrarlı bir şekilde artmıştır. Ancak 2009 yılında küresel kriz bir önceki yıla göre %37'lik bir düşüşe neden olmuş ve ithalat 568 milyon dolara gerilemiştir. Krizin 2011 yılında hafiflemesiyle birlikte mobilya sektörü ithalatı 2008 yılı seviyelerini aşarak 941 milyon dolara ulaşmıştır. 2021 yılında mobilya ithalatı bir önceki yıla göre %11 artarak toplam 796 milyon dolara ulaşmıştır. 2022 yılına gelindiğinde ise bu rakam 906 milyon dolar olarak tarihi zirveye ulaşmıştır (Sanayi Bakanlığı, 2022, s.12).

Ocak ve Aralık 2022 arasında, tüm sektörlerdeki toplam ihracat değeri bir önceki yıla kıyasla %12,9 oranında kayda değer bir artış göstererek 254 milyar dolara ulaşmıştır. Özellikle tarım sektörü %15,3'lük bir büyüme ile 34 milyar dolara ulaşırken, sanayi sektörü %8,8'lik bir artışla 185 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Madencilik sektörü de %9,1'lik bir artışla 6 milyar dolara ulaşarak olumlu bir gelişme kaydetmiştir. Mobilya Kağıt ve Orman Ürünleri alanında ihracat bir önceki yıla kıyasla %20,8 oranında artarak 8,44 milyar dolar gibi etkileyici bir rakama ulaşmıştır. Bu sektör, Türkiye'nin 254,2 milyar dolar olan toplam ihracatına %3,3 oranında önemli bir katkı sağlamıştır (Tablo 4).

Sektörler	2020 - 2021	2021 - 2022	Değişim ('22/'21)	Pay (22) (%)
I. Tarım	29,705,558	34,246,492	15.3	13,5
Mobilya, Kağıt ve Orman Ürünleri	6,989,164	8,440,766	20.8	3,3
II. Sanayi	170,799,481	185,880,772	8.8	73.1
III. Madencilik	5,927,697	6,469,002	9.1	2.5
Toplam (TİM*)	206,432,736	226.,596,266	9.8	89.1
Genel İhracat Toplamı	225,214,458	254,209,535	12.9	100.0

Tablo 4: Türkiye Geneli İhracat (1.000 \$) (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023)

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023) verilerine göre, Tablo 4'te ihracatın ana kolları olan tarım, sanayi ve madencilik 2022 yılındaki yıllık rakamları, değişimleri ve oranları sunulmaktadır. Ayrıca Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin toplam ihracatı ve ülkemizin genel ihracat toplamı da verilmektedir. Türkiye İhracatçılar Meclisi, ülke toplam ihracatının %89,1'ini gerçekleştirmektedir. Mobilya sektörü istihdam olanaklarına önemli ölçüde katkıda bulunmasına rağmen, ihracat gelirleri üzerinde nispeten küçük bir etki oluşturmaktadır. Sektör, 2021 yılında toplam ihracatının yalnızca %4'ünü temsil etmiştir. Mobilya sektörünün büyümesi, mobilya ihracatının genişlemesine bağlıdır. Türkiye'nin mobilya ihracatı, 2001 yılında 192 milyon dolardan 2022 yılında 5,26 milyar dolara yükselerek kayda değer bir gelişme göstermiştir. Pandeminin 2020 yılında ticaret üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen, mobilya sektörü 2020 ve 2022 yılları arasında önceki yıllara kıyasla ihracatta %23'lük önemli bir artışa tanık olmuştur. Tablo 5'te Türkiye mobilya sektöründe ihracatta ilk 5 ülke verilmektedir.

	Değer (1000\$)		
	2021	2022	% değer
Irak	555,319	540,772	-3
Almanya	450,582	504,821	12
ABD	331,793	297,371	-10
Fransa	233,020	237,298	2
İsrail	217,325	229,988	6
Toplam Dünya	4,788,354	5,260,727	10

Tablo 5: Türkiye Mobilya Sektöründe İhracatta İlk 5 Ülke (Ocak- Aralık 2022) (Trade Map, 2022)

2022 yılında Irak, Almanya, ABD, Fransa ve İsrail mobilya sektöründe önde gelen ihracatçılar olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler için toplam ihracat değerleri sırasıyla 540 milyon dolar, 504 milyon dolar, 297 milyon dolar, 237 milyon dolar ve 229 milyon dolar olmuştur. Mobilya sektörü, dış ticaret fazlası verilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Veriler incelendiğinde, ihracat rakamlarının bir önceki yıla göre artış gösterdiği görülmektedir.

Kendi dağıtım ağlarını kullanarak doğrudan dış pazarlara ihracat yapan şirketlerin sayısı artmaktadır. Geçmişte ihracatın çoğunluğu Orta Doğu ülkelerine yapılırken, 1990'lardan bu yana odak noktası AB ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Rusya Federasyonu'na kaymıştır. Rusya Federasyonu ve Türki Cumhuriyetlerde devam eden inşaat projeleri, bu bölgelere yapılan mobilya ihracatında artışa yol açmıştır. Ancak 1997 yılında başlayan ekonomik gerileme nedeniyle Rusya Federasyonu'na yapılan mobilya ihracatı eski seviyesine ulaşamamıştır. Komşu ve çevre ülkelere yapılan ihracat artarken, AB ülkelerine yapılan mobilya ihracatının oranı düşmüştür. Bu değişim, pazarın çeşitlendirilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak görülmektedir (Sanayi Bakanlığı, 2022, s. 13).

Irak, ülke bazında incelendiğinde mobilya ihracatı için birincil hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Pazarın yakınlığı ve yıllar içinde hacim olarak istikrarlı bir şekilde büyümesi önemini vurgulamaktadır. ABD, Fransa, İngiltere, İsrail ve Libya gibi önemli pazarlara da mobilya ihraç edilirken, COVID-19 salgını, komşu ülkelerdeki siyasi sorunlar ve çağdaş ve tasarım odaklı üretim yöntemlerinin sınırlı kullanımı gibi zorluklar, istenen ihracat seviyelerine ulaşılmasını engellemektedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için finansman zorlukları ve uluslararası pazarlar hakkında yetersiz bilgi, ihracat alanında önemli engeller oluşturmaktadır. Tablo 6'da Türkiye mobilya sektöründe ithalatta ilk 5 ülke verilmektedir.

	Değer (1000\$)		2022 – 2021 Yılı Değişim %
	2021	2022	
Çin	224,082	246,520	10
İtalya	102,521	100,036	-2
Almanya	76,503	90,493	18
Polonya	59,925	77,100	29
ABD	25,923	39,747	53
Toplam Dünya	796,706	906,033	14

Tablo 6: Türkiye Mobilya Sektöründe İthalatta İlk 5 Ülke (Ocak- Aralık 2022) (Trade Map, 2022)

2022 yılında mobilya ihracatında bir önceki yıla kıyasla %10'luk bir artış yaşanırken, mobilya ithalatında %14'lük bir artış görülmüştür. İthalattaki bu artış, üretim için gerekli ara ürün ve hammadde talebine bağlanabilir. Çin, 246 milyon dolar ile mobilya ithalatının başlıca kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, hammadde için önemli bir pazar olarak Çin'e büyük ölçüde güvenmektedir. Türkiye pazarı, Çin kaynaklı teknolojik gelişmelerden ve yenilikçi ürünlerden doğrudan etkilenmektedir. Türkiye'nin mobilya ithalatı ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ve Çin'den gelmektedir. Çin, 2022 yılında 246 milyon doları aşan ithalatıyla ilk sırada yer alırken, İtalya 100 milyon dolarlık mobilya ithalatıyla onu yakından takip etmiştir. Polonya, Almanya, Romanya ve Bulgaristan da

Türkiye'nin mobilya ithalatına katkıda önemli bir rol oynamaktadır.

Önemli üretim ve ihracat kabiliyetleriyle bilinen bu ülkelerin Türkiye pazarındaki varlığı, Türkiye'de yaratıcı ve çağdaş mobilya tasarımlarını benimsemeye açık kayda değer bir demografik yapıya işaret etmektedir. İthal edilen başlıca ürün kategorileri, oturma mobilyaları için çeşitli bileşen ve eklentilerin yanı sıra alternatif ahşap ve metal mobilya seçeneklerini kapsamaktadır. Ayrıca, hem metal hem de ahşap çerçeveli dolgulu oturma mobilyalarının yanı sıra metal çerçeveli dolgusuz oturma mobilyalarına da talep bulunmaktadır.

Sonuç

Mobilya üretimi, malzeme ve bileşenlerin dünyanın çeşitli yerlerinden temin edilmesini gerektiren geniş kapsamlı bir küresel tedarik zinciri gerektirmektedir. Ahşap, metal ve kumaş gibi malzemelerin tedarikinden farklı bölgeler sorumludur. Uluslararası mobilya ticaretindeki rekabet öncelikle kalite ve fiyat faktörleri tarafından yönlendirilmektedir. Ürünün kalitesi, çeşitli pazarlardaki başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dış ticaret hem üreticilere hem de tüketicilere fayda sağlayan küresel mobilya endüstrisinin önemli bir unsurudur. Sadece ulusların ekonomik büyümesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda tüketicilere çok çeşitli mobilya seçenekleri sunmaktadır (GII Global Information, 2023, s. 5). Türkiye'de bu küresel pazardaki değişimlerin yanında değişim göstermektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen veriler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye mobilya sektörünün hem yurt içinde hem de yurt dışında büyüme kaydettiği görülmektedir. Dış ticaretteki başarısı, ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadır.

Uzmanlar, AB mobilya pazarındaki büyümenin gelecekte yavaşlayacağını öngörmektedir. Geleneksel mobilyalardan modern mobilyalara geçişin devam etmesi ve bunun da daha geniş bir mobilya tasarım ve stil yelpazesine yol açması beklenmektedir. Özellikle, AB'de mevcut mobilyalarla kolayca uyum sağlayabilen bağımsız mobilya parçalarına yönelik artan bir eğilim bulunmaktadır. Ayrıca, yalnız yaşayan 45 yaş ve üzeri bireylerin modern mobilyalara olan talebi artırması beklenmektedir. Buna ek olarak, mobilya ürünlerinin düşük kaliteli ve düşük fiyatlı ya da yüksek kaliteli ve yüksek fiyatlı segmentlere ayrılmasıyla pazarda bir bölünme olması muhtemeldir (GII Global Information, 2023, s.6). Türkiye'nin AB pazarında oluşacak bu değişimlere ayak uydurması gerekmektedir.

AB ahşap mobilya pazarında görülen eğilimler, bu pazara girmek ve yeni bir pazar segmenti keşfetmek isteyen kuruluşların ev mobilyalarına, özellikle de yatak odası mobilyalarına odaklanmaları gerektiğini göstermektedir. Kiraz, tik ve diğer koyu renkli ahşaplar popüler olsa da müşteriler giderek kayın, akçaağaç ve huş ağacı gibi daha açık ahşap tonlarına yönelmektedir. Çağdaş mobilya trendleri şu anda yerel unsurları öne çıkaran tasarımlarla nostalji ve sıcak tonlara yönelmektedir. Masif mobilyaların popülaritesi artarken, laminant ve kaplama kullanımı azalmaktadır. Çok amaçlı, işlevsel, konforlu ve esnek mobilyalara yönelik talep giderek artmaktadır. AB'de yaşlı bireylerin sayısının artması nedeniyle mobilyada ergonominin önemi giderek artmaktadır (GII Global Information, 2023, s.6). Bu değişimler konusunda Türkiye'nin mobilya ihracatında önem göstermesi önerilmektedir.

Elastikiyeti yüksek bir tüketim malı olan mobilyaya olan talep ve kullanım, ekonomik değişimlere paralel olarak dalgalanmaktadır. Kapasite kullanımının artırılmamasının temel nedeni, iç pazar talebinin azalmasıdır. Sektörün tam kapasite ile çalışmaması, yetersiz iç talepten ve ardından yetersiz dış talepten kaynaklanmaktadır. Genel olarak, finansman kısıtlamaları, personel ile ilgili zorluklar ve hem yerel hem de ithal malzemelerin sınırlı tedariki de dâhil olmak üzere bununla birlikte gelen zorluklar bulunmaktadır. Bu zorlukları aşmak için Türkiye mobilya sektörü temsilcilerinin çözümler üretmesi gerekmektedir.

İstihdam açısından mobilya sektörü birçok olanak sunmaktadır. Üretim farklı illerde teşviklerle desteklenmesi, bu bölgelerde daha fazla istihdam sağlanmasını temin edecektir. Mobilya üretimi teknolojik ve emeğe dayalı üretime sahip bir alandır. Emeğe dayalı üretimde rekabet edebilmek için kalifiyeli eleman ihtiyacını karşılamak, bu alanda mesleki okullara önem vermek gerekmektedir. Teknolojik gelişmelere açık olup, üretimde Dünya standartlarının yakalanması hedeflenmelidir. Pazar payının artırılması ve rakiplerin daha iyi analiz edilebilmesi için fuar ve yurt dışı müşteri ziyaretlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu alanlarda mesleki yeterliliğe sahip, yabancı diller bilen

pazarlamacıların eğitilmesi gerekmektedir. Ülkemizde yer alan uluslararası mobilya fuarlarının reklam çalışmalarının daha özenli yapılması ve Dünyadaki en önemli mobilya fuarlarından biri olması için stratejiler geliştirilmelidir.

Rekabette en önemli unsurlardan bir tanesi fiyattır. Fiyatın en büyük belirleyicisi kullanılan hammadde girdileridir. 2022 yılı itibarıyla Çin'den 246 milyar dolar mobilya ithalatı gerçekleşmiştir. Bunun önemli bir kısmının hammadde ve ara ürünler olduğu ön görülmektedir. Ürün fiyatlarında daha rekabetçi olabilmek için gerekli hammadde ürünlerinin yurt içinde üretilmesi gerekmektedir. Bu sayede ürünler de daha rekabetçi bir pozisyonda olup, uluslararası pazarda Pazar payının artırılması sağlanabilir. Hammadde ürünlerinin yurt içinde üretimi, aynı zamanda eleman istihdamına yol açacaktır. Bu durumda, üretimde kullanılan ara ürünlerin yurt içinde üretilmesinin teşvik edilmesi, bu konuda üreticilerin desteklenmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

Araz, Ç. (2020). *İnegöl ilçesinde mobilya sanayi ve kümelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Ekonomi Gazetesi (22.11.2023). İhracatta rekorlar ile büyüyor <https://www.ekonomigazetesi.com/sector-haberleri/ihracatta-rekorlar-ile-buyuyor-25192/> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 05.01.2024

Emikönel, M. (2022). Comparative advantage of Poland in the furniture sector and its impact on EU28s competitiveness (Polonya'nın mobilya sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüğü ve AB28'in rekabet gücü üzerindeki etkisi). Unvan, A.K. (Ed.) *Administrative and Economic Science Research, (Theory idari ve iktisadi bilimler araştırma, teori)*, (1. Baskı, s.285-303) içinde. Livre de Lyon Yayınları.

GII Global Information. (2023). World furniture outlook 2023/2024: (Dünya Mobilya Görünümü 2023/2024) <https://www.giiresearch.com/report/csi1307865-world-furniture-outlook.html> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 05.01.2024

Hopa Ticaret ve Sanayi Odası (2022). Mobilya sektörü raporu 2022. <http://www.hopatso.org.tr/Portals/21/raporlar/Mobilya%20Sekt%C3%B6r%20Raporu.pdf> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 05.01.2024

Jivkov, V. (2019). State and trends in the development of the world, European and Bulgarian furniture industries (Dünya, Avrupa ve Bulgaristan mobilya endüstrilerinin gelişimindeki durum ve eğilimler), *IX International Scientific And Technical Conference Innovations In Forest Industry And Engineering Design – INNO 2018, Innovation in Woodworking Industry and Engineering Design*, (15), 7–16.

Kolay İhracat. (2021). Mobilya. <https://www.kolayihracat.gov.tr/sectorler/mobilya> adresinden alındı.

Sanayi Bakanlığı. (2022). Mobilya sektör raporu 2021. <https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/sector-raporlari/mu2812011412> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 05.01.2024

Statista. (2023). Furniture market worldwide - Statistics & Facts. (Dünya çapında mobilya pazarı - İstatistikler & Gerçekler). <https://www.statista.com/topics/5693/furniture-market-worldwide/> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 05.01.2024

Ticaret Bakanlığı. (2021). Mobilya sektör raporu. <https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Mobilya%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202021.pdf> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 05.01.2024

Trade Map. (2022). <https://www.trademap.org/Index.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1> adresinden alındı.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023) <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> adresinden alındı. Erişim

Tarihi: 05.01.2024

World Furniture Online. (2023). *The World Upholstered Furniture Industry. (Dünya döşemeli mobilya sektörü)*. <https://www.worldfurnitureonline.com/report/the-world-upholstered-furniture-industry/> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 10.01.2024

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ömer DAMLAYICI

Diğer Yazarlar / Other Authors: Prof. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazarlar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkilerinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan etmişlerdir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörlüğünün 10.05.2023 tarih ve E-65836846-044-286950 sayılı Etik Kurul Onay Yazısı.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmişlerdir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

GELİR EŞİTSİZLİĞİ, YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VAR YAKLAŞIMINDAN KANITLAR

Relationship With Income Inequality, Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from Panel Var Approach

Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı. Van, Türkiye, nigaralev02@gmail.com

Arş Gör. Özge ERSEZER

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı. Van, Türkiye,

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
18.01.2024

Kabul/Accepted
27.03.2024

Sayfa/ Page
92-107

Öz

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliği ve yenilenebilir enerji tüketiminde artış yaşanmaktadır. Gelir eşitsizliğinin çevre kalitesi üzerindeki etkisi çeşitli çalışmalarda araştırılmış olsa da gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisi yeterince araştırılmamıştır. Literatüre katkıda bulunmak adına bu çalışmada, MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkelerinde gelir eşitsizliği (Gini Katsayısı), yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2002-2020 dönemi için araştırılmıştır. Çalışmada Panel VAR ve Panel Granger Nedensellik metodolojisi kullanılmıştır. Panel VAR analizinden elde edilen bulgular, yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde gelir eşitsizliğinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisinin olduğunu, ekonomik büyümenin olumlu ancak istatistiksel açıdan anlamlı etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Etki-tepki analizi sonuçlarına göre; gelir eşitsizliğindeki artış yönlü şoklar çoğunlukla yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme üzerinde artan etkide bulunmakta, varyans ayrıştırma analizine göre ise incelenen dönem boyunca gelir eşitsizliği hem yenilenebilir enerji tüketiminde hem de ekonomik büyüme üzerinde önemli şoklara neden olmaktadır. Son olarak Panel Granger Nedensellik analizi bulgularından gelir eşitsizliğinden yenilenebilir enerji tüketimine, gelir eşitsizliğinden ekonomik büyümeye ve yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir eşitsizliği, yenilenebilir enerji, ekonomik büyüme, MINT, panel VAR

Abstract

There is an increase in income inequality and renewable energy consumption in developed and developing countries. Although the effect of income inequality on environmental quality has been investigated in various studies, the effect of income inequality on renewable energy consumption has not been investigated sufficiently. In order to contribute to the literature, in this study, the relationship between income inequality (Gini Coefficient), renewable energy consumption and economic growth in MINT (Mexico, Indonesia, Nigeria and Turkey) countries was investigated for the period 2002-2020. Panel VAR and Panel Granger causality methodology were used in the study. Findings from the Panel VAR analysis revealed that income inequality has a statistically significant and positive effect on renewable energy consumption, while economic growth has a positive but not statistically significant effect. According to the results of impact-response analysis, shocks to increase in income inequality mostly have an increasing impact on renewable energy consumption and economic growth; according to the variance decomposition analysis, income inequality causes significant shocks on both renewable energy consumption and economic growth throughout the examined period. Finally, from the findings of the Panel Granger causality analysis, a one-way causality relationship was determined from income inequality to renewable energy consumption, from income inequality to economic growth, and from renewable energy consumption to economic growth.

Keywords: Income inequality, renewable energy, economic growth, MINT, panel VAR

Atıf/Citation: Alev N. ve Ersezer Ö. (2024). Gelir eşitsizliği, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel var yaklaşımından kanıtlar. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 9(17), 92-107.

Giriş

Enerji kaynakları, insanların enerji ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları çeşitli doğal kaynaklar olup tarihi açıdan da önemli bir yere sahiptir. Sanayi devrimi ile başlayan enerji ihtiyacının artması 19. yüzyılda gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmelerinin hızlanması ile kıt enerji kaynakları üzerinde rekabete yol açmıştır. Literatürde enerji kaynakları çoğu zaman yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Petrol, doğal gaz, kömür gibi fosil enerji kaynakları yeryüzünde kıt olan ve kendini yenileyemeden tükenen kaynaklar yenilenemez enerji kaynaklarıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise doğal süreçlerle sürekli olarak yenilenen ve sınırsız olan kaynaklardır. Bunlar genellikle rüzgar, güneş, su, jeotermal ve biyokütle gibi kaynakları içerir (Demirgil ve Birol, 2020, s. 69; Korkmaz ve Develi, 2012, s. 2).

Yenilenebilir enerji tüketimi, enerji ihtiyacının karşılanmasında yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin kullanılması anlamına gelir. Yenilenebilir enerji tüketimi çoğu ülkede ekonomik gelişmişlik düzeyine, küresel politika desteğine ve yenilenebilir enerji maliyetlerindeki düşüşe paralel olarak artmaktadır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki karmaşıktır ve birden çok faktöre bağlıdır. Ancak genel olarak, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Yenilenebilir enerjinin kullanımı ile azalan maliyetler daha fazla finansmanı teşvik etmekte ve buda yatırımların artması ile üretimi tetiklemekte ve enerjiye olan talebi artırmaktadır (Anton ve Nucu, 2020, s. 330-331). Yenilenebilir endüstrinin genişlemeye başlaması ile birlikte iş genişlemesi beraberinde daha fazla sermayeyi getirmektedir. Diğer taraftan ithal edilen geleneksel enerjinin yerine yerel olarak üretilen yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile ekonominin ticaret dengesinin oluşmasına katkı sunmaktadır (Chien ve Hu, 2008, s. 3046-3047). İthal fosil yakıtlara bağlı olan ülkeler için yenilenebilir enerji kaynakları önem arz etmekte ve enerji güvenliğine katkı sağlamaktadır (Ntanos vd., 2018, s. 3).

Yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir faktördür. Diğer taraftan gelirdeki artışın da yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bilinir. Ancak gelir eşitsizliğinin artması yenilenebilir enerji tüketimine dair çözümleri olumsuz etkileyebilmektedir. Gelir eşitsizliği genellikle yüksek gelirli ve düşük gelirli bireyler arasındaki farkı vurgular. Yüksek gelirli bireyler genellikle daha fazla enerji yoğun tüketim alışkanlıklarına sahiptirler. Büyük evler, lüks arabalar ve daha fazla seyahat gibi lüks tüketim mallarının sahibi olma eğilimindedirler. Bu durum, genellikle daha yüksek enerji tüketimine yol açabilir. Gelir eşitsizliği, düşük gelirli bireylerin enerjiye erişimini sınırlayabilir. Düşük gelirli haneler, enerji yoğun tüketim mallarına veya hizmetlerine erişimde kısıtlamalar yaşayabilirler. Bunun sonucunda, daha az enerji tüketimi olabilir veya daha düşük kaliteli ve daha az verimli enerji kaynaklarını kullanabilirler. Gelir eşitsizliği, enerji faturalarının gelire oranı üzerinde de etkili olabilir. Daha düşük gelirli bireyler, gelirlerinin büyük bir kısmını enerji faturalarına harcayabilirler. Bu durum, enerji tüketimini azaltmak için finansal kısıtlamalara neden olabilir veya düşük gelirli bireyleri enerji tasarruflu çözümlere yönlendirebilir.

Gelir eşitsizliği ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişki çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler için analiz edilmiştir (Asongu ve Odhiambo, 2020; Sharma ve Rajpurohit, 2022). Literatürde milli gelir dağılımının adaletli olmasının yenilenebilir enerji kullanımını olumsuz etkileyeceğini iddia eden araştırmaların yanı sıra (Uzar, 2020; Sharma ve Rajpurohit, 2022), gelir eşitsizliğinin enerji tüketimini olumlu yönde etkileyeceğini (Arı, 2023) iddia eden araştırmalarda mevcuttur. Literatüre katkı sunmak adına bu çalışmada MINT ülkelerinde gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışma konusu hakkında fikir veren teorik ve ampirik literatür ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde çalışmanın amacına hizmet eden veri seti, yöntem ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

1. TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR

1960'lı yıllarda artan çevre bilinci ile birlikte nükleer enerjinin fosil yakıtlara karşı göreceli yararları tartışılmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizinden sonra petrol arzının kesintiye uğraması ve petrol fiyatlarının artması yenilenebilir enerjiye olan ilgiyi artırmıştır. Yenilenebilir kaynakların geleneksel yakıtlara alternatif olarak ortaya çıkması o dönemlere rastlamaktadır (Gan vd., 2007, s. 144). Dünyada birçok ülkenin ekonomik olarak kalkınması petrol, gaz, kömür gibi fosil enerji kaynaklarına bağlıdır. Ülke politikalarının çoğu yenilenebilir enerji dağıtımını artırmayı ve devletlerin

fosil yakıtlara bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir (Carley, 2009, s. 3071). Ülkelerin fosil enerji kaynakları kullanımında dışa bağımlı olmaları dünyadaki fiyat değişimlerinden etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu yüzden yenilenebilir enerji tüketiminin artması ülkeler açısından enerji güvenliği oluşturarak dünya piyasasından da bağımsız olmaya katkı sağlayacaktır.

Yenilenebilir enerji kullanımının artması istikrarlı büyümenin sağlanmasına katkı sunmakta ve temiz enerji kullanımının önemini de artırmaktadır (Burakov ve Freidin, 2017, s. 40). Ekonomik büyüme beraberinde enerji tüketimini uyarılmaktadır. Toplum ihtiyaçlarının karşılanması için tüketilen enerji, bir yapıdan bir yapıya dönüştürülmekte ve ekonomi içersindeki payı gittikçe artmaktadır. Enerji tüketiminin artması ile artış gösteren üretim, ekonomik kalkınmaya katkı sunmaktadır (Korkmaz ve Develi, 2012, s. 6). Burakov ve Freidin (2017), finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi Rusya'da 1990-2014 yılları için değişkenler arası ilişkinin kısa ve uzun dönemli etkilerini incelemek için vektör hata düzeltme modeli oluşturmuşlardır. Granger Nedensellik testi ile analiz yapılan bu çalışmada yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye ve finansal gelişmeye doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca Rusya'da ekonomik büyüme ile finansal gelişim arasında çift yönlü bir nedenselliğin mevcut olduğu, yenilenebilir enerjinin ise ekonomik büyüme ve finansal gelişmeye neden olmadığı ortaya konulmuştur.

Ntanos vd. (2018), ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak üretilen enerji arasındaki ilişkiyi 25 Avrupa ülkesi için 2007-2016 yılları için istatistiksel olarak analiz etmiştir. Yüksek gayri safi yurtiçi hasılaya sahip olan ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu ortaya koymuşlardır. Durğun ve Durğun (2018), çalışmalarında 1980-2015 dönemine ait verileri kullanarak kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başına gayrisafı yurtiçi hasıla arasında ki nedensellik ilişkisini zaman serisi analizlerini kullanarak incelemiştirler. Kullanılan Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre enerji tüketiminden büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ortaya konulmuştur. Yenilenebilir enerji tüketimindeki artışlar ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip sonucuna ulaşılmıştır.

Demirgil ve Birol (2020), çalışmalarında Türkiye'de 1980-2018 yılları için Toda Yamamoto nedensellik testini kullanarak yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Yapılan analizler neticesinde yenilenebilir enerjinin uzun dönemde %1 birimlik artışına karşın ekonomik büyümenin %0.91 oranında arttığı ortaya konulmuştur. Nedensellik testi sonucuna göre de yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wang ve diğerleri (2022), yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi dört risk türüyle incelemiştirler; siyasi, finansal, ekonomik ve bileşik riskler. 1997-2015 yılları için OECD ülkelerinin incelendiği bu çalışmada panel eşik modeli kullanılmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre bileşik ve politik riskler eşik olarak kullanıldığında yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında sadece bir eşik söz konusudur. Bu eşik aşılması halinde yenilenebilir enerjinin ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etki yaratacağı sonucuna varmışlardır. Bunun yanı sıra ekonomik ve finansal riskler eşik olarak kullanıldığında yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında çift eşik söz konusu olmaktadır. Birinci eşik aşıldığı ikinci aşılmadığında yenilenebilir enerjiyi olumlu etkiler ancak finansal risk ve ekonomik risk iki eşik değer arasında değilse negatif bir korelasyon söz konusu olmaktadır.

Yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir faktördür. Diğer taraftan gelirdeki artış da yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Ancak genellikle yüksek gelirli ve düşük gelirli bireyler arasındaki farkı vurgulayan gelir eşitsizliğinin artması yenilenebilir enerji tüketimine dair çözümleri olumsuz etkileyebilmektedir. Gelir eşitsizliği, kurumların verimli yatırımlarını ve çevre politikalarında etkinliğini azaltmaktadır. Kurumsal ortamlarda bu durumun yaşanması elit grupları da çevre dostu olmayan faaliyetlere yöneltmektedir. Genel olarak yatırımların azlığı çevre dostu yenilenebilir enerjiye olan yatırımları da etkilemektedir. Gelir eşitsizliğinin mevcut olması güç eşitsizlikleri yaratacağı için gücü ellerinde bulunan elit gruplar yetkilerini geleneksel enerji kaynaklarını kullanmaktan yana kullanmaktadırlar. Karlarını maksimize etmeyi amaçlayan bu grupların davranışları sonucunda yoksul grupların da yenilenebilir enerji kullanımına ulaşmaları zorlaşacaktır (Churchill, Ivanovski ve Munyanyi, 2021, s. 3).

Yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme ile ilişkisi literatürde kapsamlı bir şekilde incelenirse de gelir dağılımı ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu sınırlı çalışmalardan biri olan Apergis (2015), 32 OECD ülkesinde 1998-2013 dönemi için yenilenebilir enerjinin gelir dağılımı üzerindeki etkisini keşfetmeye çalışmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular yenilenebilir enerji üretiminin gelir eşitsizliğini derinleştirdiğini göstermiştir. Asongu ve Odhiambo (2020), 39 Sahra Altı Afrika ülkesinde 2004-2014 yılları için finansal kalkınma, gelir eşitsizliği ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ve Kantil Regresyonlar ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarından ekonomik kalkınmanın yenilenebilir enerji tüketimini teşvik ettiği ancak gelir eşitsizliğinin ise alatta yatan bu olumlu etkiyi ortadan kaldırdığı ortaya konulmuştur.

Topçu ve Tuğcu (2020), 1990-2014 döneminde gelişmiş ekonomilerden oluşan bir panel grubunda yenilenebilir enerji tüketiminin gelir eşitsizliği üzerindeki araştırmışlardır. Bu amaçla çalışmada iki dinamik panel veri tahmin tekniği kullanılmıştır. Bunlar eğim katsayılarının değişmesine izin verilmeyen Panel GMM ve heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığının dikkate alındığı dinamik ortak ilişkili etkiler tahmincisidir. Her iki tahminciden elde edilen sonuçlar, yenilenebilir enerji tüketimindeki artışın gelir eşitsizliğinin azalmasına yol açtığını göstermiştir. Uzar (2020), gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini 2000-2015 yılları için 43 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için teorik ve ampirik olarak incelemiştir. Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla, CO2 emisyonu ve ticari açıklık gibi değişkenlerinde dahil edildiği bu analiz sonucunda gelir eşitsizliğinde meydana gelen bir azalmanın yenilenebilir enerji tüketimini arttırdığı ortaya konulmuştur. Gelir eşitsizliğinin azaltıldığı bölgelerde çevresel bozulmanında önlenilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Sharma ve Rajpurohit (2022), gelir eşitsizliğinin, kişi başına düşen gelirin ve insan sermayesinin yenilenebilir enerji üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Doğrusal Olmayan Otomatik Gerileyen Dağıtılmış Gecikme (NARDL) yöntemini kullanarak Hindistan'da 1980-2016 yılları için yapılan analiz sonucunda gelir eşitsizliğinin artmasının yenilenebilir enerji tüketiminde azalmaya neden olduğunu, kişi başına gelirin ve beşeri sermaye gelişiminin artmasının ise yenilenebilir enerji tüketiminde artışa yol açtığını ortaya koymuşlardır. Arı (2023), 1992-2015 yılları arasında G8 ülkelerine ait verileri analiz ederek gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Westerlund ve Edgerton bootstrap eşbütünleşme testi ile DSUR katsayı tahmincisi ve Dumitrescu- Hurlin testlerini kullanarak G8 ülkelerinde gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif etkide bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca gelir eşitsizliğinden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu ortaya koymuşlardır. Belirtilen ülkelerde gelir eşitsizliğinin artması ile yenilenebilir enerji tüketiminin de paralel olarak artacağı sonucuna varmışlardır.

Yukarıda özetlerine yer verilen literatürde görüldüğü gibi yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme ile ilişkisini inceleyen çalışmalar sayıca gelir eşitsizliği ile yenilenebilir enerji tüketimini inceleyen çalışmalara göre fazladır. Gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji üzerindeki etkisi araştırmacılar tarafından çoğunlukla ihmal edilmiş ve yapılan az sayıda çalışmanın ise literatüre katkısı belirsiz olmuştur. Şöyle ki gelir eşitsizliği ile yenilenebilir enerji arasındaki negatif ilişki (Asongu ve Odhiambo, 2020; Topçu ve Tuğcu, 2020; Uzar, 2020; Sharma ve Rajpurohit, 2022) tespit eden çalışmaların yanı sıra pozitif ilişki (Arı, 2023) bulan çalışmalarda mevcuttur. Bu kapsamda literatüre katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmada gelir eşitsizliği ve ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimi ile ilişkisi MINT ülkeleri için araştırılacaktır.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu makalede MINT ülkeleri için yenilenebilir enerji tüketimi, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sunulması amaçlanmaktadır. Ampirik uygulamalar için MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkelerinin 2002 ile 2020 yılları arasındaki yıllık verileri kullanılmıştır. GINI değişkeni Dünya Eşitsizlik veri tabanından (WID), diğer tüm değişkenler Dünya Bankası (WB) veri tabanından elde edilmiştir. Tahmin amacıyla kullanılan değişkenlerin tanımı ve kaynağı Tablo 1'de belirtilmiştir.

Değişkenler (Ölçüm)	Tanım	Kod	Kaynak
Yenilenebilir enerji tüketimi	Güneş ışığı, rüzgâr, yağmur, gelgitler, dalgalar ve jeotermal ısı gibi karbon nötr doğal kaynaklardan elde edilebilen ve insan zaman ölçeğinde doğal olarak yenilenen kaynaklardan elde edilebilen enerji	ENER	WB
Ekonomik büyüme	Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla	GDP	WB
Gelir eşitsizliği	Vergi öncesi en yüksek milli gelire sahip nüfusun %10'luk kısmı	GINI	WID

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımlanması

Temel model aşağıdaki şekilde sunulmaktadır:

$$ENER_{it} = \alpha_0 + \beta_1 (GINI_{it}) + \beta_2 (GDP_t) + e_{it} \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemde GINI, gelir eşitsizliğini; GDP, kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD Doları) cinsinden hesaplanan ekonomik büyüme oranını temsil etmektedir. ENER değişkeni ise son enerji olarak alınan toplam yenilenebilir enerji tüketimidir. Bu denklem gelir eşitsizliği ve ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini göstermektedir.

Analizlerde serilerin kararlık durumlarının kontrolü için birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testleri bir zaman serisi değişkeninin durağan olup olmadığını veya birim köke sahip olup olmadığını test eder. Zaman serilerinin durağanlık kontrolü değişkenler arasındaki ilişkinin güvenilirliği açısından önemlidir. Durağanlık aşağıda Denklem 2'de gösterilen formülasyon ile hesaplanmaktadır.

$$\Delta Y_{it} = \gamma Y_{it-1} + \sum_{a=1}^{Z_i} \vartheta_{ij} \Delta Y_{it-a} + \phi_{it} \omega + \mu_{it} \quad (2)$$

Panel Vektör Otomatik Regresyon (PVAR) metodolojisi geleneksel VAR modelinde olduğu gibi tüm değişkenleri içsel olarak kullanır. Bireysel gözlemlenemeyen heterojenliği de içeren PVAR yöntemi, büyük gözlemlerin incelenmesi için daha uygun bir yöntem olarak geliştirilmiştir. VAR modeli makroekonomi literatüründe eşzamanlı denklemlere alternatif olarak geliştirilmiştir (Sims, 1980). Holtz-Eakin vd., (1988) tarafından panel veri çalışmalarında kullanılmaya başlanmıştır. Love ve Zicchino (2006) tarafından PVAR yöntemi çoklu gözlemlerde kullanılmıştır. Bu çalışmada yenilenebilir enerji tüketimi, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi Panel VAR yöntemi ile analiz edilecektir. PVAR doğrusal denklemi aşağıdaki gibidir.

$$Z_{it} = Z_{it-1}Q_1 + Z_{it-2}Q_2 + Z_{it-3}Q_3 + \dots + Z_{it-p+1}Q_{p-1} + Z_{it-p}Q_p + W_{it}C + u_i + e_{it} \quad (3)$$

Model 3'te Z_{it} it'e bağlı değişkenlerin vektörünü ifade etmektedir. Uygulamadaki bu değişkenler sırasıyla yenilenebilir enerji tüketimi, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyümedir. W_{it} dışsal değişkenlerin ortak bir vektörüdür. u_i , bağımlı değişkene özgü panel sabit etkilerinin vektörüdür. e_{it} modelin kendine özgü hata terimidir. Q ve C ise tahmin edilecek parametrelerdir.

PVAR yönteminde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması da önemlidir. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönü Granger Nedensellik analizi yöntemiyle belirlenir. Granger (1969) Nedensellik yöntemi heterojen panel veri çalışmalarında kullanılmaktadır. Panel nedensellik testi için kullanılan temel model aşağıdaki gibidir.

$$Y_{it} = \theta_i + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} Y_{it-k} + \sum_{k=1}^K \alpha_i^{(k)} X_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Eşitlik 4 temel nedensellik ilişkisini göstermektedir. Modelde i paneldeki ülkeleri t ise zamanı gösterir. $\beta_i^{(k)}$ otoregresif parametreleri ifade eder ve $\alpha_i^{(k)}$ katsayıların eğimlerini ölçer. Bu yöntemde bireysel etkilerin sabit olduğu ve gecikmelerin (K) ortak olacağı varsayılmaktadır. X değişkeninin gecikmeli değerleri Y değişkeninin tahminlerini iyileştiriyorsa X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi olduğu kabul edilir.

3. SONUÇLAR VE TARTIŞMALAR

3.1. Yatay Kesit Bağımsızlığı ve Homojenlik Testi

Panel veri tekniğini uygulamadan önce değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermediği sorgulanmıştır. Bu amaçla Breusch ve Pagan (1980)'in LM testi, Pesaran (2004)'in CD_{LM} testi, Pesaran (2004)'in CD testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008)'in LM_{adj} testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2'ye aktarılmıştır. Test sonuçlarına göre yatay kesit bağımsızlığı testine ait sıfır hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla serilerin her biri yatay kesit bağımlılığının varlığını doğrulamaktadır.

CD Test	ENER	GDP	GINI
LM (Breusch, Pagan 1980)	19.148 [0.0039]	107.154 [0.0000]	41.967 [0.0000]
CD_{LM} (Pesaran, 2004)	3.796 [0.0001]	29.200 [0.0000]	10.383 [0.0000]
LM_{adj} (Pesaran, Ullah ve Yamagata 2008)	3.684 [0.0002]	29.089 [0.0000]	10.272 [0.0000]
CD (Pesaran, 2004)	2.064 [0.0390]	10.3508 [0.0000]	-1.875 [0.0000]
Swamy S testi			
chi2(9)=9082.33	Prob> chi2		0.0000

Tablo 2: CD Testi Sonuçları

Swamy (1971) tarafından önerilen ve Hausman türü olan Swamy testi ile parametrelerin homojenliği sınanmaktadır (Tatoğlu Yerdelen, 2017, s. 247) Homojen veya heterojen olması durumunu test eden homojenlik testi sonuçları da Tablo 2'de yer almaktadır. Tabloda yer alan her iki test sonucuna göre de "eğim parametreleri homojendir" biçimindeki temel hipotez reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle eğim parametreleri yatay kesit birimlerine göre farklılaşmaktadır yani heterojendir.

3.2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

İkinci nesil panel birim kök testi, paneldeki her zaman serisinin kesit boyunca bağımsız olarak dağıldığını varsayar. CD ve heterojenlik tespit edildiğinden serilerin durağanlığı, ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Im, Pesaran ve Shin (2003) (IPS) ile incelenmiştir. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmaktadır. Im, Pesaran ve Shin (IPS) testi hem sabit hem de sabit ve trendli tahmin etmektedir. Bu birim kök testi GINI değişkeni dışında tüm değişkenlerin birinci farkta durağan olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak test, tüm serilerin $I(1)$ 'de entegre olduğunu göstermektedir.

<i>Im Pesaran Shin Testi (Düzey Değerler)</i>			
GDP		t-istatistiği	P-değeri
	Sabitli	0.4174	0.6618
	Sabitli-Trendli	0.4868	0.6868
ENER		t-istatistiği	P-değeri
	Sabitli	1.7328	0.9584
	Sabitli-Trendli	2.1910	0.9858

GINI		t-istatistiği	P-değeri
	Sabitli	-3.4779	0.0003
	Sabitli-Trendli	-1.8445	0.0326
<i>Im Pesaran Shin Testi (Birinci Farklar)</i>			
GDP		t-istatistiği	P-değeri
	Sabitli	-2.5774	0.0050
	Sabitli-Trendli	-1.53707	0.0621
ENER		t-istatistiği	P-değeri
	Sabitli	-2.4537	0.0071
	Sabitli-Trendli	-2.9752	0.0015
GINI		t-istatistiği	P-değeri
	Sabitli	-1.856	0.0317
	Sabitli-Trendli	-1.511	0.0654

Tablo 3: Panel Birim Kök Test Sonuçları

Çalışmada serilerin durağanlık koşulu ayrıca Hadri ve Kurozumi (2012) tarafından geliştirilen panel birim kök testiyle incelenmiştir. Bu testte paneldeki yatay kesitler arasındaki bağımlılık ve heterojen yapı dikkate alınmakta ve seriyi oluşturan ortak faktörlerden kaynaklanan birim kökün varlığı da göz önünde bulundurulmaktadır. Hadri-Kurozumi panel birim kök testinde, panel genelinde birim kökün varlığı normal dağılıma sahip oldukları varsayılan test istatistikleriyle “seride birim kök bulunmamaktadır” temel hipotezine karşılık “seride birim kök bulunmaktadır” şeklindeki alternatif hipotezle araştırılmaktadır. Bu birim kök testine ait sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur. Panel birim kök testi sonuçları incelendiğinde ZA^{SPC} ve ZA^{LA} test istatistiklerine göre GINI değişkeni haricinde tüm değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde birinci farkta durağan oldukları görülmektedir. Sonuç olarak tüm seriler birinci farkta $I(1)$ ’de entegre olmaktadır.

<i>Düzye Değerler</i>				
	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
Değişkenler	ZA^{SPC}	ZA^{LA}	ZA^{SPC}	ZA^{LA}
ENER	-1.7559 (0.9605)	-1.6347 (0.9489)	-1.3667 (0.9141)	-0.6456 (0.9141)
GINI	5.8134 (0.0000)	9.1826 (0.0000)	20.4115 (0.0000)	37.8063 (0.0000)
GDP	-0.3174 (0.6245)	-0.9321 (0.8244)	-0.1438 (0.5572)	-0.9549 (0.8302)
<i>Birinci Farklar</i>				
	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
Değişkenler	ZA^{SPC}	ZA^{LA}	ZA^{SPC}	ZA^{LA}
ENER	3.6344 (0.0001)	4.1016 (0.0000)	6.2636 (0.0000)	9.9150 (0.0000)

GINI	52.474 (0.0000)	48.360 (0.0000)	98.7187 (0.0000)	86.7247 (0.0000)
GDP	2.5136 (0.0060)	10.5571 (0.0000)	12.4581 (0.0000)	16.4934 (0.0000)

Tablo 4: Hadri Kruzami Birim Kök Testi

3.3. Panel Vektör Otoregresif Regresyon Analizlerinden Elde Edilen Bulgular

3.3.1. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve PVAR Analizi

VAR modeli tahmin edilirken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, kullanılacak gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Gecikmeler gerçekte olduklarından daha uzun ayarlandığında değişkenler gerçekte olduklarından daha yüksek değerler alırlar. Bu durum aşırı parametrelendirme sorununu ortaya çıkarmaktadır (Katos, Lawler ve Seddighi, 2000). Gecikme uzunluğu seçim kriteri, GMM tahmini için model ve moment seçim kriterlerine (MMSC) dayanmaktadır. MMSC, belirleme katsayısının (CD), Hansen J istatistiğinin, değiştirilmiş Bayesian Bilgi Kriterlerinin (MBIC), değiştirilmiş Akaike Bilgi Kriterlerinin (MAIC) ve değiştirilmiş Hannan Quinn Bilgi Kriterlerinin (MQIC) minimizasyonuna bağlıdır. Çoğunlukla geçerli aşırı tanımlama kısıtlamalarına sahip gecikme uzunluklarından MAIC, MBIC ve MQIC'i en aza indiren, gecikme optimal gecikme uzunluğu olarak seçilir (Tatoğlu, 2017, s. 138).

Gecikme	CD	J	J p-değeri	MBIC	MAIC	MQIC
1	0.9999	31.5548	0.2489	-75.128	-22.4452	-42.6428
2	0.9996	18.0953	0.4493	-53.0271	-17.9047	-31.3698
3	0.9998	4.3174	0.8893	-31.2441	-13.6828	-20.4154

Tablo 5: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Tablo 5'te tahmini belirleme katsayısı (CD), Hansen'in J istatistikleri, Hansen'in J istatistikleri için p değerleri, modeller için MBIC, MAIC ve MQIC değerleri gösterilmektedir. MBIC, MAIC ve MQIC'i en aza indiren gecikme uzunluğu, oluşturulan model için 1'dir. Bu nedenle optimal gecikme uzunluğu 1 gecikme olarak seçilmiştir. Çalışmada kullanılan ENER, GDP ve GINI değişkenlerinin hem mevcut dönemlerdeki hem de geçmiş dönemlerdeki değerleri analiz açısından önemlidir. Aynı zamanda bu değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı analizde Panel VAR yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda MINT ülkeleri için PVAR model seçim kriterlerinden biri olan MBIC değeri dikkate alınarak uygun model olduğu belirlenen PVAR (1) modeli tahmin edilmiştir. Tablo 6'da PVAR (1) modelinin tahmin sonuçlarının değerleri sunulmaktadır.

	Katsayı	Standart Hata	Z değeri	P değeri
ENER				
ENER _{t-1}	0.9321	0.0650	14.33	0.000
GINI _{t-1}	51.8311	7.9700	6.50	0.000
GDP _{t-1}	0.0917	0.0651	1.41	0.159
GINI				
ENER _{t-1}	-0.0002	0.0003	-0.54	0.587
GINI _{t-1}	0.8928	0.0711	12.56	0.000
GDP _{t-1}	-0.0007	0.0004	-1.65	0.098

GDP				
ENER _{t-1}	0.7644	0.1509	5.07	0.000
GINI _{t-1}	62.8243	17.4469	3.60	0.000
GDP _{t-1}	-0.0010	0.1433	-0.01	0.994

Tablo 6: PVAR Analizinden Elde Edilen Bulgular

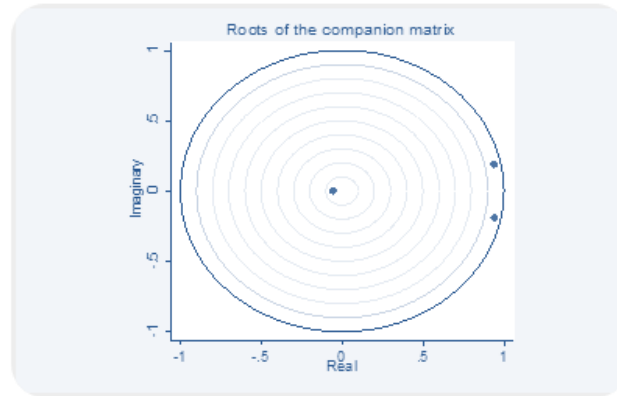
Tablo 6’da yenilenebilir enerji tüketimi ve gelir eşitsizliğine ait gecikmeli değerlerin ENER üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Gelir eşitsizliğini yine gelir eşitsizliğinin gecikmeli değeri istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkilemektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin gecikmeli değerlerinin gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz ancak anlamsız bir etkisi vardır. Gecikmeli yenilenebilir enerji tüketimi değişkeni ve gecikmeli gelir eşitsizliği ekonomik büyümeyi anlamlı derecede etkilerken, gecikmeli ekonomik büyüme değişkeni GDP değişkenini anlamlı şekilde etkilememektedir. PVAR (1) analizinden elde edilen bulgular, yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde yenilenebilir enerji tüketiminin gecikmeli değeri ile gelir eşitsizliğinin gecikmeli değerinin istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu yönde etkisinin bulunduğunu, ekonomik büyüme değişkeninin gecikmeli değerinin olumlu ancak istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır.

3.3.2. Bulguların Kararlılığı

Çalışmada uygulanan PVAR analizi sonuçlarının güvenilirliğinin test edilebilmesi için kararlılık koşulunun sağlanması gerekmektedir. İstikrar ya da Panel VAR modelinin uygunluğu için özdeğerlerin mutlak değerce (1)’den küçük olması gerekir. Stabilite koşulunun özdeğerleri Tablo 7’de, ülkeler için stabilite koşulunun özdeğer grafiği ise Şekil 1’de sunulmaktadır.

Eigenvalue		
Reel	Hayali	Modül
0.9396	-0.1898	0.9586
0.9396	0.1898	0.9586
-0.0554	0	0.0554

Tablo 7: Özdeğer Kararlılık Durumu

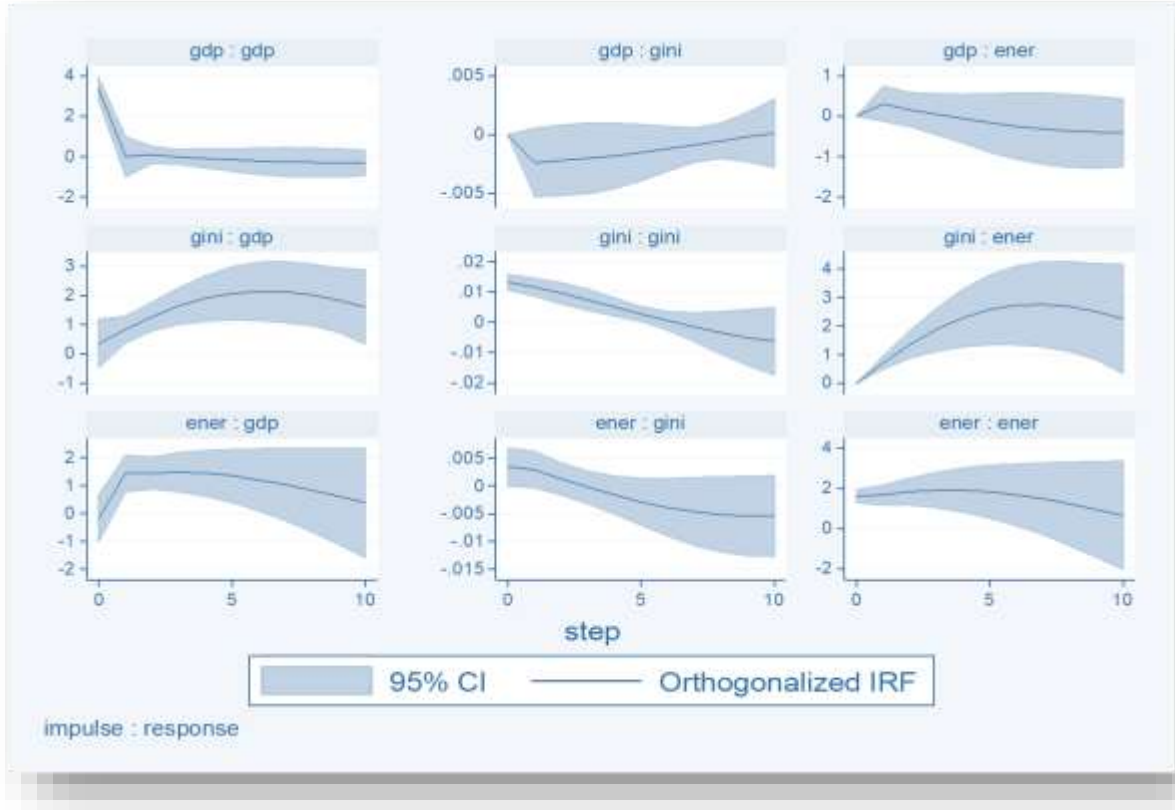

Şekil 1: Karakteristik Polinom Köklerinin Grafiği

Tablo 7’de özdeğerlerin 1’den küçük olduğu, oluşturulan PVAR modelinin kararlı bir yapıya sahip olduğu ve kararlılık koşulunun sağlandığı görülmektedir. Şekil 1’de tüm köklerin birim çember içinde

ve 1'den küçük olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda PVAR analizi sonuçlarının güvenilir olduğu söylenilebilir. Dolayısıyla ilgili Panel VAR modelleri kararlıdır.

3.3.3. Etki-Tepki Analizi

Şekil 2: Etki-Tepki Analizi Grafiği

Şekil 2'de yer alan Panel VAR etki-tepki analiz sonuçlarına göre, pozitif gelir eşitsizliği (GINI) şoku karşısında yenilenebilir enerji tüketimi başlangıçta yükselmekte; belli bir dönem sonra azalmakta ve şokun etkisi ortadan kalkmaktadır. Diğer taraftan pozitif gelir eşitsizliği (GINI) şoku karşısında ekonomik büyüme uzun bir süre yükselmekte ve belli bir dönem sonra uzun dönem şokun etkisi yok olmaktadır. Burada gelir eşitsizliğinin çoğunlukla yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme üzerinde neredeyse aynı etkiye sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Pozitif ekonomik büyüme şokları karşısında gelir eşitsizliği (GDP) başlangıçta azalmakta kısa dönem sonra büyümedeki artış şokları gelir eşitsizliğini arttırmakta ve uzun dönem şokların etkisi ortadan kalkmaktadır. Pozitif ekonomik büyüme şoku karşısında yenilenebilir enerji tüketimi başlangıçta artmakta kısa dönem sonrasında uzun bir süre azalmakta ve şokun etkisi ortadan kalkmaktadır.

Pozitif yenilenebilir enerji tüketimi (ENER) şoku karşısında ekonomik büyüme başlangıçta yükselmekte ve bir dönem sonrasında azalmakta ve uzun dönem şokun etkisi ortadan kalkmaktadır. Diğer taraftan pozitif yenilenebilir enerji tüketimi (ENER) şoku karşısında gelir eşitsizliği sürekli düşmekte ve belli bir dönem sonra uzun dönem şoklarının etkisi ortadan kalkmaktadır.

3.3.4. Varyans Ayırıştırma Analizi

Serilerdeki değişimin nedenlerini belirlemek için kullanılan bir diğer teknik ise varyans ayırıştırmasıdır. Değişkenlerdeki farklılaşmanın yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösteren varyans ayırıştırma analizi, aynı zamanda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin derecesi hakkında da bilgi vermektedir (Enders, 1995). PVAR modelinin 10 dönemlik gecikmeye kadar varyans ayırıştırma tahminleri Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tepki Değişkeni	Etki Değişkeni		
	ENER	GINI	GDP
ENER	ENER	GINI	GDP
1	1	0	0
2	0.897	0.086	0.016
3	0.780	0.209	0.010
4	0.674	0.319	0.007
5	0.588	0.408	0.005
6	0.520	0.475	0.004
7	0.467	0.529	0.005
8	0.424	0.571	0.006
9	0.389	0.603	0.007
10	0.363	0.629	0.008
GINI	ENER	GINI	GDP
1	0.641	0.936	0
2	0.061	0.922	0.017
3	0.051	0.925	0.024
4	0.045	0.925	0.029
5	0.047	0.918	0.034
6	0.060	0.902	0.037
7	0.085	0.876	0.039
8	0.118	0.843	0.039
9	0.153	0.810	0.037
10	0.184	0.782	0.034
GDP	ENER	GINI	GDP
1	0.003	0.011	0.987
2	0.151	0.058	0.791
3	0.238	0.138	0.624
4	0.283	0.226	0.490
5	0.300	0.308	0.392
6	0.300	0.377	0.323
7	0.291	0.432	0.276
8	0.279	0.477	0.244
9	0.266	0.511	0.223
10	0.254	0.537	0.209

Tablo 8: PVAR Modeli Varyans Ayrıştırma Tahmin Sonuçları

Tablo 8'deki varyans ayrıştırma değerleri, değişkenlerdeki tahmin-hata varyansının ne kadarının kendileri tarafından ne kadarının diğer ilgili değişken tarafından belirlendiğini göstermektedir. Yenilenebilir enerji tüketimindeki değişimin çoğunluğu ilk 6 dönem boyunca ise kendi içinde belirlendiği, 6. dönem sonrasında yenilenebilir enerji tüketimindeki değişikliklerin çoğunluğunun gelir eşitsizliği değişkeni tarafından açıklandığı görülmektedir. Gelir eşitsizliği değişkenindeki değişimlerin çoğunun tüm dönem boyunca çoğunlukla kendi içindeki şoklar tarafından belirlenmektedir. Yenilenebilir enerji tüketimindeki değişimlerin ekonomik büyümedeki değişimlerden daha fazla gelir eşitsizliği şoklarına yol açtığı da diğer tespitler arasındadır. Ekonomik büyüme değişkeninde yaşanan değişimlerin ilk 5 dönem boyunca yine kendi içindeki şoklar tarafından açıklandığı, beşinci dönemden sonra ekonomik büyümede yaşanan şokların arkasında gelir eşitsizliği şoklarının olduğu görülmektedir.

Özetle ekonomik büyüme değişkeninde yaşanan şokun yenilenebilir enerji tüketimi değişkeni üzerindeki etkisinin çok fazla olmadığı, gelir eşitsizliği değişkeninde yaşanan değişimlerde yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeye göre daha fazla etkili olduğu, ekonomik büyüme değişkeninde yaşanan değişimlerin arkasında çoğunlukla gelir eşitsizliği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen dönem boyunca, gelir eşitsizliğinin hem yenilenebilir enerji tüketiminde hem de ekonomik büyüme değişkeninde önemli şoklara neden olmaktadır.

3.3.5. Panel Var Granger Nedensellik

Çalışmada değişkenler arasındaki dinamik ilişki Panel VAR yaklaşımıyla incelendikten sonra Panel-VAR Granger Nedensellik testi uygulanarak ilgili değişkenlerin birbirinin Granger nedeni olup olmadığı belirlenmektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi aşağıdaki hipotezler ışığında test edilmiş olup Panel-VAR Granger Nedensellik testine ait sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

H₀: Yenilenebilir enerji tüketimi ile gelir eşitsizliği arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

H₁: Yenilenebilir enerji tüketimi ile gelir eşitsizliği arasında nedensellik ilişkisi vardır.

H₀: Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

H₁: Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi vardır.

H₀: Gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

H₁: Gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi vardır.

		Chi2	df	Prob >chi2
ENER	GINI	42.292	1	0.000
	GDP	1.983	1	0.159
GINI	ENER	0.295	1	0.587
	GDP	2.730	1	0.098
GDP	ENER	25.656	1	0.000
	GINI	12.966	1	0.000

Tablo 9: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

GINI'den ENER'e doğru nedensellik ilişkisi analiz sonuçlarına göre "H₀: gelir eşitsizliği yenilenebilir enerji tüketiminin nedeni değildir" boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. GDP'den ENER'e doğru nedensellik ilişkisi analiz sonuçlarına göre "H₀: ekonomik büyüme yenilenebilir enerji tüketiminin nedeni değildir" boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemez. ENER'den GINI'ye doğru nedensellik ilişkisi analiz sonuçlarına göre "H₀: yenilenebilir enerji tüketimi gelir eşitsizliğinin nedeni değildir" boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemez. GDP'den GINI'ye doğru nedensellik ilişkisi analiz sonuçlarına göre "H₀: ekonomik büyüme gelir eşitsizliğinin nedeni değildir"

boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemez. ENER'den GDP'ye doğru nedensellik ilişkisi analiz sonuçlarına göre " H_0 : yenilenebilir enerji tüketimi ekonomik büyümenin nedeni değildir" boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. GINI'den GDP'ye doğru nedensellik ilişkisi analiz sonuçlarına göre " H_0 : gelir eşitsizliği ekonomik büyümenin nedeni değildir" boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. Özetle Granger Nedensellik analizi sonuçları gelir eşitsizliğinden enerji tüketimine (GINI→ENER), gelir eşitsizliğinden ekonomik büyümeye (GINI→GDP) ve enerji tüketiminden ekonomik büyümeye (ENER→GDP) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur.

Sonuç

Bu çalışma MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkelerinde gelir eşitsizliği, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin birbirleri üzerindeki etkisini 2002'den 2020'ye kadar olan dönem için araştırılmıştır. Panel VAR ve Panel Granger Nedensellik yöntemi değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkinin ortaya konulması noktasında tercih edilmiştir. PVAR analizinden elde edilen bulgulara göre, yenilenebilir enerji tüketiminin ve gelir eşitsizliğinin gecikmeli değerleri yenilenebilir enerji tüketimini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilerken, ekonomik büyümenin gecikmeli değeri istatistiksel açıdan anlamlı olmayan bir şekilde pozitif etkilemektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin gecikmeli değerlerinin gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz ancak anlamsız bir etkisi vardır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve gelir eşitsizliğinin gecikmeli değeri ekonomik büyümeyi istatistiksel açıdan anlamlı etkilerken, gecikmeli ekonomik büyüme değişkeni GDP değişkenini anlamlı düzeyde etkilememektedir.

Panel VAR etki-tepki analiz sonuçlarına göre, pozitif gelir eşitsizliği şokları karşısında yenilenebilir enerji tüketimi başlangıçta yükselmekte; belli bir dönem sonra azalmakta ve şokların etkileri ortadan kalkmaktadır. Diğer taraftan pozitif gelir eşitsizliği şokları karşısında ekonomik büyüme uzun bir süre yükselmekte ve belli bir dönem sonra uzun dönem şokların etkisi ortadan kalkmaktadır. Pozitif ekonomik büyüme şokları karşısında gelir eşitsizliği başlangıçta azalmakta kısa dönem sonra büyümedeki artış şokları gelir eşitsizliğini arttırmakta ve uzun dönem şokların etkisi ortadan kalkmaktadır. Pozitif ekonomik büyüme şokları karşısında yenilenebilir enerji tüketimi başlangıçta artmakta kısa bir dönem sonra uzun bir süre azalmakta ve şokların etkisi ortadan kalkmaktadır. Pozitif yenilenebilir enerji şokları karşısında ekonomik büyüme başlangıçta yükselmekte ve bir dönem sonrasında azalmakta ve uzun dönem şokların etkisi ortadan kalkmaktadır. Diğer taraftan pozitif yenilenebilir enerji şokları karşısında gelir eşitsizliği sürekli düşmekte ve belli bir dönem sonra uzun dönem şoklarının etkisi ortadan kalkmaktadır.

Varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme değişkeninde yaşanan şokun yenilenebilir enerji tüketimi değişkeni üzerindeki etkisinin çok fazla olmadığı, gelir eşitsizliği değişkeninde yaşanan değişimlerde, yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeye göre daha fazla etkili olduğu, ekonomik büyüme değişkeninde yaşanan değişimlerin arkasında çoğunlukla gelir eşitsizliği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen dönem boyunca, gelir eşitsizliğinin hem yenilenebilir enerji tüketiminde hem de ekonomik büyüme değişkeninde önemli şoklara neden olmaktadır. Granger Nedensellik analizi sonuçları gelir eşitsizliğinden enerji tüketimine, gelir eşitsizliğinden ekonomik büyümeye ve enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur.

Bulgularımıza göre yüksek gelir eşitsizliği yenilenebilir enerji tüketimini ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Bilindiği üzere ekonomik büyüme, bir ülkenin kişi başına düşen gelirindeki artışı ifade eder ve bu, öncelikle ölçülebilir bir durumdur. Diğer taraftan ekonomik büyüme gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), gayri safi milli hasıla (GSMH) ve net gelir (NI) ile gösterilen bir ülkenin toplam servetindeki artışı içerir. Adil ve dengeli gelir dağılımı bireysel ve toplumsal refahın sürdürülebilirliği açısından büyüme kadar önemlidir. Bu yüzden politika yapıcılar ekonomik büyüme hedefinin yanında gelir dağılımında adaletin sağlanmasını da amaçlar. Ancak iktisat literatüründe gelir dağılımında adaletin sağlanması durumunda ekonomik büyümenin artacağına dair görüşlerin yanında gelir eşitsizliğinin büyümenin artmasına yardımcı olabileceğini ifade eden görüşler de vardır. Şöyle ki, Klasik görüşe göre gelir dağılımındaki eşitsizlik sermaye birikimine yol açmaktadır. Eşitsizlik, sermayenin önemli bir kısmını marjinal tasarruf eğilimi yüksek olan zengin bireylere yönlendiriyor; dolayısıyla sermaye

birikimi artar ve büyüme hızlanır. Modern görüşe göre gelir dağılımında adalet veya eşitlik, beşerî sermayeye yatırımı teşvik ederek ekonomik büyümeyi hızlandırır ve gelir eşitsizliğini azaltır.

Tüm analiz sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, örneklem grubunda klasik görüşün geçerli olduğu, sosyal ve siyasî etkilerini hariç tutarak, gelir eşitsizliğindeki artışın bahsi geçen ülkelerde yenilenebilir enerji kaynaklarının arttırılarak sanayileşmenin ilerletilmesinde ve böylece ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına olumlu katkısının olabileceği söylenilebilir. Elde ettiğimiz sonuçlar, gelir eşitsizliğinin örneklem grubunda yer alan ülkelerde vergi öncesi en yüksek milli gelire sahip nüfusun %10'luk kısmı içindir. Ayrıca araştırma MINT ülkeleri için yapılmış ve dönem olarak 2002-2020 arası seçilmiştir. Bu konu hakkında araştırma yapacak olanlar gelir eşitsizliğini temsil eden katsayı değerini farklı düzeyde alarak, farklı dönemi seçerek, analiz yöntemini değiştirerek gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarını karşılaştırarak literatüre katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Abrigo, M. R. M ve Love, I. (2016). Estimation of panel vector autoregression in stata (Stata'da panel vektör otoregresyonunun tahmini). *Stata Journal*, 16(3), 778-804.
- Anton, S. G. ve Nucu, A. E. (2020). The effect of financial development on renewable energy consumption: A panel data approach (Finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimine etkisi: Panel veri yaklaşımı). *Renewable Energy*, 147, 330-338.
- Apergis, N. (2015). Does renewables production affect income inequality? Evidence from an international panel of countries (Yenilenebilir enerji üretimi gelir eşitsizliğini etkiler mi? Uluslararası ülkelere oluşan bir panelden elde edilen kanıtlar). *Applied Economics Letters*, 22(11), 865-868.
- Arı, A. (2023). Gelir eşitsizliğinin yenilenebilir enerji üzerindeki etkileri: panel veri analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 147-160.
- Asongu, S. ve Odhiambo, N. M. (2020). Inequality, finance and renewable energy consumption in Sub-Saharan Africa (Sahraaltı Afrika'da eşitsizlik, finans ve yenilenebilir enerji tüketimi). *Renewable Energy*, 165(P1), 678-688.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics (Lagrange çarpanı testi ve ekonometride model spesifikasyonuna uygulamaları). *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Burakov, D. ve Freidin, M. (2017). Financial development, economic growth and renewable energy consumption in Russia: A vector error correction approach (Rusya'da finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimi: Bir vektör hata düzeltme yaklaşımı). *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(6), 39-47.
- Carley, S. (2009). State renewable energy electricity policies: An empirical evaluation of effectiveness (Devlet yenilenebilir enerji elektrik politikaları: Etkinliğin ampirik bir değerlendirmesi). *Energy Policy*, 37, 3071-3081.
- Chien, T. ve Hu, J. L. (2008). Renewable energy: An efficient mechanism to improve GDP (Yenilenebilir enerji: GSYİH'yi artırmak için etkili bir mekanizma). *Energy Policy*, 36, 3045-3052.
- Churchill, S. A., Ivanovski, K. ve Munyanyi, M. E. (2021). Income inequality and renewable energy consumption: Time-varying non-parametric evidence (Gelir eşitsizliği ve yenilenebilir enerji tüketimi: Zamanla değişen parametrik olmayan kanıtlar). *Journal of Cleaner Production*, 296.
- Demirgil, B. ve Birol, Y. E. (2020). Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için bir toda-yamamoto nedensellik analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 68-83.

- Durğun, B. ve Durğun, F. (2018). Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *International Review of Economics and Management*, 6(1), 1-27.
- Enders, W. (1995). *Applied econometric time series (Uygulamalı ekonometrik zaman serileri)*. USA: John Wiley & Son, Inc
- Gan, L., Eskeland, G. S. ve Kolshus, H. H. (2007). Green electricity market development: Lessons from Europe and the US (Yeşil elektrik piyasasının gelişimi: Avrupa ve ABD'den dersler). *Energy Policy*, 35, 144-155.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods (Nedensel ilişkilerin ekonometrik modeller ve çapraz spektrum yöntemlerle incelenmesi). *Econometrica*, 37(3), 424.
- Hadri, K. ve Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor (Seri korelasyon ve ortak faktör varlığında basit bir panel durağanlık testi). *Economic Letters*, 115(1), 31-34.
- Holtz-Eakin, D., Newey, W. ve Rosen, H.S. (1988). Estimating vector autoregressions with panel data (Panel verileriyle vektör otoregresyonlarını tahmin etme). *Econometrica*, 56(6), 1371-1395.
- Katos, A. V., Lawler, K. A. ve Seddighi, H. R. (2000). *Econometrics: A practical approach (Ekonometri: Pratik bir yaklaşım)*. London and New York: Routledge.
- Korkmaz, Ö. ve Develi, A. (2012). Türkiye'de birincil enerji kullanımı, üretimi ve gayri safi yurt içi hasıla (gsyih) arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 1-25.
- Love, I. ve Zicchino, L. (2006). Financial development and dynamic investment behavior: Evidence from Panel VAR (Finansal gelişme ve dinamik yatırım davranışı: Panel VAR'dan kanıtlar). *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2, 190-210
- Ntanos, S., Skordoulis, M., Kyriakopoulos, G., Arabatsiz, G., Chalikias, M., Galatsidas, S., Katsarou, A. (2018). Renewable energy and economic growth: evidence from European countries (Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme: Avrupa ülkelerinden kanıtlar). *Sustainability*, 10(8), 1-13.
- Pesaran, M.H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels (Panellerde kesit bağımlılığı için genel teşhis testleri). University of Cambridge, Faculty of Economics, *Cambridge Working Papers in Economics*, No. 0435.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence (Hata kesit bağımsızlığının önyargısı ayarlanmış bir LM testi). *The Econometrics Journal*, 11, 105-127.
- Sharma, R. ve Rajpurohit, S. S. (2022). Nexus between income inequality and consumption of renewable energy in India: A nonlinear examination (Hindistan'da gelir eşitsizliği ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki bağlantı: Doğrusal olmayan bir inceleme). *Economic Change and Restructuring*, 55, 2337-2358.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality (Makroekonomi ve gerçeklik). *Econometrica*, 48 (1), 1-48.
- Swamy, P. (1971). *Statistical inference in a random coefficient regression models (Rasgele katsayılı regresyon modellerinde istatistiksel çıkarım)*. New York, Springer.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2017). *Panel zaman serileri analizi: Stata uygulamalı*. Beta Basım Yayım Dağıtım
- Topçu, M. ve Tuğcu, C. T. (2020). The impact of renewable energy consumption on income inequality: Evidence from developed countries (Yenilenebilir enerji tüketiminin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi: Gelişmiş ülkelerden kanıtlar). *Renewable Energy*, 151, 1134-1140.

Uzar, U. (2020). Is income inequality a driver for renewable energy consumption? (Gelir eşitsizliği yenilenebilir enerji tüketiminin itici gücü mü?). *Journal of Cleaner Production*, 255.

Wang, Q., Dong, Z., Li, R. ve Wang, L. (2022). Renewable energy and economic growth: New insight from country risks (Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme: Ülke risklerinden yeni bir anlayış). *Energy*, 238(PC).

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Nigar ALEV

Diğer Yazarlar / Other Authors: Özge ERSEZER

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazarlar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkilerinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan etmişlerdir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazarlar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmişlerdir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.